

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBADETLERDE HABER-İ VÂHİD'İN DELİL OLMASI
BAĞLAMINDA NAMAZ

Esra BATTAL

Danışman
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

İZMİR- 2012

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İbadetlerde Haber-i Vâhid’in Delil Olması Bağlamında Namaz**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../.....

Esra BATTAL

ÖZET

İbadetlerde Haber-i Vâhid'in Delil Olması Bağlamında Namaz

Esra BATTAL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Programı

Âhâd haber genel olarak mütevâtir haberin niteliklerine sahip olmayan haber olarak tanımlanır ve İslam Hukuk Usulü'nde tartışma konusu olmuştur. Âhâd haberin bağlayıcı bir delil olup olmaması hususu, bu tartışmaların başlıca sebebidir.

Âhâd haberin bir delil olma niteliği taşıdığına dair Kur'an'dan, Sünnetten ve Sahabe uygulamalarından deliller vardır. Konu ile ilgili tartışmalar ilk üç nesilden sonra başlamıştır.

Âlimler, âhâd haberleri kendilerine has metotlarla değerlendirmişlerdir. Hanefîler, konuya içinde yaşadıkları ortama göre yaklaşmışlar ve âhâd haberin bir delil değeri taşıması için belirli şartlar gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Şafîîler, genel olarak hadislerde senedi muttasıl olan âhâd haberlerle amel etmişler, ancak râvide birtakım şartlar aramışlardır.

Bu çalışmada iki mezhebin namaz konusunda haber-i vâhid anlayışlarından kaynaklanan farklılıklar üzerinde durulmuştur.

Giriş bölümünde İslam Hukukunun kaynaklarını teşkil eden, Kur'an, Sünnet, İcmâ ve Kıyas konularına özetle değinilmiştir.

Birinci bölümde genel olarak haber, haber çeşitleri ve âhâd haberin tanımları üzerinde durulmuş, mevcut tartışmalar ve açıklamalara değinilmiştir.

İkinci bölümde namazın şartları ve rükünleri ile ilgili âhâd haber örneklerine ve Hanefî ve Şafîî mezheplerinin konu ile ilgili görüşlerine genel olarak yer verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde, farz, vacip ve nafil namazlarla ilgili âhâd haber örnekleri ve yine konumuzun temelini oluşturan hususta mezheplerin görüşleri konu edilmiştir.

Sonuç olarak âhâd haberin namaz konusunda, mezhepler arasında neden olduğu ihtilaflar, hadisler ve mezheplerin yorumları çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âhâd Haber, Hüküm, Delil, Namaz,

ABSTRACT

Master's Thesis

The Evidence of Solitary Hadith (Khabar-i Wāhid) regarding prayer (Salāt)

Esra BATTAL

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic Sciences

Islamic Law Program

Āhād khabar is commonly defined as a *khabar*, which does not have the character of *Mütevatir khabar*. Over this definition is held a lot of debate in *Usul al-fiqh* (Islamic legal theory). The main reason for these debates is whether *the āhād haber* is an binding evidence at judgement or not.

There are frank evidences that the *āhād khabar* is an evidence in Qur'an, sunnah, friends of the Prophet (sahabe)'s practice (ne uygulamaları anlamadım, burayı açıklarsan daha iyi olur). The discussions which are about the subject had been started after first three generations.

The scholars have been evaluated the *āhād khabar* with their special methods. The Hanefi scholars, interpreted this subject according to social situations in which they lived and they brought forward certain conditions for *āhād khabar* in order to accept it as an evident. On the other hand the Shafi'i scholars, commonly accepted *āhād khaber* which is *muttasıl*. However, they looked for the *ravi* some conditions.

At this study, the differences, which stem from different solitary hadith (khabar-i wāhid) considerations, between two sects in the prayer (salāt) are discussed.

In the introduction of the study, the sources of Islamic Law which are Quran, Sunnah, Ijma (consensus) and qiyas (analogy) is briefly mentioned.

In the first chapter, the term haber, the versions of haber and the definitions of *āhād khabar*, discussions and statements related to these definitions are dealt.

In the second chapter, the subject of the study contains the samples on āhād khabar regarding the conditions and elements of prayer (salāt) and generally the views of Hanefī and Shafīī scholars.

In the third and last chapter, samples of ahad haber regarding the fard, wajib (obligatory) and nafila prayers(salāt) and the standpoints of the sects which is the main subject of our study are expressed.

In the context of āhād khabar in prayer (salāt), the causes of differences which are been between the two sects are eventually tried to retain around the hadiths and interpretation of the sects.

Keywords: Āhād Khabar, Judgment, Evidence, Prayer (Salāt).

İBADETLERDE HABER-İ VÂHİD'İN DELİL OLMASI
BAĞLAMINDA NAMAZ
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
HABER VE HABER-İ VÂHİD

1.1 HABER'İN TANIMI	11
1.2 HABER'İN KISIMLARI	12
1.2.1 Mütevâtir Hadis	13
1.2.1.1 Mütevâtir Hadisin Hükümü:	14
1.2.2 Meşhur Hadis	15
1.2.3 Âhâd Hadis	16
1.2.3.1 Tarifler	16
1.2.3.2 Garîb Haberler	19
1.2.3.3 Aziz Haberler	19
1.3 SAHABE DÖNEMİNDE HABER-I VÂHİD'LE AMEL MESELESİ	19
1.4 HANEFÎ VE ŞAFİİ MEZHEBLERİNİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARINA GÖRE HABER-I VÂHİD	24
1.4.1 İmam-ı Azâm Ebu Hanife'ye Göre Haber-i Vâhid	24

1.4.2 İmam Şafî'ye Göre Haber-i Vâhid	29
1.4.2.1 Kuran-ı Kerim'den Deliller	31
1.4.2.2 Hz. Peygamber'in (a.s.) Sünnetin'den Deliller	32
1.4.2.3 Sahabe Uygulamalarından Deliller	33
1.4.2.4 İcma'dan Delil	34

İKİNCİ BÖLÜM

NAMAZIN RÜKUN VE ŞARTLARI İLE İLGİLİ HABER-İ VÂHİD

ÖRNEKLERİ

2.1 NAMAZIN ŞARTLARI	36
2.1.1 Hadesten Taharet	36
2.1.1.1 Abdest	36
2.1.1.1.1 Abdestin Alınışı	37
2.1.1.1.1.1 Konuyla İlgili Âhâd Haberler	37
2.1.1.1.1.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	40
2.1.1.1.1.2.1 Abdestin İttifak Edilen Farzları	40
2.1.1.1.1.2.2 Abdestin İhtilaf Edilen Farzları	46
2.1.1.1.2 Abdestin Sünnetleri	49
2.1.1.1.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	49
2.1.1.1.2.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	52
2.1.1.1.3 Abdesti Bozan Şeyler	57
2.1.1.1.3.1 Konuyla İlgili Âhâd Haberler	57
2.1.1.1.3.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	62
2.1.1.2 Gusûl	69
2.1.1.2.1 Guslû Gerektiren Haller	69
2.1.1.2.1.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	70
2.1.1.2.1.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile ilgili Görüşleri	71
2.1.1.2.2 Guslûn Alınışı	75
2.1.1.2.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	75
2.1.1.2.2.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	76
2.1.1.2.3 Sünnet Olan Gusüller	77

2.1.1.2.3.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	77
2.1.1.2.3.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile ilgili Görüşleri	79
2.1.1.3 Teyemmüm	80
2.1.1.3.1 Teyemmümü Gerektiren Haller	80
2.1.1.3.1.1.Konu ile İlgili Âhâd Haberler	81
2.1.1.3.1.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile ilgili Görüşleri	84
2.1.1.3.2 Teyemmümün Farzları	87
2.1.1.3.3 Teyemmümün Sünnetleri	89
2.1.1.3.4 Teyemmümü Bozan Şeyler	90
2.1.2 Necasetten Taharet	92
2.1.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	92
2.1.2.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	93
2.1.3 Setr-i Avret	95
2.1.3.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	95
2.1.3.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	96
2.1.4 İstikbal-i Kible	98
2.1.4.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	98
2.1.4.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	99
2.1.5 Vakit	100
2.1.5.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	100
2.1.5.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	103
2.1.6 Niyet	105
2.2 NAMAZIN RÜKÜNLERİ	106
2.2.1 İftitah Tekbiri	107
2.2.1.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	107
2.2.1.2 Hanefî ve Şafiîlerin konu ile İlgili Görüşleri	109
2.2.2 Kıyam	109
2.2.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	109
2.2.2.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri	111
2.2.3 Kıraat	112

2.2.3.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	112
2.2.3.2 Hanefî ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri	115
2.2.4 Rûku	117
2.2.4.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	118
2.2.4.2 Hanefî ve Şafiilerin konu ile İlgili Görüşleri	119
2.2.5 Sücud	120
2.2.5.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	120
2.2.5.2 Hanefî ve Şafiilerin Konu ile ilgili Görüşleri	122
2.2.6 Ka'de-i Ahire	122
2.2.6.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler	122
2.2.6.2 Hanefî ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri	126
ÜÇÜNCÜBÖLÜM	
FARZ, VACİP ve NAFİLE NAMAZLAR İLE İLGİLİ HABER-İ VÂHİD	
ÖRNEKLERİ	
3.1 FARZ OLAN NAMAZLAR	129
3.1.1 Konuyla İlgili Âhâd Haber Örnekleri	129
3.1.2 Hanefî ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri	132
3.2 VACİP OLAN NAMAZLAR	133
3.2.1 Konu İle İlgili Âhâd Haber Örnekleri	133
3.2.2 Hanefî ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri	136
3.3 NAFİLE OLAN NAMAZLAR	141
3.3.1 Konuyla İlgili Âhâd Haberler	141
3.3.1.1 Revatib Sünnetler	141
3.3.1.2 Regâib Sünnetler	144
3.3.2 Hanefî ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri	153
SONUÇ	157
KAYNAKÇA	160

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi's selam
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
A.Ü.İ.F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	Bin, ibn-i
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazret
K.S.Ü.	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M.Ü.İ.F.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mad.	Madde
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik
t.y.	Tarih yok
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
y.y.	Yayın yok

GİRİŞ

Sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam hukukunun en önemli kaynağıdır. Kur'an-ı Kerim'in açıklaması ve uygulaması olduğu gibi, Kur'an'ın hüküm belirtmediği alanlarda hüküm koyma özelliğine (Teşrî') sahiptir. Bu özelliği Sünneti, İslam hukukunun Kur'an'dan sonra en önemli kaynağı olma durumuna getirmiştir.

Sünnetin Hz. Peygamber'den günümüze kadar nakledilmesi farklı şekillerde olmuştur. Âlimler, rivayet açısından haberleri âhâd ve mütevâtir olarak sınıflandırmışlardır. Hanefiler bu tasnife meşhur'u da eklemişlerdir. Mütevâtir haberlerin sayısı az olduğu için, Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberlerin çoğu âhâd yolla nakledilmiştir. Bu durum âhâd haberlerin önemini daha da artırmıştır. İslam hukukunda âhâd haberlerle ilgili tartışmalar ilk devirlerden itibaren süregelmiştir. Hz. Peygamber ve sahabe döneminde âhâd haber meselesi temel olarak mevcut olsa da önemli bir tartışma yoktur. Tabiîn döneminden sonra tartışmaların arttığı görülmektedir. Bu tartışmaların temelini o dönemde meydana çıkan dinî ve siyasî pek çok görüş ve bu görüşü desteklemek için hadis adı altında uydurulan sözlerin sayısının yadsınmayacak kadar çok olmasıdır.

Uydurulan bu sözler ve gerek ilmî meselelerde gerekse de amelî meselelerde ortaya çıkan farklı uygulamalar, âlimlerin bir konuda hüküm verirken yararlanacakları hadislerin sıhhatini tespit için belirli kurallar koymalarını gerektirmiştir.

Âhâd haberin kabul edildiğine ve uygulamada kullanıldığına dair, sahabe uygulamalarından pek çok delil vardır. Bu konuda en önemli delil sahabe ve tabiînin icmasıdır. Konu ile ilgili tartışmalar tabiîn devrinden sonrasına denk gelen ilk üç nesilden sonra başlamıştır.

Âlimler, âhâd haberleri görüşlerine ve yaşadıkları çevreye de uygun olarak kendilerine has metodlarla değerlendirmişlerdir. İmam Şâfiî'nin haber-i vâhidin delil değeri taşıma yönüne akli ve nakli deliller getirmesi âhâd haberin gücünü esas alan bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Zira o, *er-Risale'de* bu konuya ilişkin bölüm ayırarak önemini vurgulamaya çalışmıştır. Şâfiî usûlcülerinin de özellikle bu konuda imamlarının yolunu takip ettikleri ve ravinin şartlarına ilişkin bazı meseleler dışında imamların prensiplerine uygun hareket ettikleri söylenebilir. İmam Şâfi,

senedi muttasıl olan hadisleri genel olarak sahabe uygulamalarını da göz önünde bulundurarak kabul etmiş, ancak hadisi rivayet eden râvi hakkında bir takım şartları sürmüştür. Her ne kadar daha sonraki dönemlerde, bütün hadisleri kabul ediyor gibi gösterilse de o da hüküm istinbatında haber-i vâhid'i kabul etme konusunda oldukça hassas davranmıştır.

İmam-ı Âzam Ebu Hanife, yaşadığı çevre olan Irak'ta hadis rivayetinin hızla artması ve Peygamber'in ağzından hadis uyduranların çoğalması nedeniyle hadisleri kabul ederken İmam Şafi kadar rahat davranamamıştır. Onun döneminde hadis uydurmacılığı o kadar yaygınlaşmıştır ki, İmam Malik'in meşhur olan sözünde Irak "hadis darphanesi" olarak nitelenmiştir. İşte bu sebepler İmam Ebu Hanife'nin duyduğu hemen her hadis hakkında şüpheye düşmesine ve bir konuda hüküm verirken hadisleri sıkı bir süzgeçten geçirmesine neden olmuştur. Bu yüzden gerek İmam Ebu Hanife'nin bizzat kendisi veya daha sonra öğrencileri tarafından konulan hadis istinbatı ile ilgili kurallar kaynaklarda çok fazladır. İlgili bölümde bu kuralları incelemeye çalıştık.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, ibadetler konusunda hüküm verilirken, Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak başvuru sunnetin kabul edilmesi konusundaki farklı görüşlerin meydana çıkardığı ihtilafların belirlenmesidir. İbadetlerde özellikle "namaz" konusunu işlememizin nedeni, zaten çok geniş olan bir konuyu sınırlandırmak ve namazın, günümüzde insanların en çok başvurduğu ve soru sorduğu bir konu olmasıdır. Sadece iki mezhebin görüşlerine yer vermemizin nedeni ise Şafi ve Hanefi mezhepleri arasındaki ihtilafların önemli nedenlerinden birinin âhâd habere dayalı olan görüş farklılıkları olmasıdır. Günümüzde yaşadığımız coğrafyada kabul gören iki mezhep olması nedeniyle, ihtilafların günlük hayatta daha net görülmesi bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Ayrıca âhâd haber meselesi İslam hukukunda geniş bir alan kapladığı için de konuyu sadece Hanefi ve Şafi âlimlerin görüşleriyle sınırlandırmak istedik.

İslam Hukukunun hüküm istinbatında faydalandığı temel kaynaklar Kur'an, sunnet, icmâ ve kıyastır. Sunnetin, Kur'an'ın kapalı hükümlerini açıklaması, Kur'an'da olmayan meselelere değinmesi, Kur'an'da varolan bazı meseleleri değiştirmesi, onu bir meselede hüküm verirken Kur'andan sonra başvuru sunneti ve en önemli kaynak özelliğine taşımıştır. Bu önemine binaen hadis âlimleri

tarafından metni, ravileri ve sıhhati açısından incelenmiş, fıkıh âlimleri tarafından da verilen hükmün en doğru olması için sünnet üzerinde pek çok çalışma yapılmış pek çok kural konmuştur.

Bu çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; haber, haberin kısımları ve âhâd haber kavramı üzerinde durulmuştur. Âhâd haberin bilgi ve amel yönünden değerine de değinilerek konunun kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Birinci bölümün ikinci kısmında da konunun tarihi seyri üzerinde durulmuştur. Sahabe'nin âhâd haberle hangi durumlarda, hangi şartlarla amel ettiklerine dair uygulamalarına örnekler eşliğinde yer verilmiştir. Mezheplerin konuya bakışını ve ihtilaflarının sebebini ortaya koymak için iki mezhebin (Hanefî ve Şafiî) âhâd haberle ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde namazın on iki şartıyla alakalı konumuzun gereği hadisleri tasnif ettik ve iki mezhep arasında oluşan ihtilafa neden olan hadisleri ve konuları tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü ve son bölümde farz, vacip ve nafil namazlar arasında haber-i vahide dayalı ihtilafları ortaya koymaya çalıştık. Bu konuda da mevcut hadisleri tasnif ettik ve Hanefî ve Şafiî mezheplerinin temel kaynaklarından yararlanarak görüşlerini belirlemeye çalıştık.

Bu konular ele alınırken, Hadis ve Fıkıh usulü kaynaklarından, Hanefî mezhebi kaynaklarından ve Hanefî mezhebi üzerine yazılmış makalelerden, aynı şekilde Şafiî mezhebinin temel kaynaklarını oluşturan klasik kaynaklardan ve ilgili makalelerden yararlandık. Ayrıca hadisler için esas olarak Kütüb-i Sitte olarak bilinen altı tane temel hadis kaynaklarından yararlandık.

İslâm Hukukunun Kaynakları

Bilindiği üzere İslam hukukunun aslî kaynakları dörttür. Müctehid, bir meselenin şer'î hükmünü öğrenmek istediğinde, önce Kur'an'a onda hükmü bulamazsa Sünnet'e başvurur. Bu iki kaynakta, hükmü bulamazsa İcmâ'ya müracaat eder. Şayet onda da bulamazsa, o meselenin hükmünü kıyas ve diğer fer'î deliller ile ictehad ederek bulur. Şu halde hüküm çıkarma hususunda delillerin tertip sırası şöyledir:

1. Kitap (Kur'an)
2. Sünnet
3. Kıyas
4. İcmâ ve diğer fer'î deliller.

Burada delillerden hüküm çıkarmada bu tertip ve sıraya uyulması gerektiğini ortaya koyan bir uygulamayı zikrelelim:

Nebî (a.s.)'ın Muâz b. Cebel'i Yemen'e kadı olarak göndermesi sırasında şu konuşma meydana gelmiştir:

Haris İbnu Amr İbni Ahi'l-Muğîre İbni Şu'be, Muaz (radiyallahu anh)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah (a.s.) Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman kendisine sorar:

"Sana bir dava geldiği vakit nasıl hükmedeceksin?"

"Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim" der Muaz.

"(Meseleyi Kitabullah'ta) bulamazsan?"

"Resulullah'ın sünnetiyle hükmedeceğim!"

"Ne Kitabullah'ta ve ne de Resulullah'ın sünnetinde bulamazsan?"

"Kendi re'yimle ictihad edeceğim, (hüküm vermekten) geri durmayacağım."

Hiz. Muaz der ki: "Bu cevabım üzerine Resulullah (a.s.) (memnun kaldı), göğsüme eliyle vurup:

"Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usulde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" buyurdular."¹

Şimdi ise aslî delil olarak kabul edilen Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'ın şer'î meselelerde hüccet oluş şartlarına kısa bir göz atalım:

1. Kur'an-ı Kerim

Sözlükte kitap, yazılmış olan şeye verilen isimdir. Bir İslam hukuku terimi olarak; Allah'ın Resulü Muhammed'e indirilmiş, mushaflarda yazılı, Hiz. Peygamber'den bize kadar şeksiz şüphesiz mütevatir olarak nakledilmiş olan kitaptır.²

¹ Ebu Davud, Akdiye 11; Tirmizî, Ahkâm 3.

² Şakir Hanbelî, **Fıkıh Usulü**, Çev: Mustafa Yıldırım, İzmir İlf. Yayınları, İzmir, 2010, s. 50.

Kur'an'ın Hüccet Oluşu

Müslümanlar arasında, Kur'an'ın, teşri için birinci kaynak olduğunda ve bütün beşeriyet hakkında bir şer'î delil olduğunda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Kur'an'ın hüccet oluşunun delili, O'nun Allah katından oluşudur. Kur'an'ın Allah katından oluşunun delili ise Kur'an'ın benzerini getirmekten âciz bırakıcılığı ve eşsizliğidir.

Bu konuda *"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınıksız sarılın..."*³ *"Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür..."*⁴ *"Bu Kur'an, insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür"*⁵ âyetleri ile *"Allah'ın sözünün diğer sözlere üstünlüğü, Allah'ın yarattıklarına üstünlüğü gibidir."*⁶ *"Helâl, Allah'ın kitabında helâl kıldığı, haram ise Allah'ın kitabında haram kıldığıdır"*⁷ *"Size kendisine sarıldığınızda hiç sapıtmayacağınız bir şey bırakıyorum: Allah'ın kitabı"*⁸ hadisleri örnek olarak gösterilebilir.⁹

Şu var ki, Kur'an'ın hükümlere delâleti bazen katî (kesin) bazen zannî olabilir. Bu da, Kitabın lafızlarında ihtimalî'liğin bulunup bulunmayışına (birden fazla manaya açık olup olmayışına) göre değişir. Şayet Kitab'taki bir lafız birden fazla manaya ihtimalli değilse, Kitab'ın hükme delâleti kesindir. Miras ve haddlerle ilgili âyetlerde yer âlân "hâss" lâfızlar böyledir. Böylece lâfızların delâleti hususunda içtihad ve müctehidler arasında anlayış ve istinbat farklılıklarına yer yoktur. Bu lafızların hükümleri değiştirme ve düzeltme kabul etmez. Bu hükümlerin değiştirilmesi, bunlara kesin ve şüphe götürmez şekilde delâlet eden nassa karşı çıkmak olur ki, bu caiz değildir.

Kitab'ta yer alan lafız birden fazla manaya açık ise, o zaman hükme delâleti zannî olur. Mesela, *"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur(ay hali) süresi beklerler."*¹⁰ âyetindeki "kur" lafzı (tekili) ile gerek "hayız'ın" (âdet süresinin) gerekse "tuhur'un (iki âdet arasındaki temizlik süresinin) kastedilmiş olması

³ Âl-i İmrân 3/103.

⁴ İsrâ 17/9.

⁵ Âl-i İmrân 3/138.

⁶ Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 25.

⁷ Tirmizî, Libâs, 6.

⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 51, III, 261, 59; İbn. Mâce Menâsik, 84; Muvattâ, Kader 3; Ebû Dâvûd, Menâsik 56.

⁹ Fahrettin Atar, **Fıkıh Usulü**, M.Ü.İ.F Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.30-31.

¹⁰ Bakara 2/228.

mümkündür. Çünkü bu lafız Arap dilinde her iki mana için kullanılan "müşterek" bir lâfızdır. O halde bu manalardan sadece birine delâleti katî değil, zannîdir. Burada içtihad ve müctehidlerin anlayış ve istinbat farklılıklarına yer vardır. Nitekim kimi müctehidler, "burada maksat hayızdır", kimileri de "maksat tuhurdur" demişlerdir.¹¹

2.Sünnet

Sünnet sözcüğünün kelime anlamı; tutulan ve alışılan yol demektir. Istilahta ise; Allah Rasulünden söz, fiil ve davranış olarak bize nakledilen şeylerdir. Eğer nakledilen şey söz ise "kavlî sünnet", fiil ise "fiilî sünnet", görüp hakkında sükût ettiği bir şeyi ikrar kabilinden ise "takirirî sünnet" adını alır.¹²

Hız. Peygamber'e (a.s.) nisbeti sabit ve sahih sünnetin İslâm hukukunun kaynaklarından olduğu ve bunun gereğine göre amel etmenin vücûbu üzerinde bütün müctehidler ve bilginler ittifak etmişlerdir. Onlar bu sonuca varırken. Rasûlullah'a itaati emreden, ona itaati Allah'a itaat sayan, ona uymayı Allah'ın sevgisine erişmenin ve günahları bağışlatmanın yolu olarak gösteren, onun hükmüne rıza göstermeyenin imansız olduğunu ifade eden, ona muhalefet edene şiddetli tehditlerde bulunan âyetlere dayanıyorlardı. Pek çok sayıdaki bu âyetlerden bir kaçını örnek olarak zikrederim:

*"Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının."*¹³

*"Kim Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."*¹⁴

*"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."*¹⁵

*"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."*¹⁶

"Hayır, Rabbi'ne andolsun ki, onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir

¹¹ Zekiyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkh)**, Trc. İbrahim Kafi Dönmez, TDV, Ankara 2006, s. 55-56.

¹² Hanbelî, s. 225.

¹³ Maide 5/92.

¹⁴ Nisa 4/80.

¹⁵ Âl-i İmran 3/31.

¹⁶ Haşr 59/7.

teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”¹⁷

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah 'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır”¹⁸ işte bunlar ve benzeri pek çok âyet, Sünnetin hüküm teşriinde kendisine başvurulması gerekli ve bağlayıcı bir kaynak olduğunu kesin olarak göstermektedir.

Kitab’a Göre Sünnetin Yeri

Sünnet, her ne kadar İslâm hukukunun kaynaklarından biri ise de, kaynaklar sıralamasında Kur’ân’dan sonra gelir. Bir hükmü öğrenme ve delil getirme hususunda ikinci sırada yer alır. Hükmünü öğrenmek istediğimiz olayı cevaplayan bir nass Kitab’ta varsa, artık Sünnete başvurulmaz. Sünnetin Kitab’tan sonraki sırada yer almasının sebebi, onun sübutunun genellikle zannî, Kitab’ın sübutunun tamamıyla kat’î oluşudur. Kat’înin zannîden önce geleceği ise açıktır. Daha önce geçen Muâz hadisinde de bu sıralama açıkça görülmektedir. Sünnet, hükümleri açıklama bakımından Kitab’ın tamamlayıcısı ve yardımcısı mahiyetindedir.¹⁹ Sünnette yer alan hükümleri inceleyip, Kur’an-ı Kerim’deki hükümlerle karşılaştırdığımızda, dört sekilden biri ile karşılaşılır:

1. Sünnet, Kur'an'daki hükümlere tam tamına uygun hükümler ihtiva eder. Bu durumda Sünnetin hükmü, Kur'an'inkini teyit edici nitelikte kabul edilir ve aynı hüküm için iki delil bulunmuş olur: Birincisi, hükmü tespit eden esas delil ki bu Kur'an nassıdır; ikincisi ise teyit edici delildir, bu da Sünnet nassıdır.

Meselâ Hz. Peygamber'in *“Bir müslümanın malı (başkasına) onun gönül hoşnutluğu olmaksızın helâl değildir”²⁰* anlamındaki hadisi, Kur'an-ı Kerim'in *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.”²¹* mealindeki âyetin getirdiği hükmün aynısını ifade etmektedir.

¹⁷ Nisa 4/65.

¹⁸ Ahzab 33/36.

¹⁹ Muhammed Ebu Zehra, **İslam Hukuk Metodolojisi**, çev. Abdülkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara 2005, s. 100.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Mektebetü'l-İslami, Beyrut 1969, V, 72.

²¹ Nisa 4/29.

2. Sünnet, açıklanmaya muhtaç Kur'an nasslarını açıklayıcı hükümler getirir. Bu da üç türlü olur:

a) Kitab'ın "mücmel" nasslarını tefsir eder veya "müşkil" lâfızlarını açıklığa kavuşturur. Meselâ, namaz vakitlerini ve rekâtlarını, namazda neyin nasıl okunacağını, zekâtı verilmesi gerekli olan ve olmayan malları, zekât miktarını ve zekâta ait nisap miktarlarını belirleyen hadisler bu türdendir. Çünkü bunlar, Kur'an'da yer alan "*Namazı kılın, zekâtı verin.*" ²² mealindeki mücmel âyetten maksadın ne olduğunu açıklamış olmaktadır.

Müşkil lâfıza açıklık getiren hadislere örnek olarak, "*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için*" ²³ mealindeki âyetle yer alan "iplik" lâfzından maksadın gündüzün beyazlığı ve gecenin karanlığı olduğunu açıklayan hadisi zikredebiliriz. Bu âyet inince Sahabeden biri lâfızlarını gerçek anlamda "iplik" olarak anlamış, biri beyaz diğeri siyah iplik alıp yastığının altına koymuş, (sahurda) bunları görebileceği ve birini diğerinden ayırt edebileceği vakte kadar yemeye-içmeye devam etmişti. Sonra, Hz. Peygamber'e bunların anlamını sorunca, o, kendisine âyetteki bu lafızlardan maksadın, gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığı olduğunu açıklamıştır.²⁴

b) Kur'an-ı Kerim'in "âmm" hükmünü "tahsis" eder. Hz. Peygamber'in (a.s.) şu hadisi bu duruma örnek olabilir: "*Kadın, halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz. Bunu yaparsanız, akrabalık bağlarını koparmış olursunuz*" ²⁵ Bu hadis şu âyetin umumunu tahsis etmiş olmaktadır: "*...Bunların dışındakiler size helâl kılındı.*" ²⁶ Çünkü söz konusu âyetle, bu hadiste geçenlerle ilgili bir yasak yoktur.

c) Kur'ân-ı Kerîm'in "mutlak"ını "takyîd" eder. Meselâ "*...hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin*" ²⁷ mealindeki âyetle sağ mı yoksa sol elin mi kesileceği, yine elin nereden kesileceği belirtilmemiştir. İşte Sünnet mutlak tarzda yer alan bu hükmü, sağ elin kesilmesi ve bilekten kesme şeklinde kayıtlamıştır.

3. Sünnet, Kur'ân'da yer alan bazı hükümleri nesheder (yürürlükten kaldırır).

²² Bakara 2/43.

²³ Bakara 2/187.

²⁴ Şaban, s. 98.

²⁵ Buhârî, Nikâh 27; Müslim, Nikâh 37-38.

²⁶ Nisa 4/24.

²⁷ Maide 5/38.

Meselâ, Kur'ân'ın *"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya, yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'tan korkanlar üzerine bir hak olarak- size farz kılındı."*²⁸ mealindeki âyetinin hükmü. *"Vârise vasiyet yoktur"*²⁹ hadisi ile neshedilmiştir. Fakat bu, Kur'an'ın Sünnet ile neshini kabul eden bir kısım bilginlere göredir.

4. Sünnet, Kur'ân'da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hükümler getirir. Bu durum için pek çok örnek zikredilebilir. Bu nevi hükümlerden birkaç tanesini şöyle sayabiliriz: Seferi halde değilken de rehin sözleşmesinin yapılabileceği, bir tek şahit ile birlikte davacının yeminine dayanılarak hüküm verilebileceği. Ninenin miras hakkına sahip olduğu, fitır sadakasının ve vitir namazının vacip oluşu, evlenme akdinde şahitlerin gerekliliği, şuf'a hakkının meşru bir hak olduğu, deniz hayvanlarının ölüsünün yenebileceği.³⁰

3.İcmâ

İcmâ sözlükte iki anlama gelir. Birincisi azim, yani kararlılıktır. İkinci anlamı ise ittifaktır. Terim olarak ise icmâ, "İslam toplumunun aynı asırda yaşayan müçtehidlerinin şer'i bir hüküm üzerinde ittifak etmeleridir."³¹

Meydana geliş şekli bakımından icmâ iki nevidir: 1- Sarih icmâ, 2- Sükûfî icmâ

1-Sarih İcmâ:

Herhangi bir zamanda bütün müçtehidlerin bir meselenin hükmüne dair görüşlerini tek tek açıklaması suretiyle ortaya çıkan fikir birliğidir. Cumhura göre, "Sarih İcmâ" kesin delil teşkil eder, ona uymak vacip, muhalif davranmak haramdır. Şayet herhangi bir meselede sarih icmâ meydana gelmiş ise ve bu icmâdan haberdar olunmuşsa, artık üzerinde icmâ edilen hüküm "kesin hüküm" niteliğini kazanmış olur. Ona aykırı davranmak caiz olmadığı gibi, hükmünde ittifak edilen o mesele de ictihad ve ihtilaf konusu olmaktan çıkar.

2-Sükûfî icmâ:

²⁸ Bakara 2/180.

²⁹ Buhari, Vasâyâ 6; Ebu Davud, Vasâyâ 6.

³⁰ Mustafa Sıbai, **İslam Hukukunda Sünnetin Yeri**, Trc. Halil Kendir, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2009, s. 449-452; Şaban, s. 83-87.

³¹ Hanbelî, s. 259.

Herhangi bir meselede bir veya birkaç müctehidin görüş belirttikten sonra bu görüşe muttali olan o devirdeki diğer müctehidlerin açık şekilde bir katılma veya itiraz beyanında bulunmaksızın sükût etmeleridir. Sarih icmânın kaynak olduğunu kabul eden usulcülerden bir kısmı sükûtî icmâyı kaynak olarak görmemişlerdir, hatta içlerinde bunun "icmâ" olarak isimlendirilmesini bile reddedenler vardır. Malikîler ve İmam Şâfîi onlardandır.

Usulcülerin çoğunluğu ise sükûtî icmâyı kaynak kabul etmişlerdir. Bunların bir kısmı "sükûtî icmâ da sarih icmâ gibi kesin delil teşkil eder" demişlerdir. Hanefîlerin çoğunluğu ve İmam Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Onlar bu görüşü şöyle savunurlar: İcmâ'nın kaynak olduğunu ve onun kesin bir hüccet teşkil ettiğini gösteren deliller, sarih icmâ ile sükûtî icmâ arasında bir ayırım yapmamıştır.³²

4.Kıyas

Kıyas, sözlükte, takdir, yani ölçü demektir. Terim anlamı olarak ise, iki şeyden birinin hükmünü, illet benzerliğinden dolayı diğeri için de geçerli kılmaktır.³³ Daha açık bir ifadeyle belirtecek olursak, "Kitab, Sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek"³⁴ demektir.

Kıyas, müctehidlerin cumhuruna göre bir şer'î hüccettir. Bunun bir hüccet olduğu Kur'an, Sünnet ve akılla sabittir.

Bazı fakîhler, kıyası şer'î bir hüccet kabul etmezler. İmâmiyye, Râfiziyye, Hâriciyye ve Zâhiriyye mezhepleri kıyas'ı inkâr etmişlerdir. Bunlara "kıyası reddedenler" denir. Bunlara göre nasslar ve akıl, Kıyas ile amel etmeyi onu bir hüccet kabul etmeyi caiz görmez.³⁵

³² Şaban, s. 92-97.

³³ Hanbelî, s. 272.

³⁴ Muhammed Ebu Zehra, s. 190.

³⁵ Şaban, s. 129-130.

BİRİNCİ BÖLÜM

HABER VE HABER-İ VÂHİD

1.1 HABER'İN TANIMI

(H.B.R.) kökünden gelen haber kelimesi lügat yönünden “herhangi bir şey veya bir mesele ile ilgili olarak nakledilen bilgi manasına gelmektedir.”³⁶ Terim anlamı olarak âlimler tarafından farklı tanımlar yapılmıştır; Seyyid Şerif el-Cürcani’ye göre haber: “doğruluk ve yanlışlık ihtimali bulunan kelimedir.”³⁷ Amidi haber konusunda daha tafsilatlı bir tanım yapmıştır: “Haber bir şeyin reddi veya kabulü için konulmuş bir nevi lafızdır. Ayrıca tamamlayıcı bilgilere ihtiyaç kalmadan, dinleyen anlayıp sükût edecek şekilde redd veya kabul olabilmelidir.”³⁸ “Doğruya ve yalana ihtimali olan söz, herhangi bir kimseden rivayet olunan söz” şeklinde de tarif edilmiştir.³⁹

Âlimler arasında haberin hadisle aynı anlamda olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hadisçiler arasında haber, Hz. Peygamberin söz ve fiillerinden ibaret olan hadisin müradifi olarak kullanılmıştır. Bununla beraber, haberin hadise nispetle daha geniş bir manası vardır ve Hz. Peygamberin hadislerine ıtlak olunduğu gibi, sahabe ve tabi’inden gelen rivayetleri de içine alır. Bu bakımdan, haberle hadis arasında umum-husus farkı vardır: Her hadise haber denir; fakat her haber hadis değildir. Bu manada tarih ve benzeri ilimlerle meşgul olanlara “*ahbari*” denildiği halde, yalnız Hz. Peygamberden gelen haberlerle uğraşanlar “*muhaddis*” ismini almışlardır. Ancak raviler, Hz. Peygambere “*merfu*” olan hadisleri rivayetle iktifa etmeyerek, sahabe ve tabi’inden “*mevkuf veya maktu*” olarak gelen haberleri de rivayet ettikleri ve “*rivâyet*”, haber vermek manasında “*ihbarın*” müradifi olduğu için, hadis imamları, hadis ve haber kelimelerini, aynı şekilde, müradif manalarda

³⁶ Talat Koçyiğit, **Hadis İstılahları**, AÜİF Yayınları, Ankara 1980, (İstılahlar) s. 118.

³⁷ Seyyid Şerif Cürcani, **Tarifat**, Beyrut 2003, s. 66.

³⁸ Amidi, **İhkam fî usulî'l Ahkâm**, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1905, s. 12.

³⁹ Erdoğan, s. 163.

kullanmakta bir mahzur görmemişlerdir. Buna göre, haber denildiği zaman, çok defa Hz. Peygamberin hadisi anlaşılmıştır.⁴⁰

1.2 HABER'İN KISIMLARI

Hadisler çok değişik niteliklere sahip oldukları için Âlimler tarafından farklı kısımlara ayrılmıştır ancak en temel haliyle hadisler şu kısımlara ayrılabilir.

I. Kabul ve Red Açısından

- a. Makbul Haberler
- b. Merdud Haberler

II. Ravi Sayısı Açısından

- a. Mütevâtir Haberler
- b. Meşhur Haberler
- c. Âhâd Haberler

III. Haberlerin Kaynağı Açısından

- a. Kudsî Haber
- b. Merfu Haber
- c. Mevkuf Haber
- d. Maktu Haber

IV. Sıhhat ve Hüküm Açısından

- a. Sahih Haberler
- b. Hasen Haberler
- c. Zayıf Haberler

V. Tearuz Açısından

- a. Muhkem Haberler
- b. Muhtelif Haberler⁴¹

Bu hadis taksimi dışında Âlimler tarafından gerek mantıki vasıfları gerek doğruluk ve yanlışlıkları göz önüne alınarak pek çok hadis taksimi yapılmıştır. Ancak biz burada konumuzla alakalı olarak hadisi ravî bakımından taksim eden

⁴⁰ Salim Ögüt, **İslam Hukuk Metodolojisinde Haber-i Vahitlerin Kaynak Değeri**, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 17; Koçyiğit, Talat, “Âhâd Haberlerin Değeri” (Âhâd Haberler) **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1966, c. 17 s. 125.

⁴¹ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Usulü (Şekil ve Örneklerle)**, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 104-148.

çoğunluğun görüşünü ele alacağız. İlk zamanlarda bu taksime göre hadisler “Mütevâtir ve Âhâd hadis” olmak üzere ikiye ayrılırken, daha sonraki zamanlarda gerek Âhâd hadislerin çokluğu gerekse de Âhâd hadisin değeri konusundaki tartışmaların yoğunluğu Mütevâtir hadis ve Âhâd hadis arasında “meşhur” bir türün daha olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Son şeklini alan bu taksime göre hadis 3’e ayrılır:

1. Mütevâtir Hadis
2. Meşhur Hadis
3. Âhâd Hadis

1.2.1 Mütevâtir Hadis

(V.T.R) kökünden gelen mütevâtir hadis, sözlükte “peşi peşine fakat aralıklı olarak gelmek demektir.”⁴² İstilahî anlamı ise ; “yalan söylemek üzere ittifaklarını âdeten aklın kabul etmeyeceği kalabalık bir cemaatin, yine kendileri gibi kalabalık cemaatlerden naklettikleri haberdır.”⁴³ Tevâtür hadislerde, yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayacak sayıda topluluk şartı üç devir için söz konusudur. Daha sonraki devirlerde bu şart aranmaz. Çünkü sünnetin nakil ve tedvinini gerektiren âmiller çoğaldığından, bu devirlerden sonra âhâd haberlerin pek çoğu tevâtür ve şöhret derecesinde nakledilmiştir.

Bir haberin ilm-i zaruri ifade etmesi için bir takım şartları haiz olması gerekmektedir:

1. Mütevâtir haber kalabalık bir cemaat tarafından nakledilmelidir.
2. Bu haberi nakleden kalabalığın yalan üzerine kasıtlı veya kasıtsız ittifak etmesi mümkün olmamalıdır.
3. Bu kalabalığın sayısında, herhangi bir nesilde, azalma olmamalıdır. Fakat kalabalığın artışı haberin doğruluğunu teyid eder.
4. Haber, menşesinde onu nakledenlerin görme ve işitme fiillerine istinad eden cinsten olmalı.⁴⁴

⁴² İbnu Manzur, Lisanu'l Arab, **Daru Sadır ve Daru Beyrut**, Beyrut 1955, VII, 135.

⁴³ Erdoğan, s. 441.

⁴⁴ Koçyiğit, İstilahlar, s. 346.

Bir haberin mütevâtir derecesine ulaşabilmesi için, onu nakleden habercilerin sayısı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Fakat mütevâtirin, hadisçiler arasındaki meşhur tarifine dikkat edilecek olursa, belirli bir adedin bahis konusu olmadığı anlaşılır. Bu tanımlarda belli bir kalabalıktan bahsedilmekte ancak bu kalabalığın sayısı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bazı Âlimlere göre, tevâtürün sübutu için, bir haberin en aşağı Bedir harbine iştirak eden sahabelerin sayısı kadar bir kalabalık tarafından rivayet edilmiş olması gerekir; bu sayı da 310 dur. Bir grup da Müslümanların ilk kez dinlerini açıkladıkları sayı olan 40'tan az olmamasını ileri sürmüşleridir. En az 70, 50, 20, 12, 5, 4, 3, 2 olabileceğini de söyleyenler vardır. İbn Hazm bu görüşlerin mesnetsiz olduğunu söyler, ona göre mütevatir haberlerde önemli olan haberin doğruluğunda asla şüphe kalmayacak şekilde bir bilginin bir sonraki nesle aktarılabilmesidir.⁴⁵

Mütevâtir haberler ikiye ayrılmaktadır:

1. Lâfzî Mütevâtir: Bütün rivayetlerinde lafızları aynı olan mütevâtir hadislere denir. Bu tür hadisler yok denecek kadar az kabul edilmektedir.

“Bile bile kim bana isnad ederek yalan uydurursa, cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisi lafzen mütevatire örnek verilebilir.

2. Mânevî Mütevâtir: Aralarında ortak bir nokta bulunan değişik hükümlerin, tevâtür şartlarını taşıyan râviler tarafından nakledilmesiyle ortaya çıkan ortak manaya denir. Mesela, 100 kadar hadis-i şerifte Rasûlullah'ın dua ederken ellerini kaldırdığı ayrı ayrı olarak zikredilmektedir. Burada “ mütevatir olan mana” dua ederken ellerin kaldırılmasıdır. Bu tür mütevatir haberlerin sayısı çoktur.⁴⁶

1.2.1.1 Mütevâtir Hadisin Hükümü

- Mütevâtir hadis, zaruri olarak kesin bilgi ifade eder.
- Mütevâtir hadisler, kesin olarak sahih oldukları için yakîn ifade ederler ve bu sebeple râvilerinden bahsetmeye, onları incelemeye gerek duyulmaksızın mütevâtir hadisle amel etme vacib olur.

⁴⁵ Koçyiğit, Âhâd Haberler, s. 125.

⁴⁶ Çakan, s. 107.

- Mütevâtir hadisler, hadis usulü prensiplerine göre tetkik ve tenkide tabi değildirler. Hadis usulünün tetkik ettiği hadisler tevâtür şartlarını taşımayan âhâd hadislerdir.

- Mütevâtir hadislerin tasdiki, râvilerinin güvenilir oluşuna bağlı değildir. Yani mütevâtir bir hadisin râvileri arasında zayıf râvilerin bulunuşu neticeye tesir etmez. Çünkü ortada yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan kalabalıkların haberi söz konusudur.⁴⁷

1.2.2 Meşhur Hadis

Seyid Şerif Cürcanî'nin tarifine göre: “Meşhur haber öyle bir sözdür ki, onu Hz. Peygamber'den bir kişi duymuş, bu tek bir şahıstan bir topluluk, o topluluktan da bir başka topluluk onu duyarak, durum hadisle amel eden zata kadar bu şekilde devam etmiştir.”⁴⁸ Daha açık olan bir ifadeye göre meşhur hadis, “Başlangıçta ikiden fazla, fakat mahdud sayıda zevat tarafından rivayet edilmiş iken, daha sonra ikinci ve üçüncü asırda şöhret bulup yalan üzere ittifak etmeleri düşünülmeyecek sayıda kalabalık bir cemaat tarafından nakledilen haberdir.”⁴⁹

Bu durumda Mütevâtir ve Meşhur hadis arasındaki fark; mütevâtir hadiste her üç tabaka râvilerinin sayısı tevâtür sayısı olmasına karşılık, meşhur hadiste birinci tabaka râvilerinin tevâtür sayısına ulaşmamış olmasıdır. Mütevâtir hadisin, râvilerine nispetinin kesinliği gibi Hz. Peygamber'e nispeti de kesindir. Ancak meşhur hadiste râvilere nispeti kesin olmakla beraber, Hz. Peygamber'e nispeti kesinlik arz etmemektedir.⁵⁰

⁴⁷ Çakan, s. 107-108.

⁴⁸ Cürcanî, s. 66-67.

⁴⁹ Erdoğan, s. 370.

⁵⁰ Şaban, s. 77.

1.2.3 Âhâd Hadis

1.2.3.1 Tarifler

Âhâd, sözlükte “bir” manasına gelen ve bir şeyin sayısına delalet eden *âhâd* veya *vâhid*in çoğuludur.⁵¹ Her ne kadar “bir kişinin verdiği haber”⁵² anlamına geliyorsa da hadis usulündeki anlamı “*mütevâtir hadis şartını taşımayan hadis*”tir.⁵³ Daha sonraki devirlerde ve özellikle usûl kitaplarının tedvin edildiği asırlarda Haber-i âhâd anlayışında önemli sayılabilecek bir değişiklik olmuş ve bu tabir, yalnız bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği haberler hakkında değil, hiçbir tabakada mütevatire ulaşmamak şartıyla iki kişinin iki kişiden, üç kişinin hatta daha fazla kişilerin üç veya daha fazla kişilerden rivayet ettikleri haberler hakkında kullanılmıştır.

Müteahhir âlimler nazarında makbul olan en geniş kapsamlı tanıma göre; ahâd haber, mütevâtir haberin niteliklerine sahip olmayan haber demektir.⁵⁴ Seyyid Şerif el-Cürçani haber-i vâhid’i şöyle tanımlar “*Haber-i vâhid öyle bir sözdür ki, onu Hz. Peygamber’den bir şahıs, ondan da bir başkası, o başkasından da bir diğeri duyarak, hadis ile amel eden Müslümanlara (mütemessik) kadar ulaşır.*” Bir başka tanımı da şudur: “*Haber-i vahid, bir, iki veya daha çok kişinin rivayet ettiği hadis-i şerif’tir.*”⁵⁵

Ebu’l Baka ise onu şöyle tanımlar: “*Allah elçisinin ağzından bir tek kişinin duyduğu, ondan da yine bir tek kişinin diğerine rivayet ettiği ve bu şekilde o hadisle amel eden (mütemessik) zata kadar varan hadis-i şerif*”⁵⁶

Muhammed Ebu Zehra haber-i vâhid’i şöyle tanımlar: “*Bunlar bir, iki veya daha fazla sahabi tarafından rivayet edilen ve meşhur haberin şartını haiz olmayan hadislerdir; zanni bilgi ifade eder, kesin bilgi ifade etmez, çünkü bunların Peygamber (a.s.)’e ittisalinde şüphe vardır.*”⁵⁷

⁵¹ Koçyiğit, İstılahlar, s. 22.

⁵² Ögüt, s. 18

⁵³ İbn Hacer Askalanî, **Hadis İstılahları Hakkında Nuhbet’ül Fiker Şerhi**, Çev. Talat Koçyiğit, AÜİF Yayınları, Ankara yy. s. 28.

⁵⁴ Ali Osman Koçkuzu, **Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri**, DİB Yayınları, Ankara 1988, s. 79.

⁵⁵ Cürçani, s.66.

⁵⁶ Ebu’l Baka, **Külliyat**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1287, s. 306.

⁵⁷ Muhammed Ebu Zehra, s. 96.

İbn Hazmın tarifi şöyledir: “Tek kişinin tek kişiden rivayet ve naklettiği haberlerdir.”⁵⁸

İsmail Hakkı İzmirli ise haber-i vâhid’i şöyle tanıtmaktadır: “haber-i vahid (nakl-i âhad) bidayette kurûn-i selâse’de bir veya iki emin ve kizb üzerine ictimalarına aklın cevaz vereceği miktardaki kimsenin rivayeti olduğu halde, bir müddet sonra şuyu’ bulan nakildir.”⁵⁹ Büyük Haydar Efendi ise haber-i vâhid’i “ittisalinde sûreten veya manen şüphe olan, haber-i vâhid’in vâhidden, vâhid’in cemaatten yahut cemaatin vâhidden naklettiği haber”⁶⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Râvisi vâhid olan bir haberin cemaatten nakledilmesi ile haber haber-i vâhidlikten çıkmaz.

Gazzali ise yukarda verilen tanımlardan çok daha farklı bir tanımlamada bulunur. O haber-i vâhidle, tevâtür derecesine ulaşamayan haberi kasteder, ancak ravi sayısını dikkate almadan Peygamberimize aidiyeti doğru olduğu bilinen hadisleri âhâd haber kapsamına sokmaz. Gazzali’nin râvi sayısını dikkate almaması ve sahih olduğu bilinen tüm hadisleri âhâd kapsamı dışında görmesi, âhâd hadis konusunda farklı bir bakış açısı oluşturmuştur. Onun tanımı göz önünde bulundurulduğunda, mütevâtir derecesine ulaşsın ya da ulaşmasın hiç bir sahih hadis âhâd olarak nitelendirilemez. Bu itibarla eğer bir haber ilim ifade ediyorsa, bu şartı haiz olan hadis âhâd olarak nitelendirilemez.⁶¹

Fıkıh âlimlerinin haber-i vahid tanımlamaları da hadis âlimlerinden farklı değildir. Abdülkerim Zeydan haber-i vâhid’i şöyle tanımlamaktadır: “Rasulullah’dan sayı itibariyle tevâtür haddine ulaşmamış sayıda şahısların rivayet ettiği sünnettir. Bu sünnet Hanefîlere göre mütevâtir ve meşhur olmayan, diğerlerine göre ise mütevâtir olmayan sünnettir.”⁶²

Bir başka tanıma göre, “Bir ya da iki, üç gibi mahdud sayıda kimselerin yine bir zattan veya iki, üç gibi mahdud zevattan naklettiği haberdur.”⁶³

⁵⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usulî’l Ahkâm*, Daru’l-Cil, Beyrut 1407, I, 180.

⁵⁹ Koçkuzu, s.81.

⁶⁰ Büyük Haydar Efendi, *Usul-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul, 1326, s. 302.

⁶¹ İbrahim Coşkun, “Hz. Muhammed’in Evrensel Mesajını Gölgeleyen Bir Âmil: “Usulu’d-Din”de Haber-i Vâhid’in Delil Sayılması” *HZ. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, Aralık 2007, s. 145.

⁶² Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, çev. Ruhi Özcan, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 221.

⁶³ Erdoğan, s. 16.

Muhtelif asırlara ait farklı âlimlerin haber-i vâhid konusundaki farklı tanımlamalarından varılabilecek ortak nokta şu olabilir ki; haber-i vâhidler, mütevâtirler gibi yaygınlık kazanmamıştır, ilk üç asır dışındaki yaygınlıkları onların bu sıfatlarını kaldırmaya yardımcı olmaz. Râvileri her üç tabakada da tek veya iki kişidir. Topluluktan tek kişi ya da tek kişiden bir topluluğun rivayeti tarzındadır. Tevâtür ve meşhur derecesinin altında kalmaktadır. Yalan üzerine birleşebilecek bir topluluk söz konusudur. Peygamberimize kadar ulaşmasında mana ve lafız yönünden şüpheler mevcuttur.

Haber-i Vâhid etrafında yapılan tartışmalar sebebiyle bu terim mahiyet ve kavram bakımından tarih içinde iki defa anlam değiştirmiş, ilk zamanlar “bir veya birkaç kişinin haberi” anlamına gelirken daha sonra “mütevâtir seviyesine ulaşmayan haber” manasında kullanılmıştır. Terimin ikinci tanımı, haber-i vâhidlerin dinde delil olup olmayacağı hususuyla ilgili olup fıkhnın tedvin edilmeye başlandığı II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında vehim, şek, zan ve yakın gibi aklî konuların İslam toplumunda yayılmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.⁶⁴

Râvi sayılarına ve haberin şuyuna göre yapılan bir bölümlemede ilk grubu mütevâtirler teşkil etmekte, onun dışında “meşhur, müstefiz, garib, aziz” gibi nevilere , genel görüşe göre haber-i vâhid’in içinde sayılmaktadırlar. Diğer bazılarına göre ise; garib, aziz ve ferd gibi kısımlar haber-i vâhid alt bölümüne ait kabul edilmekte, meşhur ikisinin arasında ortada bırakılmaktadır. Şüphesiz yaygın olan görüş mütevâtir dışındakileri haber-i vâhid olarak kabul eden görüştür. Sıhhat yani Peygamber’e (a.s.) ait olup olmadığı konusunun ölçü alındığı taksime göre ise haber-i vâhid, sahih, hasen ve zayıf bölümlerine ayrılır. Sahih, hasen ve zayıf da ayrıca taksimlere tabi tutulduğu için haber-i vâhidlerde bu bölümler de caridir. Yani, mu’dal, müdelles, metruk, şazz, muallel vb. gibi haber-i vâhidler de bulunabilecektir. Hadis usulü kitaplarında sıhhat açısından, ittisal açısından ve diğer bakımlardan yapılan taksimlerle belirtilen türler aslında hep haber-i vâhidlerdir.⁶⁵

⁶⁴ Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vâhid”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1996, XIV, 349-352.

⁶⁵ Koçkuzu, s. 80.

1.2.3.2 Garîb Haberler

Metin veya isnad yönünden tek kalmış yahut benzeri, başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadise denir. Sahih ve gayr-ı sahih olarak iki kısma ayrıldıkları gibi, metin ve isnad yönünden de garib veya yalnız isnad yönünden yahutta yalnız metin yönünden garib olmak üzere kısımlara ayrılırlar.⁶⁶

Haber-i vâhid'in nevilerinden olan garib, eğer meşhur bir sünnete muhalif kalırsa onunla amel edilmez, çünkü mütevâtir ve meşhur sünnet, yakını ilim vermeleri yüzünden Kitaba benzerlerler.⁶⁷

1.2.3.3 Aziz Haberler

Aziz, bir hadisin garib iken bir başka yönden rivayet edilmek suretiyle kuvvet kazanması ve aziz olmasıdır.

Mesela, bir hadis, ez-Zuhrî ve benzeri imamlardan birinden yalnız bir râvi vasıtasıyla rivayet edilirse, daha sonraki nesillerde hadisin turuku çoğalmış olsa bile bu hadise garîb denir. Hadisin tek bir raviye inhisar ettiği tabakadan bir başka râvi aynı hadisi yine o imamdan rivayet ederse, o ana kadar garîb olarak bilinen hadis, ikinci râvinin rivâyetiyle kuvvet kazanır ve aziz olur.⁶⁸

1.3 SAHABE DÖNEMİNDE HABER-I VÂHİD'LE AMEL MESELESİ

Sahabe döneminde haber-i vâhid'le amel edilmesi meselesine geçmeden önce şu belirtilmelidir ki; Peygamber'i (a.s) bizzat görmeyen nesillerle, Peygamber'i (a.s.) gören, onun bizzat sözlerini işiten veya onun sözlerini işiten bir başka arkadaşından duyduğu bir haberle amel eden sahabelerin durumu elbette çok farklıdır. Ancak bizim haber-i vâhid'le ilgili sınırı çizebilmemiz için, hadislerin ilk çıktığı kaynak olan sahabe çağından örneklerle ihtiyaç duymaktayız. Ve bu konuyla ilgili Peygamber'imiz (a.s.) vefat ettikten sonra haber-i vâhid uygulamalarındaki metotları belirlememiz gerekmektedir.

⁶⁶ Koçyiğit, İstilahlar, s. 114.

⁶⁷ Koçkuzu, s. 93.

⁶⁸ Koçyiğit, İstilahlar, s. 55.

Sahabîler, sünnetin yüceliğini her zaman kabul etmişler ve özellikle Peygamber'in vefatından sonra hadislerle yalan karışması, onların tahrif edilmesi korkusu ve bu konuda hataya düşme çekinceleri, onların hadis rivayet ederken bazı şeylere dikkat etmeleri gerekliliğini ortaya koymuştur. Kendileri çok az hadis rivayet etme yolunu seçmişler, çokça hadis rivayet edenleri uyarmışlar ve her hadis rivayet eden râvinin hadislerini kabul etmemişlerdir. Bu hususun tespiti farklı metotlar takip ediyorlardı:

1. Bazıları, bir hadis rivayet edildiğinde, bunu, ancak iki kişi bu hadisi Rasûlullah'tan işittiğini ifade ettikten sonra kabul ediyordu. Meselâ Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer böyle davranıyorlardı. İbn Şihâb'ın Kabîsa b. Züeyb'den rivayetine göre, bir nine kendisine mirastan pay verilmesini istemek üzere Hz. Ebu Bekir'e geldi. Hz. Ebu Bekir şöyle dedi: Senin için Allah'ın Kitabında bir şey bulamıyorum. Hz. Peygamber'in de nine için bir pay zikrettiğini bilmiyorum. Sonra insanlara bu konuda bildikleri bir şey olup olmadığını sordu, el-Muğîre b. Şu'be kalkıp şöyle dedi: Hz. Peygamber'den nineye altıda bir verileceğini duydum. Hz. Ebu Bekir, "Şahidin var mı?" diye sordu. Muhammed b. Mesleme aynı şeye şahit olduğunu söyledi ve Hz. Ebu Bekir o kadın için bu hisseye hükmetti.

Buhârî'nin rivayetine göre, Hz. Ömer bir defasında Ebû Musâ el-Eş'arî'ye haber yollayıp kendisine gelmesini istemişti. Ebû Musa Hz. Ömer'in evine geldiğinde kapının dışında üç defa girme müsaadesi istedi, fakat müsaade olduğuna dair ses gelmedi ve geri döndü. Hz. Ömer onun geri dönüp gitmekte olduğunu görünce peşinden birini gönderdi. Ebû Musa geri gelince ona "Niçin döndün?" diye sordu. Ebû Musa şu cevabı verdi: Geldim, kapının önünde üç defa selâm verdim, cevap alamadım ve geri döndüm» Çünkü Hz. Peygamber "Sizden biriniz üç defa müsaade isteyip kendisine müsaade verilmezse geri dönsün buyurmuşlardı. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Bunun için mutlaka bana şahit getireceksin!" dedi. Ebû Musa şaşkın ve endişeli bir halde Ensar'dan bir gurup sahabenin topluca bulundukları bir yere gitti. "Seni endişeye düşüren nedir?" diye sordular. O da başından geçenleri anlattı. Oradakiler, "En küçüğümüz gitsin" dediler. Bunun üzerine Ebû Saîd el-Hudri Ebû Musa ile birlikte gitti ve onun lehinde şahitlik etti. Sonunda Hz. Ömer Ebû Musa'ya

dedi ki: “Bil ki seni itham etmiş değilim; fakat bu, Rasûlûllah'tan hadis rivayetidir (hassas bir konudur).”⁶⁹,⁷⁰

2. Bazısı da râviye, hadisi Hz. Peygamber'den işittiğine dair yemin ettiriyordu. Nitekim Amidî, Hz. Ali'nin bu konuda şöyle dediğini naklediyor: "Hz. Peygamber'den bir hadis işittiğimde, Allah beni ondan dilediği şekilde faydalandırırdı. Fakat başkası hadis naklettiğinde, ona yemin verir, yemin ederse o zaman kabul ederdim."⁷¹

3. Bazen ise, râviye güvenmedikleri için hadisi reddediyor ve onunla amel etmiyorlardı. Şu olayda bunun bir örneğini görüyoruz: Abdullah b. Mes'ud'a mehri belirlenmeden evlenmiş ve kocası zifafa girmeden önce ölmüş kadının durumu sorulmuştu. Abdullah b. Mes'ud bir ay kendini bu konuya verdi ve bir sonuca varmaya çalıştı. Sonunda dedi ki: "Bu konuda kendi ictihadıma göre hükmediyorum. Eğer doğruysa bu Allah'tandır, şayet yanlış ise bu benden ve şeytandandır; Allah ve Rasûlü ondan beridir. Ben böyle bir kadının, ne eksik ne fazla, kendi emsali kadınlar için takdir edilen mehri misli hak edeceği kanaatindeyim. Bu kadın iddet bekler ve kocasına mirasçı olur." Bunun üzerine Ma'kil b. Sinan el-Eşca'î kalkıp şöyle dedi: "Ben şahidim ki, sen bu konuda Rasûlûllah'ın Bürû' binti Vâşık el-Eşcaiyye hakkında hükmettiği gibi hükmettin".⁷² O zaman Abdullah b. Mes'ud, verdiği hükmün Rasûlûllah'ın hükmüne uygun olduğunu öğrenmekten ötürü o güne kadar tatmadığı bir sevinci yaşadı. Fakat Hz. Ali bu hadisi reddetmiş, onunla amel etmemiş ve şöyle demiştir: "Topuğuna bevleden bir bedevinin sözü üzerine, Rabbimizin Kitabını bir yana barakamayız." O bu konuda, kadına mehir verilmeyeceği kanaatindeydi. Çünkü bu olayı Kur'an'da hükme bağlanmış benzeri bir olaya Kıyas ediyordu. Şöyle ki: *“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) onlara müt'a verin (bir bağışta bulunun)- Zengin o an kendi gücü nisbetinde, fakir de kendi durumuna göre münasip bir müt'a vermelidir-. Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur”*⁷³ âyetinde, mehri tayin edilmemiş ve zifaktan önce boşanmış kadına -müt'a dışında- bir şey vermek gerekmediği hükme

⁶⁹ Buhari, İsti'zan 18, Müslim, Âdâb 33.

⁷⁰ Koçkuzu, s.127-128; Şaban, s.72; Muhammed Accac Hatib, **Sünnetin Tesbiti**, trc. Mehmet Aydemir, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 119-120.

⁷¹ Amidî, I, 175.

⁷² Ebû Dâvud, Nikâh 32; Tirmizî, Nikâh 44; İbnu Mâce, Nikâh 18; Nesâî, Nikâh 68.

⁷³ Bakara 2/236.

bağlanmıştı. İşte Hz. Ali de, zifaktan önce vefat sebebiyle ayrılığı zifaktan önce boşama sebebiyle ayrılığa kıyas ediyor, râviye güveni olmadığı için Kıyası bu hadise üstün tutuyordu.

4. Bazıları da kendi kanaatine daha kuvvetli delil ile çatışması sebebiyle rivayet edilen hadisle amel etmiyordu. Hz. Ayşe, Ebû Hüreyre tarafından rivayet edilen ve "'Sahihayn"da yer alan *"Sizden biriniz uykudan uyandığında, kaba sokmadan önce elini yıkasın. Çünkü böyle bir kimse elinin nerede gecelediğini bilemez"*⁷⁴ manasındaki hadisi kabul etmemiştir. Zira o, büyük kaptaki suya sokmadan eli yıkama mükellefiyetinin sıkıntı ve zorluğa yol açacağı ve bu hadisin, *"Allah dinde sizin için hiçbir zorluk yüklememiştir"*⁷⁵ âyeti gibi insanlardan sıkıntı ve zorluğu kaldıran birçok nassa ters düştüğü kanaatindeydi. Ona göre bu deliller daha kuvvetli idi. O halde bu hadisle amel etmek doğru olmazdı. Hz. Ayşe'nin şu sözü bu noktaya işaret etmiş oluyordu: *"Mihrâs ile bu işi nasıl yapabiliriz?" ("Mihrâs" abdest vb ihtiyaçları karşılamak üzere içine su konan dibek taşı gibi geniş su kabının adıdır.)*⁷⁶

İşte Sahabenin, Sünnetle amel konusunda takip ettikleri başlıca metodlar bunlar idi. Ve bu bize, şeri hükümlerle ilgili ihtilâfların çok önemli bir sebebini izah etmiş olmaktadır. Sahabenin uyguladıkları bu metotlar, tüm hadisler için uygulanmış değildir, onlar bu şartları haiz olmayan bir rivayet kesinlikle kabul edilemez görüşünde değildiler. Ancak bu örnekler bize sahabelerin haberleri kabulünde çok hassas davrandıkları ve bu konuda tamamen kalplerini tatmin edecek metotlar uyguladıklarını gösterir. Bu durum onların haber-i vâhidi kabul etmedikleri anlamında yorumlanmamalıdır. Bazı zamanlar hiç bu metotları uygulamadan, sahih olduğuna kanaat getirdikleri pek çok haber-i vâhid'i şartsız kabul etmişlerdir. Onlar sadece bilgiyi pekiştirmek ve doğruluğundan emin olmak istemişlerdir. Sahabelerin bu tür hareketleri üç sebebe bağlanabilir:

a- Haberi kabulde ihtiyatlı davranmak,

b- Haber veren şahsı iyice tanımamak,

c- Kendi yanında o zatın makbul bir kimse olmaması. Bu yüzden başka güvendiği kimselerin bilgisine başvurmak

⁷⁴ Bazı lâfız farklılıkları ile, bkz. Buhari, Vudû' 26; Müslim, Taharet 87 ve 88.

⁷⁵ Hacc 22/78.

⁷⁶ Şaban, s. 74-75.

Nitekim onların tek kişiden duyup kabul ettikleri haber sayısı, şüpheli davrandıklarının sayısından çok daha fazladır. Bu hususta birkaç örnek zikretmek yerinde olacaktır:

1. Said b. El- Müseyyib şöyle rivayet etmektedir. “Ömer b. Hattab diyordu ki: Diyet “akile” (baba tarafından akrabalar) üzerinedir. Kadına kocasının diyetinden miras olarak bir şey kalmaz. Ta ki Dahhak b. Süfyan Hz. Peygamberin kendisine yazarak Eşyem ed-Dıbabî’nin karısını kocasının diyetine mirasçı etmesini emrettiğini Hz. Ömer’e haber vermiş ve bunun üzerine Ömer, kendi görüşünü bırakıp bu habere uymuştur.⁷⁷

2. Enes b. Malik’ten naklolan bir haberde, şarabın haram oluşu kesinleşince, bir toplulukta içki içmekte olan kişilere haber tek kişi tarafından verilmiş, Ebu Talha adlı zat derhal içkiyi bırakıp küplerinin kırılmasını istemiştir. Bu haberde de muhbire itiraz olmamıştır.⁷⁸

3. Hz. Ömer, parmakların diyeti hususunda farklı farklı tercihlerde bulunmuş ama Rasulullah’ın parmakların diyeti hususunda eşit davranılması emrini duyunca kendi görüşünü bırakıp eşit bir şekilde hükmetmiştir.⁷⁹

4. Peygamber’in görevlendirdiği emirler, valiler, askeri birlik komutanları ve elçiler hep tek kişidirler ve sözleri gittikleri yerlerde hüsn-ü kabul görmüştür.⁸⁰

5. Mecusilerden alınacak cizye meselesinde, onlara da ehl-i kitap muamelesi yapılacağını haber veren ve Abdurrahman b. Avf tarafından rivayet edilen : “*Onlara da ehl-i kitaba yaptığınız uygulamayı yapınız*” hadisi. Adı geçen haber kendisine ulaştırılan halife Ömer b. Hattap, bu haberi kabul etmiştir.⁸¹

Bu konuda pek çok hadis nakledilmiştir, ancak biz bu kadarını zikretmeyi yeterli gördük. Anlaşıldığı üzere sahabiler arasında haber-i vâhidle amel yaygındır. Eğer ki ortada şüpheyne mahal verecek bir durum varsa kanaat hâsıl olması için gerekli tedbirler alınmıştır.

⁷⁷ Şafi, Muhammed b. İdris, Er-Risale, Mısır 1940, s. 426; Muhammed Accac Hatip, s. 126.

⁷⁸ Şafi, Er-Risale s.409

⁷⁹ Şafi, Er-Risale s.422.

⁸⁰ Şafi, Er-Risale s.415-417.

⁸¹ Şafi, Er-Risale s. 430-431.

1.4 HANEFÎ VE ŞAFİİ MEZHEBLERİNİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARINA GÖRE HABER-İ VÂHİD

Tanınmış fıkıh mezheplerinin imamları ahâd haberle amel ve hüküm verme hususunda tek bir görüş üzerinde birleşmemişlerdir. Haber-i vâhidlerle nasıl amel edilmesi gerektiği, hangisinin kabul edilip edilemeyeceği konusunda her biri farklı görüş ve metodlara sahip olmuşlardır.

1.4.1 İmam-ı Azâm Ebu Hanife'ye Göre Haber-i Vâhid

İmam-ı Azam Ebu Hanife Nu'man b. Sabit (öl. 150 / 767) fıkıh hükümlerinde başlıca dört asli delili kabul eder. Bunların başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir. Hüküm istinbatında Kur'an-ı Kerim'e verdiği değer, diğer mezhep imamlarından farklı değildir.

İkinci delili ise Sünnet'tir. Ebu Hanife bir hüküm vermede kullanacağı hadis konusunda gayet titiz hareket ediyordu. Onu buna sevkeden sebepler vardı. Irak'ta hadis rivayeti hızla artıyordu. Peygamber'in ağzından hadis uyduranlar çoğalıyordu. Hatta İmam Malik Irak'a "hadis darphanesi" derdi. İmam Zührî : "Hadis bizden bir karış olarak çıkarsa Irakta bir zir'a olur." demiştir.⁸² Bu durum karşısında Ebu Hanife hadis kabulünde sıkı şartlar koymak zorunda kalmıştır. Ebu Hanife sünnet hakkında şunları söylemiştir: *"Ben herhangi bir olayın çözümünü bulmak istediğimde, önce Allah'ın kitabına bakarım, bulamazsam Allah Rasulünün sünnetine bakarım, sika kimselerden gelen ve yayılmış olan sahih âsârı, merviyatı alırım. Eğer çözüm Resulullah'ın sahabesinden geliyorsa kendimi muhayyer görürüm. Ancak verdiğim hüküm, sahabenin verdiği hükmün dışına çıkmaz. Eğer görüş tabiînden geliyorsa onlar âlimse biz de âlimiz."*⁸³

⁸² Muhammed Ahmed Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, Terc. Osman Keskiöglü, DİB Yayınları, Ankara 1999, s. 75.

⁸³ Muhammed Kasım Abduh Harisî, **Muhaddisler Nazarında İmam Ebu Hanife**, Trc. Ahmet Yücel- İbrahim Tüfekçi, Misvak Yayınları, İstanbul 2004, II, s. 322.

İbn Hazm Ebu Hanife'nin hadisler konusundaki tutumu hakkında şöyle söylemektedir: "Ebu Hanife'nin bütün öğrencileri ve ashabı, imamın nazarında, zayıf hadisin rey ve kıyastan üstün olduğunda ittifak halindedirler."⁸⁴

Bazı ilim adamlarının fikirlerine göre Ebu Hanife, haber-i vâhid durumundaki hadisleri kabul eden ilk fakihlerdendir. O kendi kuralına muhalif de olsa sahih olduğunu tespit eder etmez âhâd haberleri kabul ediyordu ve fikirlerini bu yeni malzemeye göre düzenleme yoluna gidiyordu. Nitekim Hz. Ömer'in bir fetvasını öğrenince, kölenin verdiği emân hakkındaki görüşünden derhal dönmüştür. Sahabe fetvasına bile bu kadar hürmet gösterirken, Peygamber'in (a.s.) hadislerine hürmet etmemesi düşünülemez.

Ancak Ebu Hanife haber-i vâhidle amel etmek için, onda bir takım şartlar bulunmasını istemiştir. Bu şartlar şunlardan oluşmaktadır:

1. Şeriatın bütün kaynakları araştırılmalı ve haber-i vâhid bunlardan hiçbirine muhalif olmamalıdır.

Mesela, bir sahabe bir hadis rivayet etmiştir ve bu hadiste yer alan hüküm kıyasa ve şer'i esaslara aykırı düşmektedir. Şayet bu hadisi rivayet eden râvi, dört halife gibi Abdullah b. Abbas veya Abdullah b. Mesud gibi hem hadis rivayeti hem de fıkhıta ve ictihaddaki ehliyeti ile tanınmış biri ise hadis makbul sayılır ve onunla amel edilir. Fakat Enes b. Malik veya Bilal gibi sadece hadis rivayeti ile tanınan, fıkhıta vukufu ve ictihada ehliyeti ile tanınmayan birisi ise bu hadis kabul edilmez ve onunla amel olunmaz.

Bu şartı birçok usûl bilgini zikretmiştir. Onlar bu şartın koşulmasına gerekçe olarak, râviler arasında "mana ile rivayet" usulünün çok yaygın bulunduğu vakıasını göstermişlerdir. Bu düşünceye göre, mana ile rivayet ortamında, eğer râvi fıkha vukufu ve ictihada ehliyeti ile bilinen bir kişi ise, Hz. Peygamberin söylediği kelimenin yerine başka bir kelime kullansa bile, bunun Hz. Peygamber'in kullandığı kelime ile aynı manayı taşıyacağını gönül huzuru ile kabullenmek mümkündür. Ama râvi öyle değilse bu mümkün değildir. Bundan ötürü, belirtilen nitelikte olmayan râvinin rivayet ettiği Kıyasa ve şer'i esaslara aykırı hadis ile amel edilmez, o konuda Kıyasa veya İslâm hukukunun genel prensiplerine göre hüküm verilir. Söz konusu usulcüler, fıkha vukufu ve ictihada ehliyeti ile tanınmayan râviler arasında Ebu

⁸⁴ Koçkuzu, s. 179.

Hüreyre'yi, Enes b. Mâlik'i, Selman-ı Fârisi'yi ve Bilâl-i Habeşi'yi de zikretmişlerdir.⁸⁵

2. Haber-i Vâhidler Kur'an-ı Kerim'in genel hükümlerine aykırı hüküm taşımamalıdır.

3. Bunlar ister kavli olsun, ister fiili olsun, hiçbir sünnetle çatışmamalıdır.

4. Hiçbir memleket tahsisi yapmaksızın, sahabe ve tabiinden an'ane şeklinde miras kalan amele aykırı olmamalıdır.

5. Râvi sika ise, haber-i vâhid kabul edilir.

Bu konuda Hanefî hukukçuları, râvinin sika kabul edilmesi için müslüman ve akıl baliğ olmasının yanında adalet ve zapt yönünden de eksiksiz olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. *Adalet*'ten maksat, dini ibadetlerde devamlılık, özellikle büyük günahlardan uzaklaşmak ve kişiliğini yok etmesine sebep olan küçük günahlardan da sakınmaktır. *Zapt* ise, bir kişinin duyduğu bir rivayeti, duyduğu şekilde aklında tutması ve onu (asıl manasıyla) anlaması demektir.⁸⁶

6. Râvi, hatırlayamadığı hususlarda, yazısından istifade etmemeli, hafızasını esas olarak almalıdır.

7. Râvi, rivayet ettiği hadisin aksine davranmış veya bu rivayete aykırı fetva vermiş olmamalıdır.

Şayet kendi rivayetine aykırı davranmış veya fetva vermişse, o zaman bu davranışı yahut fetvası dikkate alınır, rivayeti dikkate alınmaz. Onların bu konuda meseleye bakışları şöyledir: Râvi, rivayet ettiği hadisin nesh edildiğini gösteren bir delil bilmeseydi Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadise aykırı davranmaz; aksi halde bu, onun "adalet" vasfını zedeler. Şu halde, böyle bir durumda sahabeye uymak, onun rivayetine göre değil re'yine göre amel etmek gerekir.

İşte bu sebeple Hanefîler, Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği; *"Birinizin kabını köpek yaladığı takdirde onu döksün, sonra biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkasın"*⁸⁷ anlamındaki hadisle amel etmemişlerdir. Çünkü Ebû Hüreyre, bu hadise aykırı olarak böyle bir durumda üç defa yıkamakla yetiniyor ve bu yönde fetva veriyordu. Hanefîler de onun fetvasını, bu hadisin neshedilmiş

⁸⁵ Şaban, s. 77.

⁸⁶ Sahiron Syamsuddin, "Ebu Hanife'nin Haber-i Vâhidi delil Olarak Kullanması", Çev. A.Kadir Evgin, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, 2003, s.153.

⁸⁷ Buhârî, Vudû 33; Müslim, Tahâret 97; Muvatta, Tahâret 35; Ebû Dâvud, Tahâret 37; Tirmizî, Tahâret: 68; Nesâî, Miyâh 7.

bulunduğuna delil saymışlar ve bu fetvaya göre amel etmişlerdir. Yani yedi defa yıkamayı gerekli saymaksızın üç defa yıkama ile yetinmişlerdir.

8. Sahabe tarafından rivayet edilen, birbirine muhalif hükme sahip iki ayrı haberden birisini tercih edip, diğerini bırakmamalıdır.

9. Rivayet edilen haber, metin veya senette bir fazlalık taşıyarak, emsali rivayetler arasında münferit kalmamalıdır.

10. Rivayet edilmekte olan haber-i vâhid “umûmu’l belva”, sık sık tekerrür eden ve her mükellefin hükmünü bilme ihtiyacını hissettiği olaylar hakkında olmamalıdır.

Bununla, hemen herkesin karşılaştığı ve hükmünü bilmeye muhtaç bulunduğu olaylar kastedilmektedir. İşte âhâd haber bu nevi olaylardan biri hakkında olursa. Hanefîler bunu makbul saymazlar ve onunla amel etmezler. Çünkü böyle bir olayın "tevâtür" veya "şöhret" yoluyla nakli için gerekli şartlar oluşmuştur. O halde, böyle bir haber âhâd yolla gelmişse, bu onun Hz. Peygamber'e nisbetinin sağlam olmadığını gösterir; şayet sahih olsaydı, şöhret bulur ve âhâd seviyesinde kalmazdı.⁸⁸

İşte bu düşünce ile Hanefî mezhebi bilginleri, Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen "*Hz. Peygamber rükûya giderken ve başını rükûdan kaldırdığında ellerini kaldırırdı*"⁸⁹ anlamındaki hadis ile amel etmemişler ve şöyle demişlerdir: Bu durumlarda ellerin kaldırılması, çok sık vuku bulan ve herkesin hükmünü bilmeye muhtaç olduğu bir olaydır. Şayet bu konuda vârid olan sünnet sabit olsaydı, bunu çok sayıda râvi rivayet ederdi ve insanlar bunun rivayetine ihtimam gösterirdi.

Aynı şekilde Hanefîler, Hz. Peygamber (a.s.) hakkında rivayet edilen "*O, namazda Fatiha Sûresini okurken besmeleyi de yüksek sesle okurdu.*" anlamındaki hadise göre amel etmezler. Çünkü namazda kıraat, çok sayıda insanın bilgisi içinde olan bir olaydır. Eğer besmelenin yüksek sesle okunmasına dair sünnet sabit olsaydı, çok sayıda râvi tarafından meşhur hadis şeklinde rivayet edilirdi. Zira olayın herkesçe bilinir oluşu bunun hükmünü belirten hadisin de meşhur hadis şeklinde rivayetini gerektirir. Bu şekilde rivayet edilmemiş ise, bu onun sahih olmadığını gösterir. Bundan dolayıdır ki, Hanefî mezhebinde, gerek rükûya giderken gerekse başı rükûdan kaldırırken ellerin kaldırılmaması ve namazda besmelenin gizli okunması hükmü benimsenmiştir.

⁸⁸ Yunus Apaydın, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1996,14, s. 357.

⁸⁹ İbrahim Canan, **Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yayınları İstanbul ty. 8, s. 370.

11. Sahabe ve tabiinden olan zatların, o haber hakkında tenkitlerinin ve ta'nlarının olmaması, şeklinde sayılabilmektedir.⁹⁰

Ebu Hanife ve arkadaşlarının âhâd haberin kabulünde hangi şartları aradığı kendilerinden nakledilmiş değildir. Bu şartlar, onların amel ettiği veya terk ettiği haberler dikkate alınarak belirlenmiştir. Belirlenen şartlar, usulcülere göre farklılıklar göstermektedir. Bazıları şartları çoğaltırken, bazıları da az sayıda şart ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife'nin hadislerle ilgili tutumları konusunda aleyhte fikirlere sahip olanlar da bulunmaktadır. Onlar Ebu Hanife'yi, bazen hadisleri manen rivayet ettiği için, hafızasının bozukluğuyla; iman hakkındaki bir takım görüşlerinden dolayı Mürcie veya Cehmiyenin inançlarını taşıması ve "umûmu belvâ"da haber-i vâhidleri delil olarak almayışı sebebiyle bazı hadislerle, sahih olmalarına rağmen muhalefet göstererek, onların yanında Kıyası tercih etmesi gibi özelliklerle suçlamışlardır. Hatta bu iddialarında ileri gidip onun neredeyse hiç hadis bilmediğini ileri sürenler olmuştur.

Bu itirazlara âlimler genel olarak şöyle cevap vermişlerdir:

a) Ebu Hanife'nin Kuran'ı ve sünneti çok iyi bilen bir imam olduğu hususunda ümmetin icma'ı vardır. Kendisinden Muhammed b. Muhammed el-Harezmî bir müsnet toplamıştır. Bu eser, bu baktaki mevcut on beş müsnetten derlenerek kaleme alınmıştır. Buradaki hadisler hep imamın kullandığı hadislerdir. Buna ilave olarak bazı eserlerde Ebu Hanife hadis hafızı olarak zikredilmektedir.⁹¹

b) İmam Azam hadisleri tenkit işinde titiz davranmaya mecburdu. Çünkü yaşadığı devir, hadis uydurma hareketinin en fazla yayılmış olduğu ve revaç bulduğu bir zamandı.

c) Bu titiz davranışı, onun hadis bilmediği anlamına gelmez. Nitekim Buharî ve Müslim de pek çok kimsenin hadisini câmi'lerine almamışlardır. Onlar, kaybolmasından korkulan hadislerin, sahih olanlarını kitaplarında almışlardır.

d) Ebu Hanife'den hadis rivayet eden de pek çok kişi vardır. Bu husus da onun hadisle olan ilgisine delalet eder. Ondan hadis rivayet eden bazı râviler şu

⁹⁰ Koçkuzu, s. 180; Serahsi, **Usulu'l Fıkıh**, Kahire 1373, I, 364.

⁹¹ Koçkuzu s. 182, Ebu Zehv, **Hadis ve'l Muhaddisun**, Matbaatü Mısır, Mısır 1958, ss. 283-287.

kişilerdir: “Süfyan es-Sevrî, Hammad b. Yezit, Hüseyim, Veki, Cafer b. El-Avn, Ebu Abdurrahman El-Mukrî.”⁹²

e) “Kıyası hadisten üstün tutma” yolundaki iddiaları ise âliimler aşırı bulmuşlar ve buna cevaben Ebu Hanife’nin Kıyasa tercih ettiği veya delil olarak kabul etmediği hadislerin, isnadında bir illet olabileceğini veya ravilerin metinde problemi olduğundan ya da varlığına inandığı bir hatadan dolayı reddettiğini söylerler. Kıyasa aykırı hadisi kabul etmeme meselesinde Ebu Hanife’nin gerçek görüşü diğer fıkıh bilginleri, hatta bizzat sahabeler gibidir. Sahabe kendi arasında hadisi sadece isnadından dolayı değil, bazen Kur’an’a muhalif olduğu ve Hz. Peygamber (as)’in ilgili haberleri gereği reddediyorlardı.⁹³

Sonuç olarak şu söylenebilir ki, elde edinilen bilgilere göre, Ebu Hanife’nin hadis bilgisine sahip olmadığı, Kıyası hadise tercih ettiği ve haber-i vâhid’i neredeyse hiç kullanmadığı iddiaları doğru değildir. Gerçek olan şudur ki, o sadece Kur’an’ın ve diğer sağlam hadislerin desteklediği haber-i vâhidlerle amel etmiştir. Onun görünürde pek çok haber-i vâhidi reddetmesinin nedeni o hadislerin sağlam kabul edilmelerine esas olarak ileri sürdüğü kriterlere uymamasıdır. Ebu Hanife *adalet ve zapt* sahibi bir râvinin rivayet ettiği hadisi kıyas yoluyla ulaşılan hükme tercih etmiştir. Ebu Hanife farklı zaman ve farklı mekânlarda her halükarda sünnete olan bağlılığını hem teorik hem de pratik olarak göstermiştir. Hanefilerde “zayıf hadis, rey ve kıyastan evladır”⁹⁴ şeklinde formüle edilen kaide, bu bağlılığın tezahürüdür.

1.4.2 İmam Şafî’ye Göre Haber-i Vâhid

Muhammed b. İdris eş-Şafîi (öl: 204/819) İslam hukukunu başlıca dört ana kaynağa dayandırır. Bunların ilki Kitap ve sabit olan sünnet, ikincisi İcma, üçüncüsü Kıyastır.⁹⁵ Burada İmam Şafîi’nin Kitap ve sünneti, fıkıhın kaynağı olma açısından

⁹² Koçkuzu, s. 183.

⁹³ Abduh Harisi, s. 327-330.

⁹⁴ Zekerîya Güler, “İmam Ebu Hanife’nin Hadis İlminde Zayıf Olduğu İddiasının Tahlili” . **İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Düşünce Sistemi Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, Bursa 2003, s.328,

⁹⁵ Muhammed b.İdris Şafîi, **Umm**, Daru'l-Ma'rife, Mısır, 1325, VII, 246; **Uluslar arası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu**, İzmir 16-18 Eylül 1985, s. 287-292. ; Abdülkadir Şener, **Makaleler, Tebliğler ve Diğer Yazılar**, İzmir İlf Vakfı Yayınları, İzmir 2001, s. 317.

aynı derecede kabul etmiş olması ve “sabit olan sünnet” tabiri ilgi çekmektedir. İmam Şafî’ye göre sünnet, Hz. Peygamber’in kalbine ilham edilmiştir ve ona uymak farzdır.

İmam Şafî sünneti **a)** Haber-i âmme, **b)** Haber-i hassa şeklinde ikiye ayırır. Özellikle “haber-i hassa” ve zaman zaman da “haber-i vâhid” diye ifade ettiği gayr-ı mütevâtir hadislerin İslam hukukunda hüccet olduğunu savunmuştur. Bu hususta getirdiği deliller “er-Risale”, “Cimau’l İlmi” ve “İhtilafu’l Hadis” kitaplarında toplanmış bulunmaktadır.⁹⁶

Özellikle “er-Risale” adlı eserinde haber-i vâhidin hücciyeti üzerinde uzunca durur ve bol sayıda misal verir. “sıhhat şartlarını taşıyan haber-i vâhidlerin hüccet olduğunu” söyler.⁹⁷ İmam Şafî, genel olarak hadislerde senedi muttasıl olan âhâd haberlerle amel etmiş, ancak haber-i vâhidlerin hüccet olabilmesi için râvide birtakım şartlar ileri sürmüştür:

1. Bu haberi rivayet eden kişi, dininde kendisine güven duyulabilecek bir kişi olmalıdır.
2. Rivayetlerinde doğru olmakla tanınmalı, böyle meşhur olmuş olmalıdır.
3. Rivayet ettiği haberin manasını anlamış, iyice bilmiş olmalıdır.
4. Rivayet ettiği hadisteki lafızlar arasında meydana gelecek ve hadisin manasını değiştirebilecek hususları bilmelidir.
5. Manasını bilmiyorsa hadisi işittiği gibi harfî harfine rivayet etmeli (Şayet bu durumda hadisi manen rivayet etmesi durumunda yanılma ve hadisi asıl manasından saptırma söz konusudur.)
6. Eğer ezberinden rivayet ediyorsa hadisi tam olarak hıfz etmiş olmalı, yazılı olarak rivayet ediyorsa kitabını yanında bulundurmalıdır.
7. Hadis bilginleriyle bir hadiste ortak ise, kendisi de onların hadisine uygun bir hadis nakletmiş olmalıdır.

⁹⁶ Muhammed Ahmed Ebu Zehra, **İmam Şafii**, Trc: Osman Keskioglu, DİB Yayınları, Ankara 1996, s. 207.

⁹⁷ Şafî, Er-Risale ss. 370-372; Şaban Çiftçi, **İmam Şafii’nin er-Risalesi ve Hadis İlmi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ SBE, Isparta 1998, s. 87.

8. Karşılaştığı kimselerden işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamber'den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır.⁹⁸

İmam Şafi Er-Risale adlı eserinde “haber-i vahid’in delil olarak kabul edilmesi” başlığıyla bir bölüm açar⁹⁹ ve konuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Biri bana haber-i vahid’in delil olarak kabulü konusundaki hucceti, bir haber nassına veya bir haberin delaletine ya da icma’a dayanarak anlat derse”... diyerek delillerini zikretmeye başlar.

1.4.2.1 Kuran-ı Kerim’den Deliller

Şafi, Allah Teâlâ’nın tek başına bir peygamber göndermiş olmasını haber-i vâhid’in hucciyetine delil olarak zikreder. Risale’de delil olarak zikrettiği ayetler; Hz. İbrahim, İsmail¹⁰⁰, Nuh¹⁰¹, Hud,¹⁰² Salih¹⁰³, Şuayb¹⁰⁴, Lut¹⁰⁵ peygamberlerin ve son olarak da Hz. Muhammed (sav)’in¹⁰⁶ peygamber olarak gönderilişinden bahseden ayetlerdir.

Şafii bu ayetleri verdikten sonra; Peygamber’e şahid olanlara ve ondan sonrakilere karşı hüccet sabit olduğunu, bu konuda bir kişi veya daha fazlasının eşit olup delilin çoğu ile sabit olacağı gibi biriyle de sabit olabileceğini söyler.¹⁰⁷

Yasin suresindeki “Antakya halkına gönderilmiş iki elçinin yalanlanması üzerine üçüncü elçinin gönderildiğine” dair bilgi veren ayeti de¹⁰⁸ zikreden Şafi, “Allah iki-üç elçiyle olduğu gibi bir elçiyle de hüccetini ikame etmiştir” der ve bunu haber-i vâhid’in kabulü için delil olarak görür.

⁹⁸ Şafi, er-Risale ss. 370-374; Muhammed İdris, Şafi, **er-Risale** (İslam Hukukunun Kaynakları), Çev: Abdülkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları, Ankara 1997, ss. 205-206; Koçkuzu, ss. 189-190.

⁹⁹ Şafi, er-Risale s. 401.

¹⁰⁰ Nisa 4/ 163.

¹⁰¹ Nuh 71/ 1; Hud 11/ 25; Mü’minun 23/ 23; Ankebut 29/ 14.

¹⁰² A’raf 7/ 75; Hud 11/50.

¹⁰³ A’raf 7/ 73; Hud 11/ 61.

¹⁰⁴ A’raf 7/ 85; Hud 11/ 84; Ankebut 29/ 36.

¹⁰⁵ Şuara 26/ 160-163.

¹⁰⁶ Al-i İmran 3/ 144.

¹⁰⁷ Şafi, Er- Risale s. 473.

¹⁰⁸ Yasin 36/ 13-15.

1.4.2.2 Hz. Peygamber'in (a.s.) Sünnetin'den Deliller

İmam Şafî, er-Risale adlı eserinde haber-i vâhid'in hüccet oluşuna bizzat Hz. Peygamber'in (a.s.) sünnetini delil gösterir ve çok sayıda örnek vererek açıklamalarda bulunur. Verdiği örneklerden birkaçı şöyledir:

a- Hz. Peygamber, kendi sözlerinin iyice belleniş nakledilmesini istemiştir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'in kendi sözlerinin işitilip, ezberlenip ve onun başka kimselere rivayet edilmesini görev olarak sahabeye vermesi, O'nun hadisin kendisine iletilen kişi için hüccet olması bağlamında kendisinden hadis rivayetini emrettiğini gösteriyor. Çünkü O'ndan yapılan bir rivayet ya bir şeyin helal olduğunu bildirir, ya bir haramı ifade eder, ya uygulanacak bir ceza içerir ya bir malın alınıp verilmesi ile ilgilidir ya da din ve dünya işleri hakkında bir nasihati ihtiva eder.”¹¹⁰

b- Hz. Peygamber, kendisine bir emri ya da yasağı ulaşmış olduğu halde bu haberi kabul etmeyenleri kınamıştır. “Bunda, Hz. Peygamber'den nakledilen bir haberin delil olarak kabulü ve Müslümanlar için bağlayıcı olduğunu bildirme söz konusudur; isterse onlar o hususta Allah'ın kitabında bir nass bulmasınlar.”¹¹¹

c- Oruçlu iken hanımını öpen sahabe, hanımı, Hz. Peygamber'in de böyle yaptığını Ümmü Selemeden öğrenerek haber vermiş, o sahabî bu haberle teskin olmayınca Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'ye benim böyle yaptığımı haber vermedin mi? diye sorması ve neticede bu haberin makbul bir haber olduğu ortaya çıkmıştır ve İmam Şafî bu olaya şöyle bir yorum getirmektedir : “O kadın kocasının yanında doğru sözlü biri ise, onun haberi işte bu şekilde hüccet olur.”¹¹²

d- Hz. Ali, Mina'daki hacılara, bayram günü oruç tutulmasının yasaklandığını Hz. Peygamber'in (a.s.) emriyle duyurmuştur. “Allah'ın elçisi, sadık bir kişiyi, kendisinden gelen haberin bağlayıcı olması amacıyla yasağını bildirmek için gönderir. Bu da, kendilerine yasak iletilen kimselerin, Hz. Peygamber'den onlara bu haberi getiren kişinin doğru olduğunu bilmeleri nedeniyledir.”¹¹³

¹⁰⁹ Ebu Davud, İlim 10; Tirmizi, İlim 7.

¹¹⁰ Şafî, Er-Risale, s. 402-403.

¹¹¹ Şafî, Er-Risale s. 404.

¹¹² Şafî, Er-Risale s. 404-406.

¹¹³ Şafî, Er-Risale, s. 411-412.

e- Yine Hz. Peygamber, Arafat ile ilgili talimatını diğer bazı sahabilere bir kişi yoluyla bildirmiştir. “Hz. Peygamber birini ancak kendisine gönderilenlere verdiği haberle hüccet teşkil etmesi için göndermiştir.”¹¹⁴

f- Hz. Peygamber, ordu komutanı olarak bazı kimseleri görevlendirmiş ve onlara tam yetki vermiştir. “Çünkü onların görevleri arasında kendisine İslam daveti ulaşmayanlara onu tebliğ etmek ve savaşılmaması caiz olanlarla savaşmak da vardı.”¹¹⁵

g- Hz. Peygamber bazı yörelere memur, vali ve çevre krallıklara elçiler göndermiştir. “Hâlbuki Hz. Peygamber’in iki, üç, dört ve daha fazla vali gönderme imkânı vardı... Gönderdiği elçiler de kumandanlarda aradığı özelliği göz önüne almıştır. Bu da onların bilinen kişiler olmalarıdır. Mesela Dihye’yi, onun maruf olduğu bölgeye göndermiştir.”¹¹⁶

1.4.2.3 Sahabe Uygulamalarından Deliller

İmam Şafiî, haber-i vahid’in hüccet oluşuna sahabe uygulamalarına verdiği örneklerden birkaçı şunlardır:

a- Hz. Peygamber’den sonra halifeleri de O’nun gibi valiler tayin etmişlerdir. Aynı zamanda kadı olarak görev yapan valiler de diğerleri de hüküm veriyorlar ve onların hükümleri de geçerli oluyordu.¹¹⁷

b- Hz. Ömer’de, Abdurrahman b. Avf’ın bir haberine dayanarak; Mecusileri ehl-i kitab’tan saymış ve cizye almıştır. “Hâlbuki ona göre Mecusiler ehl-i kitab’tan ayrı kâfirlerdi. Abdurrahman b. Avf’ın Mecusiler hakkında naklettiği haberi duyunca kabul etti ve ona uydu.”¹¹⁸

c- Hz. Ömer, Hamel b. Malik en-Nabiğa’nın “cenin’in diyeti ile ilgili haberi” sebebiyle kendi hükmünden vazgeçmiştir. “Hz. Ömer, kendisine Hz. Peygamber’in bu konudaki hükmü haber verilince onu kabul etmiş, önceleri buna muhalif olarak uygulama yaptığı ve kendisine Hz. Peygamber’den bir şey ulaşmadığı için kişisel

¹¹⁴ Şafi, Er-Risale, s. 415.

¹¹⁵ Şafi, Er-Risale, s. 417.

¹¹⁶ Şafi, Er-Risale, ss. 415-418.

¹¹⁷ Şafi, Er-Risale, ss. 419-420.

¹¹⁸ Şafi, Er-Risale, ss. 419-420.

re'yi ile hükmettiği bir meselede Hz. Peygamber'e tabi olmaktan başka bir yola gitmemiştir.”¹¹⁹

d- Hz. Osman'da imamlığına ve ilmine rağmen bir kadının, “Hz. Peygamber'in kocası ölen kadının iddeti bitene kadar evinde beklemesi gerektiğine dair hükmünü bildiren” bir haberi kabul ederek onunla hükmetmiştir.”¹²⁰

e- İbn Abbas, bir kadının haberine dayanarak “ay hali gören kadının veda tavafı yapmadan Mekke'den ayrılabilceği yönünde” hüküm vermiştir. Zeyd b. Sabit de ona uymuştur. Burada İbn Abbas'ın delili sadece bir kadının haberinden ibarettir.¹²¹

f- İbn Ömer, Rafi b. Hadic'in rivayetine dayanarak “ Muhabere” (tarım ortaklığı)dan vazgeçmiştir. İbn Ömer muhabera'dan yararlanıyor ve onda bir sakınca görmüyordu. İtham edemeyeceği bir kimse, Hz. Peygamber'in bundan menettiğinin haber verince artık o işe devam etmedi ve “biz bugüne kadar böyle yapıyorduk kimse de bizi kınamıyordu” demedi. Ayrıca burada, Hz. Peygamber'den intikal eden bir habere dayanmayan sonraki bir uygulamanın, Hz. Peygamber'den gelen bir haberi zayıflatmayacağını açıklayan bir mana vardır.¹²²

1.4.2.4 İcma'dan Delil

Şafiî haber-i vâhid'in hüccet oluşuna Kitab, sünnet ve sahabe uygulamalarını delil gösterdikten sonra icmâ'dan söz eder:

“Bir kimsenin bu özel kişilere ait bilgi hakkında “eskiden beri ve günümüzde Müslümanlar haber-i vâhid'i kabul etme ve ona uyma konusunda birleşmişlerdir; çünkü müslümanların fakihlerinden onu reddeden hiç kimse bilinmemektedir” demesi mümkünse ben de katılırım. Ancak şöyle de diyebilirim; İslam hukukçularının haber-i vâhid'i kabul etme konusunda ihtilafa düştüklerini bilmiyorum, çünkü belirttiğim gibi, onların hepsinde aynı kanaat mevcuttur.”¹²³ Şafi

¹¹⁹ Şafi, Er- Risale, ss. 428-429.

¹²⁰ Şafi, Er- Risale, ss. 438-439.

¹²¹ Şafi, Er-Risale, s. 442.

¹²² Şafi, Er-Risale, ss. 445-446.

¹²³ Şafi, Er-Risale, ss. 457-458.

bu sözleriyle haber-i vâhid'in hücciyeti konusunda icmâ vaki olduğuna işaret etmektedir.¹²⁴

¹²⁴ Çiftçi, s. 87-91.

İKİNCİ BÖLÜM

NAMAZIN RÜKUN VE ŞARTLARI İLE İLGİLİ HABER-İ VÂHİD ÖRNEKLERİ

2.1 NAMAZIN ŞARTLARI

2.1.1 Hadesten Taharet

2.1.1.1 Abdest

Vudu' (*Abdest*), sözlükte, "belli organlarda suyu kullanma fiili"nin adıdır. Buradaki anlamı da budur. Parlaklık, güzellik ve temizlikten alınmalıdır. Vedu' olarak okunursa, abdest alınan su için kullanılmış olur.¹²⁵

Şer'î ıstılahta hususî bir temizlik manasındadır, ya da niyetle başlayan hususî fiillerdir.¹²⁶

Bu da yüz, eller ve ayakların yıkanması, başın mesh edilmesidir. En açık tarifi ise: Temiz suyun şeriattaki hususî şekliyle dört azada kullanılmasıdır. Aslî hükmü, farz olmasıdır. Çünkü Allah Tealâ'nın şu sözü ile abdest, namazın sıhhati için şarttır: *"Ey iman edenler! Namaz için kalktığınızda, yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin, topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın."*¹²⁷ ve Resulullah (a.s.)'ın *"Allah, abdesti bozulanın -abdest alana kadar- namazını kabul etmez."*¹²⁸ *"Namazın anahtarı temizliktir"*¹²⁹ hadisleri ile vacip olduğuna ümmetin icmasıdır.¹³⁰

Abdest ile ilgili Hanefî ve Şafîi mezhepleri arasında haber-i vahid'e dayanan ihtilaflara geçmeden önce abdestle ilgili varid olan hadisleri yazmak yerinde olacaktır.

¹²⁵ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Feza Yayınları, İstanbul 1994, I, s. 146.

¹²⁶ Şeyh Muhammed Şirbini Hatib, *Muğni'l Muhtac*, Matbaatü Mustafa, Mısır, 1958, I, s. 47.

¹²⁷ Maide 5/6.

¹²⁸ Buhari, *Vudu'* 110.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/123; İbn Mace, *Taharet* 3; Ebu Davud, *Taharet* 31; Tirmizi, *Taharet* 3.

¹³⁰ Zuhayli, I, 145.

2.1.1.1.1 Abdestin Alınışı

2.1.1.1.1.1 Konuyla İlgili Âhâd Haberler

1. Humrân Mevlâ Osman anlatıyor: "Hz. Osman su istemişti. (Getirdim, aldı ve) üç kere ellerine dökerek yıkadı. Sonra sağ elini kaba sokup mazmaza ve istinşakta bulundu (ağızına ve burnuna su alıp yıkadı). Sonra üç kere yüzünü, arkasından da dirseklerine kadar üç kere ellerini yıkadı. Sonra başına meshetti, sonra da topuklarına kadar ayaklarını üçer sefer yıkadı ve:

"Ben Resûlullah (a.s.)'ı, şu abdestim gibi abdest alırken gördüm" dedi. Abdesti bitince de şöyle demişti:

"Kim şu abdestim gibi abdest alır, arkasından iki rek'at namaz kılar ve namazda kendi kendine (dünyevî bir şey) konuşmazsa geçmiş günahları affedilir."¹³¹

2. Ebû Dâvud'un İbnu Müleyke'den kaydettiği bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman'dan abdest hakkında (nasıl alınacağı) sorulmuştu. Hemen su istedi ve derhal bir abdest kabı getirildi. Kaptan önce sağ eli üzerine su döktü (ve onu yıkadı), sonra sağ elini kaba batırdı, üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu... [önceki hadiste geçtiği üzere zikretti. Hadiste şu ziyâde var]: "Sonra elini daldırıp su aldı ve başına, kulaklarına meshetti, kulaklarının iç ve dışlarını birer kere meshetti."¹³²

3. Ebû Dâvud'da, İbnu Abbâs'tan yapılan bir diğer rivayet şöyledir: "Ali yanıma girdi. Su dökmüş (küçük abdest bozmuş) idi. Abdest suyu istedi. İçinde su olan bir kap getirdik. Bana:

"Ey İbnu Abbâs! Resûlullah (a.s.)'ın nasıl abdest aldığını sana göstereyim mi?" dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim. Bunun üzerine su kabını elleri üzerine eğdi ve ellerini yıkadı. Sonra sağ elini kaba soktu, onunla diğeri üzerine su döktü, sonra iki avucunu yıkadı. Sonra mazmaza ve istinşakta bulundu. Sonra iki elini birden kaba soktu. İkiyle birlikte su avuçlayıp yüzüne çarptı. Sonra başparmaklarını kulaklarının ön kısmına soktu. Sonra ikinci, üçüncü sefer aynı şeyleri tekrar etti. Sonra sağ eliyle bir avuç su aldı ve bunu alına döktü ve yüzü üzerinde akmaya

¹³¹ Buhârî, Vudû 24, 28, Savm 27; Müslim, Tahâret 3, 4; Ebû Dâvud, Tahâret 50; Nesâî, Tahâret 27, 28, 93.

¹³² Ebû Dâvud, Tahâret 50, .

bıraktı. Sonra dirseklerine kadar kollarını üçer kere yıkadı. Başını ve kulaklarının arkasını meshetti. Sonra tekrar her iki elini beraberce kaba soktu. Bir avuç su alıp onu pabuç içinde olan (sağ) ayağına vurdu ve o su ile ayağını yıkadı. Sonra aynı muameleyi diğer ayağına, (sola) yaptı."

(Abdullah el-Havlanî) der ki: "(İbnu Abbâs'a) sordum: "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"

"Evet dedi, ayakkabı içinde olduğu halde." Ben tekrar sordum:

"Ayakkabı içinde mi?"

"Evet! dedi, ayakkabı içinde!" Ben tekrar sordum: "Ayakkabı içinde mi?"

"Evet! dedi, ayakkabı içinde."¹³³

Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "...Sonra bir avuç su ile üçer defa mazmaza ve istinşakta bulundu."¹³⁴

4. Abdullah İbnu Zeyd İbni Âsım İbni'l-Ensârî'nin anlattığına göre, kendisine:

"Bizim için, Resûlullah (a.s.)'ın abdestiyle bir abdest al (da görelim)!" diye talepte bulunuldu. O, hemen bir kap [su] isteyip, önceki hadiste anlatılan şekilde abdest aldı. Abdest alışını anlatan rivayette şu farklı açıklama var:

"Başını meshettikte ellerini (saçları üstünde) ileri ve geri doğru yürüttü. (Şöyle ki: Mesh ameliyesine) başın ön kısmından başladı ellerini enseye doğru götürdü. Sonra, başladığı yere kadar geri getirdi. Sonra ayaklarını yıkadı."¹³⁵

Müslim'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Başını üç kere meshetti."

5. Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir:

"Resûlullah (a.s.) (abdest uzuvlarını) ikişer kere yıkayarak abdest aldı."¹³⁶

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, Mikdâm İbnu Ma'dikerb'den şu kaydedilir: "Sonra başını, içiyle ve dışıyla iki kulağını meshetti."¹³⁷

Yine, Ebû Dâvud'un bir başka rivayetinde şöyle denmiştir: "Kulaklarını içleriyle dışlarıyla meshetti, parmaklarını kulaklarının deliklerine soktu."¹³⁸

¹³³ Ebû Dâvud, Tahâret 50.

¹³⁴ Nesâî, Tahâret: 76.

¹³⁵ Buhârî, Vudû 38, Müslim, Tahâret 18, 19; Muvatta, Tahâret 1; Ebû Dâvud, Tahâret 50; Tirmizî, Tahâret 27, 36; Nesâî, Tahâret 80, 81, 82.

¹³⁶ Buhârî, Vudû 23.

¹³⁷ Ebû Dâvud, Tahâret 50.

¹³⁸ Ebû Dâvud, Tahâret 123.

6. Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'a bir bedevi gelerek, abdestten sordu. Resûlullah ona uzuvların üçer kere yıkanmasını gösterdi. Sonra da:

"Abdest işte böyle alınır! Kim buna bir ziyâdede bulunursa, fena bir iş yapmış olur, haddi aşar ve zulmeder" buyurdu."¹³⁹

7. İbnu Abbâs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest aldı."¹⁴⁰

8. Ebû Ümâme anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) abdest aldı ve bunu, yüzünü üç, ellerini üç sefer yıkayarak, "Kulaklar baştandır" deyip başını da üç sefer meshederek yaptı."

Hammâd der ki: "Bu rivayette geçen "Kulaklar baştandır" ibaresi, Ebû Ümâme'nin sözü mü yoksa Resûlullah'ın sözü mü bilemiyorum."¹⁴¹

9. Hz. Câbir anlatıyor: "Hz. Ömer şunu söyledi: "Bir adam Resûlullah (a.s.)'a gelmişti. Bunun abdest almış fakat ayaklarının üzerinde tırnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Resûlullah (a.s.), adama derhal müdâhale etti:

"Git abdestini güzel kıl!" Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı."¹⁴²

10. İbnu Amr İbni'l-Âs anlatıyor: "Beraber olduğumuz bir sefer sırasında, bir ara Resûlullah (a.s.) bizden geride kaldı, sonra tekrar kavuştu. Bu sırada namaz vakti girmişti. Bizler de abdest alıyor, ayaklarımıza meshediyorduk. Resûlullah (a.s.) yüksek sesle nidâ etti:

"Ökçelerin ateşte vay hâline!" Bunu iki veya üç kere tekrarladı."¹⁴³

11. Abdullah İbnu Zeyd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı ve: "Bu, nur üzerine nurdur" buyurdu."

12. Hz. Osman anlatıyor: "Resûlullah (a.s.), uzuvlarını üçer üçer yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:

*"Bu benim ve benden önceki diğer peygamberlerin ve İbrahim aleyhisselâm'ın abdestidir."*¹⁴⁴

¹³⁹ Ebû Dâvud, Tahâret 51; Nesâî, Tahâret 105.

¹⁴⁰ Buhârî, Vudû 22; Ebû Dâvud, Tahâret 53; Nesâî, Tahâret 84, 85.

¹⁴¹ Tirmizî, Tahâret 29; Ebû Dâvud, Tahâret 50.

¹⁴² Müslim, Tahâret 31; Ebû Dâvud, Tahâret 67.

¹⁴³ Buhârî, İlm 3, 30, Vudû 27, 29; Müslim, Tahâret 25-28; Muvatta, Tahâret 5; Ebû Dâvud, Tahâret 46; Nesâî, Tahâret 89.

2.1.1.1.1.2 Hanefi ve Şafîilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Kur'an-ı Kerim, abdestin dört farzını -veya rükün- açıkça belirtmiştir: Yüzü, İki elin ve iki ayağın yıkanması ve başın meshedilmesi. Bu farzlar, Maide suresinin altıncı ayetinde şöyle belirtilmiştir: *"Ey iman edenler! Namaz için kalktığınızda, yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin, topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın"*¹⁴⁵

Hanefiler dışında fakihlerin cumhuru sünnetten delillerle başka farzlar da ilâve ettiler. Şafîiler niyeti ve tertibi (sırayla yapmak) farz görmektedirler.

Böylece abdestin rükünleri Hanefilerde dört tane (nasta geçenler Şafilerde niyet ve tertip ilâvesiyle altıdır. Buradan, ittifak edilenler ve ihtilaf edilenler olmak üzere, abdestin farzları -veya rükünlerinin- iki grup olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1.1.1.2.1 Abdestin İttifak Edilen Farzları

Abdestin ittifak edilen farzlarını kısa da olsa buraya almamızın sebebi, ittifak edilen hususların detayında farklılık olmasıdır. Bu farklılıkların bir kısmı haber-i vâhidlerle delillendirildiği için ana hatlarıyla zikretmeyi gerekli gördük.

Üzerinde ittifak bulunan farzlar, dört farzdır ve şunlardır:

Yüzün Yıkanması

Delili, Allah tealâ'nın *"Yüzünüzü yıkayın"* sözüdür. Yani yüzün dışının ve bütününün bir defa yıkanması farzdır, bu hususta icma da vardır.¹⁴⁶

Yıkama, yıkanan şeyin üzerinden suyu akıtmaktır. Mesh de meshedilen şeye eli dokundurmadır.¹⁴⁷ Yıkama suyun damlayacak şekilde akıtılmasıdır, İmam Yusuf'a göre suyun damlaması şart değildir.¹⁴⁸ En azı da esah olan görüşe göre iki damladır. Damlama olmadan akıtma yetmez. Yıkama ile gaye uzvun yıkanmış

¹⁴⁴ Canan, 10, 160.

¹⁴⁵ Maide 5/6.

¹⁴⁶ Dürrü'l-Muhtar, I, 88; Bedayi, I, 3 vd.; Muğni't-Muhtâc, 1,50 vd.; Mühezzeb, 1,16; Bidâyetü'l Müctehid, I, 10.

¹⁴⁷ Hidaye, I, 21.

¹⁴⁸ Feteva-i Hindiyeye, I, 15-16.

olmasıdır. Farz olan da bir defa yıkamadır, üç defa tekrar edilmesi ise, farz değil sünnettir.¹⁴⁹

Yüz, insanın ön cephesidir. Uzunluk olarak ölçüsü, normal başın saça bitiminden çenenin sonuna kadar veya alın düzünün başlangıcından çenenin dibine kadardır. Çene, alt çenenin üstünde sakal bitim yeri ya da alt dişlerin üzerinde bittiği iki alt çene kemiğidir. Alından saç biten kısım yüze dahildir. Alnın üstten iki tarafındaki şakaklar yüzden değildir, onlar baştandır, çünkü baş yuvarlağına girerler.

Genişlik olarak yüzün sınırı iki kulak yumuşağı arasındadır. Hanefiler ve Şafîiler'de racih olana göre kulak ve sakal başı (favori) arasındaki kılsız yerler de yüze dahildir. Fakat Nevevî der ki: Şafîilerde cumhurun sahih kabul ettiği görüşe göre tüyü baş tüyüne bitişik olduğu için tahzif yeri (favori) baştan sayılır.¹⁵⁰

Ellerin Dirseklerle Beraber Bir Defa Yıkanması:

Delili, Allah teâlanın "*Dirseklerle beraber elleriniz*" ayeti ve icma'dır.¹⁵¹

Dirsek: Kol ile pazunun hareket edebilen birleşme kısmıdır. Dört mezhep imamının da dâhil olduğu âlimlerin cumhuruna göre dirsekler de yıkamaya katılır. Çünkü ayette geçen: "ilâ" gaye bitimi içindir. Burada ise "maa" (beraber) manasınadır. Elde aslolan parmak uçlarından omuza kadar olan kısımdır. Fakat dirsekle sınırlanması, sonrasını düşürmüştür. Hadis-i şerif konuya açıklık getirmektedir: Müslim Ebu Hureyre'den Resulullah (a.s.)'ın abdest şekli ile ilgili şöyle rivayet ediyor;

• "*Abdest aldı; yüzünü yıkadı, iyice yıkadı sonra da pazusuna kadar sağ kolunu yıkadı, sonra da pazusuna kadar solunu.*"¹⁵²

• Darekutnî Osman (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etti: "*Gelin, size Resulullah (a.s.)'ın nasıl abdest aldığını göstereyim. Yüzünü ve pazulann uçlarına değecek kadar kollarını yıkadı...*"¹⁵³

• Yine Darekutnî Cabirden rivayet etti: "*Peygamber (a.s.) abdest aldığıında*

¹⁴⁹ Zuhayli, 1, 150.

¹⁵⁰ Serahsi, **Mebsut**, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, 2008, 1, 9.

¹⁵¹ Bedayi, 4; Bidayetü'l-Müctehid, 1,10.

¹⁵² Neylül-Evtâr, 1,152.

¹⁵³ Canan, 10, 141.

suyu dirseklerinden ileri geçirirdi."¹⁵⁴

Parmaklardaki yüzüklerin, parmak uçlarını örtecek kadar uzun tırnakların altının yıkanması vaciptir. Hanefilerin dışındakilere göre, suyun ulaşmasına -çoklulğundan dolayı- engel oluyorsa tırnak kirlerinin giderilmesi vaciptir. Azı ise bağışlanır. Hanefilerde ise az veya çok bu pislikler -zorluk olmaması için- bağışlanır. Fakat yağ ve cila gibi, suyun tırnaklara ulaşmasını engelleyen her şeyin giderilmesi ittifakla vaciptir.

Şafiîler dediler ki: Pazu derisi oradan sarkmış ise, müsavi olanı veya olmayanı, hiç birinin yıkanması gerekmez; farz mahallinden çıkmakla ona "el" ismi verilmez.¹⁵⁵ Fetavayı hindiye şöyle geçmektedir: "Eli ve ayaklarda, normalden fazla olarak bulunan parmak ve sair şeylerin hepsini yıkamak da farzdır. Bir kimsenin, bir omuzunda iki kol yaratılmış bulunursa, tam ve asıl olan, kolu yıkamak farzdır. Fazla olan diğer kolun da farz mahallinin hizasında olan kısmını yıkamak farzdır; bu hizada olmayan kısmını yıkamak ise farz değildir. Bil'akis bu hizada olmayan kısmın yıkanması menduptur."¹⁵⁶

Ellerden yıkanması gerekenin bir kısmı kopmuş olursa ittifakla, geri kalanın yıkanması gerekir. Çünkü mümkün olan olmayanla beraber emre muhatap olmaktan düşmez. Ve Resulullah (a.s.)'ın şu hadisi de vardır: *"Size bir şey emrettim mi, ondan gücünüz yeteni yapın."* Eli dirsekten kesilen kimsenin pazusunun kemik başını yıkaması gerekir, çünkü orası dirsekten sayılır. Dirsekten yukarısı kesilenin ise, uzvun taharetten uzak kalmaması için geri kalan pazuyu yıkaması menduptur.¹⁵⁷

Âlimlerin çoğunluğuna göre, dar yüzüğün oynatılması gerekir.

Başın Meshi

Delili, Allah tealâ'nın, *"Başınızı meshedin"* ayeti ve Müslim'in *"Resulullah (a.s.) sarık üzerine ve başının önüne meshetti."* rivayetidir.

Mesh: Islak elin uzvun üzerine sürülmesi demektir. Baş; Önden alnın üzerinde normal saç bitiminden ense çukuruna kadarki kısımdır. Yüzdeki yüksek

¹⁵⁴ Serahsi, Mebsut, I, 10.

¹⁵⁵ Zuhayli, I, 153.

¹⁵⁶ Fetavayı Hindiye, I, 4.

¹⁵⁷ Zuhayli, I, 153.

kemiğin üzerindeki şakaklar da başa dâhildir.¹⁵⁸

Başın mesh için yeterli miktarı hususunda fakihler ihtilâf etmişlerdir.¹⁵⁹

İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife: "*Baştan bir miktarın meshedilmesi kâfidir*", demişlerdir. Bu meshedilecek miktar hakkında, İmam Ebû Hanife, "Dörtte biridir" demiştir. İmam Ebû Hanife ayrıca, "En az elin üç parmağı ile mesh etmek lâzımdır" demiştir. İmam Şafii ise, ne başta, ne de elde belli bir miktarı belirtmemiştir.

Bu ihtilâfın kaynağı, abdest âyetinde geçen "*ruusikum*" kelimesinin başındaki harf-i cerr, "Bi"nin Arap dilinde müşterek olup, çeşitli mânâlarda kullanılmasıdır. Çünkü bu harf "Tünbitü bi'd-dühni"¹⁶⁰ âyet-i kerimesini "Tünbitü" olarak okuyanların kıraatinde olduğu gibi- bazan zaide olur, yani söze kuvvet vermekten başka hiçbir mânâ ifâde etmez. Zira bu kıraate göre fiil inbat masterından geldiği için zaten müteaddi (geçişli) dir, harf-i cerr vasıtası ile onu müteaddî yapmağa ihtiyaç yoktur."Bi" harf-i cer'i, bazan da «Kolundan ve elbisesinden tuttum» cümlesinde olduğu gibi, «Teb'izîye» (Parça anlamında) olup «den» mânâsını ifâde eder. Kûfeli «Nahiv» ilminin imamları tarafından söylenen bu mânâyı inkâra mahal yoktur. Bu harfî, «zâid» görenlere göre, âyet "*Başınızı meshedin*" anlamına gelir ki, bundan, başın hepsini meshetmenin gerekliliği anlaşılır. «Ba'ziye» görenlere göre de âyet "*Başınızdan (bir bölümünü) meshediniz*" anlamına gelir ki, bundan da, baştan bir miktarın meshedilmesi gerekliliği anlaşılır.

Bu mânâyı tercih edenler kendi görüşlerine, Müslim'de bulunan Muğîre (r.a.)'nin «*Peygamber Efendimiz abdest aldı, başının ön tarafı ile sarığını meshetti*»¹⁶¹ hadisini de delil göstermişlerdir.¹⁶²

Vehbe Zuhayli'de de bu konu ayrıntılı şekilde şöyle ele alınmıştır: "Hanefîler dediler ki: Vacip olan, kulakların üstünden -örgü (arka) tarafından olmamak üzere- ön alın miktarı kadar başın dörtte birinin meshidir. Yağmur değmesi veya -başka uzuvdan alınmamış- yıkamadan kalan yaşlıkla da olabilir.

Delilleri: Örfen mesh manası tahakkuk etmelidir, bu da taarüfen mesh adı verilebilecek miktara hamledilir. Ayetteki "bi" harf-i cerri ilsak içindir: (Vemsehû bi

¹⁵⁸ Zuhayli, I, 154.

¹⁵⁹ Bedayi', I, 3 vd.; Muğni'l-Muhtâc, 1,50 vd.; Mühezzeb, 1,16; Bidâyetü'l-Müctehid, I, 10.

¹⁶⁰ Mü'minûn 23/20.

¹⁶¹ Müslim, Taharet 274; Ebû Dâvûd, Taharet .

¹⁶² Rüşd Hafid, **Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 82-83.

ruûsikûm). Bu takdirde ayetin manası, *"Ellerinizi başınıza değdirerek meshedin."* olur. Kaide: Bi (harfî) meshedilen şeyin başına gelirse âletin (yani elin) tamamını içine almayı, aletin başına gelirse meshedileni tamamen içine almayı gerektirir. Bu da el miktarı meshi ifade eder. Çünkü elin başa değdirilerek kaplayacağı saha genelde dörtte birden fazlası değildir. Bunun için, ayetten anlaşılan bu kadar bir miktar olmuş olur.

Buharî ve Müslim'in Muğire b. Şûbe'den naklettikleri hadis de bu delile açıklık getiriyor: *"Peygamber (a.s.) abdest aldı, başının önünü meshetti. Sarık üzerini ve mestlerini de meshetti."*¹⁶³ Ebu Davud'un Hz. Enes'ten rivayeti de bu manayı açıklamaktadır: *"Resûlullah (a.s.)'ı başında Katar mamulü sarık bulunduğu hâlde abdest alırken gördüm. Elini sarığın altına soktu, başının önünü meshetti, sarığı çözmedi."*¹⁶⁴ Bu hadisler Kur'an'ın mücmel ayetini açıklamaktadırlar. Çünkü alın üstü veya başın önü dörtte bir olarak takdir edilmiştir, başın dört tarafından biridir. En uygun görüş de bu olmalıdır.

Şafîîler dediler ki: Vacip olan miktar bir saç da olsa başın bir kısmını meshetmektir. Bu bir tel uzandığı tarafa doğru baş sınırından aşmamalı. Şafîîlere göre esah olan, yıkanmasının caizliğidir, çünkü yıkamak meshtir ve fazlası da vardır. Islaklığın geçmesi kasdı hâsıl olduğundan, eli çekmeden başın üzerine koymak da caizdir.

Delilleri de yukarda geçen, Buharî ve Müslim'deki Muğire hadisidir: *"Resulullah (a.s.) sarık üzerinde başının önünü meshetti."* Zikredilen de bir kısmın meshi ile yetinmiş olduğudur. Çünkü ayetteki mutlak olarak istenen mesh, bir kısım ile tahakkuk eder. Ayette olduğu gibi, bu müteaddit (birden fazla şeyin) şeyin başına gelirse teb'iz (bazısını murad) içindir; çok gibi az da yeterli olur.¹⁶⁵

Başın meshinde sünnet olan Hanefîlere göre bir suyla bir kez mehetmektir. Bu konudaki delilleri ise Bera b. Azib hadisidir: Çünkü o hastalığında arkadaşlarına şöyle demişti: *"Yakında sizden ayrılacağım. Rasulullah'ın abdest alışı size öğreteyim mi? Evet, dediler. Bunun üzerine abdest aldı, başını ve kulaklarını bir defa meshetti"*¹⁶⁶

¹⁶³ Canan, 10, 158.

¹⁶⁴ Ebû Dâvud, Tahâret 57.

¹⁶⁵ Zuhayli, I, 153-155.

¹⁶⁶ Ebu Davud, Taharet 51-25.

Şafî Sünnet olanın, her defasında yeni su alarak üç kere meshetmek olduğunu söylemiştir.

Bunun delili şu meşhur hadistir: “*Peygamber üçer üçer abdest aldı ve işte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir*”¹⁶⁷ buyurdu.

Topuklarla Beraber Ayakların Yıkınması

Delilleri: Allah tealâ'nın: “*Topuklarla beraber ayaklarınız.*” ayeti,

İmam Ahmed'in Müsned'inde Amr b. Abse'den rivayet ettiği “*..Sonra Allah'ın emrettiği gibi başını mesheder, sonra Allah'ın ona emrettiği gibi topuklarla beraber ayaklarını yıkar.*” hadisi ve ulemanın icmasıdır. Ebu Dâvud ve Darekutni'deki hadiste Hz. Osman ayaklarını yıkadıktan sonra “*Resullulah (a.s.)'ı böyle abdest alırken gördüm.*” demiştir. Abdullah b. Zeyd ve Ebu Hureyre hadisleri gibi başka hadislerde vardır.

Topuklar: Ayak mafsasında iki yandan çıkan belirgin kemiklerdir. Fakihlerin cumhuruna göre vacip olan, topukların, yoklukları hâlinde de miktarlarının ayaklarla beraber bir defa yıkanmasıdır, dirseklerin yıkanması gibi. Gaye mugayyaya, yani ayetteki “ilâ” dan sonrası öncesine dahil olması sebebiyle böyledir.¹⁶⁸ Bir de geçen Ebu Hureyre (r.a.) hadisi bu hususta delildir: “*..sonra da baldıra başlayacak kadar sağ ayağını yıkadı, sonra baldıra başlayacak kadar sol ayağını yıkadı. Sonra dedi ki: "Resulullah (a.s.)'ı böyle abdest alırken gördüm.*”¹⁶⁹

Çoğunluğa göre ayaklarla beraber topukların da yıkanması gerekir. Resulullah (a.s.)'ın “*Vay topukların ateşte göreceği azaba!*”¹⁷⁰ hadisine binaen meshedilmeleri yetmez; sadece meshetmenin azabı gerektirdiğini belirtmiştir. Bu Peygamberin ayaklarını yıkamaya devam etmesine ve sahih bir yolla meshin sabit olmasına binaendir. “*Resulullah (a.s.) bize namaz için abdest aldığımızda ayaklarımızı yıkamamızı emretti ve ayaklarını yıkadı.*” şeklinde Hz. Peygamber (a.s.)'in abdestinin anlatıldığı Amr b. Abse, Ebu Hureyre, Abdullah b. Zeyd ve Hz. Osman'ın hadislerinde kavlinin ve fiilinin sabit oluşu vardır. Başka bir hadiste Peygamber (a.s.)

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned II, 98; İbn Mace, Taharet 47.

¹⁶⁸ Bedâ'î, 1,5; Muğni'l-Muhtâc, I, 53;

¹⁶⁹ Müslim'in rivayeti, Neylül-Evtâr, 1,152.

¹⁷⁰ Buhârî, İlim60; Vudu 165; Müslim. Taharet 241, 242.

ayağını da yıkadığı bir abdest aldıktan sonra: "*Kim bunu artırır veya azaltırsa, yalanmış, zulmetmiştir.*" dedi. Şüphesiz yıkamaya göre mesh eksiktir. Resulullah (a.s.)'ın bedevî'ye dediği, "*Allah'ın sana emrettiği gibi abdest al.*" hadisi vardır; sonra da ona abdestin şeklini anlatmıştı; orada ayakları yıkamak da vardır. Sahabenin de yıkamaya dair ortak görüşü bulunmaktadır.

Cumhur, "Ayakta farz olan yıkamaktır", demiş ise de bir cemaat, "Meshetmektir" demiştir. Bir diğer grub da, "Her ikisi de olur, kişi hangisini isterse onu yapar", demiştir.

Bu ihtilâfın sebebi, abdest âyetindeki (*ercüleküm*) kelimesinin «*ercüleküm*» ve «*ercüliküm*» şeklinde üstün ve esre ile okunduğu, iki mütevâtir kıraatin tefsirinde ihtilâf edilmesidir. Çünkü eğer bu kelime birinci şekilde olduğu gibi üstün ile okunursa, daha zahir olan ihtimal, bu kelimenin âyette geçen (*vücuhekküm*) kelimesi üzerine atfedilmiş olmasıdır ki buna göre, ayakların yıkanması emredilmiş olur.

İkinci şekilde olduğu gibi esre ile okunursa, o zaman, yani başındaki (*ruûsîkküm*) kelimesi üzerine atfedilmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir. Buna göre de, ayakların meshedilmesi emredilmiş olur. «Ayakların farzı, kesinlikle yıkamaktır veya meshetmektir» diyenler, bu iki kıraatin her birinde daha kuvvetli olan ihtimali tercih ederek, diğer kıraatin verdiği kuvvetli mânâyı tevil yolu ile tercih ettikleri mânâyı döndürmüşlerdir.¹⁷¹

Resulullah (a.s.)'ın el ve ayak parmaklarının aralanmasını emretmesi, yıkamanın vacip oluşuna delâlet ettiği belirtilmiştir.

2.1.1.1.2.2 Abdestin İhtilaf Edilen Farzları

Niyet

İslâm âlimleri, Cenâb-ı Hakk'ın, "*Onlar dini yalnız Allah'a has kılarak, ona kulluk etmekle emrolunmuşlardır.*"¹⁷² âyetinden ve Peygamber (s.a.s) Efendimizin de: «*Bütün ameller niyete bağlıdır*»¹⁷³ meşhur hadisinden dolayı her ibâdet için niyet

¹⁷¹ Bidayetü'l-Müctehid, 1, 88-89.

¹⁷² Beyyine 93/5.

¹⁷³ Buhârî, Bed'u'l-Vahy 1; Müslim, İmâre 155; Ebu Dâvûd, Talâk 2201; Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd 647; Nesâî, Taharet 58; İbn Mâce, Zühâd 26.

etmenin şart olduğunu söylüyorlar ise de, abdestin sıhhati için niyetin şart olup olmadığı mevzuunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Ulema'dan kimisi; niyetin şart olduğunu söylemiştir. Bu görüş; İmam Şafî ve bir kısım âlimlerin görüşleridir, Hanefiler ise, şart olmadığı görüşünü savunmuşlardır.¹⁷⁴

Hanefilere göre: Sevap elde edilmesi için abdest alanın niyetle başlaması sünnettir. Vakti de, bütün fiilinin ibadet olması için istincadan öncedir. Şekli ise, kişinin hadesin kaldırılmasına ya da namaz kılmaya, abdeste veya emre uymaya niyet etmesidir. Mahalli kalptir. Kalp ve dil fiilini birleştirmek için dili ile söylerse bu da müstehaptır.¹⁷⁵

Bu görüşleri için şu delilleri getirmişlerdir:

1 – Niyet, Kur'an'da zikredilmemiştir: Abdest ayeti sadece, üç organın yıkanması ve başın meshini emretmiştir. Âhâd hadisi ile niyeti şart koşma Kitab'ın nassına ziyadedir. Onlara göre de Kitab'a ziyade nesh sayılır, âhâd ile nesh sahih olmaz.

2 - Sünnette de geçmemiştir: Bilmediği hâlde, Peygamber (a.s.) bedeviye niyeti öğretmemiştir. Niyet teyemmümde farzdır, çünkü toprakla yapılır, hadesi de asaleten gidermez, sadece suya bedeldir.

3 - Diğer taharetlere kıyas: Abdest su ile taharettir; necasetin giderilmesinde olduğu gibi onda da niyet gerekmez. Setr-i avret gibi, namazın diğer şartlarında da niyet gerekmemektedir.

4 - Abdest namaz için vesiledir. Bizzat maksut değildir; niyet ise maksatlarda istenen bir şarttır, vesilelerde değil.

Hanefilerin dışındaki fakihlerin cumhuruna göre, ibadetin veya Allah Talâ'ya kurbet kastının gerçekleşmesi için abdeste niyet şarttır.¹⁷⁶ Yeme, içme, uyku vb. gibi ibadet dışında olan şeyler için alınan bir abdestle namaz sahih olmaz. Şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

a) Sünnet: Peygamber (a.s.)'ın hadisi: *"Ameller ancak niyetlere göredir. Ve ki-şi için ancak niyeti vardır."* Yani şer'an kabul edilen ameller niyetle olur. Abdest ameldir; şer'an ancak niyetle bulunabilir.

¹⁷⁴ Bidâyetü'l-Müctehid, 1, 77-78.

¹⁷⁵ Durrü'l-Muhtâr, 1,98-100; Bedâyi', I, 17.

¹⁷⁶ Mecmû 1,361; Mühezzeb 1,14; Bidâyetü'l-Müctehid, 21; Muğnî'l-Muhtâc, 1,47 vd.

b) İbadette ihlasın gerçekleştirilmesi: Allah Tealâ, "*Dinde ihlâsla Allah'a ibadet etmekle emrolundular.*" buyurdu. Abdest de, emredilen bir ibadettir. Allah Teâlâ'ya ancak halis bir niyetle tahakkuk eder. Çünkü ihlâs kalbin amelidir, o da niyettir.

c) Kıyas: Namazda ve namazın mübahlığı için teyemmümde şart olduğu gibi abdestte de niyet şarttır.

d) Abdest maksudun vesilesidir, o maksudun hükmünü alır. Allah Tealâ, "*Namaza kalktığınızda yüzünüzü yıkayın.*" buyurdu. Bu da gösteriyor ki, abdest namaz için emredilmiştir. İstenen, namaz için azaların yıkanmasıdır, o da niyetin manasıdır.

Tertip (sıra) İle Yapma

Abdest azalarının âyetteki sıraya göre yıkanmasının -ki buna tertip deniliyor- vacib olup olmadığı konusunda da görüş ayrılığı vardır. Kimisi sünnet olduğunu söylemektedir. Bu görüş, İmam Ebû Hanife ve bir kısım alimlere aittir.

Kimisi de farz olduğunu söylemektedir. Bunu da İmam Şafii söylemiştir. Bu sırayı gözetmenin farz veya sünnet olmasındaki görüş ayrılığı, sadece yıkanması farz olan azalar arasındadır. Bu görüş ayrılığının sebebi atıf edatı olan (vav)ın müşterek (birkaç anlamlı) oluşudur. Çünkü bu edat ile kâh sıralı, kâh sırasız şeyler birbirlerine bağlanır.

Hanefiler'e göre: Tertip farz değil, sünnet-i müekkededir. Allah Tealâ'nın zikrettiği gibi ve sağdan başlar. Çünkü varid olan Kur'an nassı, abdestin farzlarını sayarken farzları (vav) harfîyle atfetmiştir. Bu (vav) da sadece mutlak bir toplamı ifade eder. Bu da tertibi gerektirmez. Eğer tertip istenecek olsaydı, "fâ" ya da "sümme" edatları ile atfederdi.

Şafiîlere göre: Tertip abdestte farzdır, gusûlde değildir. Delilleri emredilen abdesti açıklayan Peygamber (a.s.)'in fiili ve Hz. Peygamberin haccındaki "*Allah'ın başladığı ile başlayın*" sözüdür. İtibar lafzın umumunadır. Abdest ayetinde de, tertibin istendiğine delâlet eden bir karine vardır; Allah Teâlâ, meshedilen uzvu yıkananlar arasında zikretmiştir. Arap, hemcinsleri ayırmaz, yararı olmadıkça eş kelimeleri birbirinden ayırmaz. O da burada tertiptir. Ayrıca namazın rükünleri arasındaki tertibe de kıyas edilir.

Ara Vermeden Yıkamak (Müvalât)

Abdest fiillerinin, örf'e göre ara sayılacak bir fasıla verilmeden peş peşe yapılması ya da mizaç, zaman, mekân ve hava olarak normal şartlarda azaların öncekisi kurumadan yıkanmasıdır. Bunun vacip olup olmamasında fakihler ihtilâf etmişlerdir.¹⁷⁷

Hanefî ve Şafîîlere göre: Müvalât vacip değil sünnettir. Azaları yıkarken az bir ara verse zarar etmez; bundan korunmak mümkün değildir. Normal bir zamanda, organdaki su kuruyacak kadar çok ara verirse abdesti sahih olur. Çünkü abdest az veya çok ara verme ile iptal olmayan -meselâ hac ve zekâtta olduğu gibi- bir ibadettir.

Bu görüş için şu delillere dayandılar:

1- *"Resulullah (a.s.) çarşıda abdest aldı, yüz ve kollarını yıkadı, başını meshetti ve cenazeye çağrıldı. Mescide geldi ve mestlerine meshetti, cenaze namazını kıldı."*¹⁷⁸ İmam Şafîî dedi ki: İkisi arasında çok fasıla vardır.

2- İbni Ömer'in de iki uzvu yıkarken ara verdiği sahih yolla sabittir. Ashaptan kimse onun bu yaptığına itiraz etmemiştir.

2.1.1.1.2 Abdestin Sünnetleri

2.1.1.1.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

Misvak:

1. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resulullah (a.s.) buyurdular ki: *"Eğer ümmetim üzerine zahmet vermeyecek olsaydım, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."*¹⁷⁹

2. Hz. Huzeyfe anlatıyor: "Resulullah (a.s.) gece (namaza) kalktığı vakit ağzını misvakla ovalardı."¹⁸⁰

¹⁷⁷ Bidayetü'l-Müctehid, I, 17; Mecmu', 1,489-493; Muğni'l-Muhtâc, I, 61; Muhezzeb, I, 19

¹⁷⁸ Mecmu', I,493.

¹⁷⁹ Buhârî, Cuma 8, Temenni 9; Müslim, Tahâret 42; Muvatta, Tahâret 115; Ebû Dâvud, Tahâret 115; Tirmizî, Tahâret 18; Nesâî, Tahâret 7.

3. Bir diğerk rivayette şöyle gelmiştir: “Resulullah (a.s.)gece ve gündüz yattığında ve kalktığında mutlaka abdest almazdan önce misvaklanırdı.”¹⁸¹

4. Yine Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah (a.s.) buyurdular ki: *"Misvak ağız için temizlik vasıtasıdır. Rab Teâlâ için de rıza vesîlesidir."*¹⁸²

Ellerin Yıkanması

1. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resulllah (a.s.) buyurdular ki: *"Uykudan uyanınca, sizden hiç kimse, üç sefer yıkamadıkça ellerini kaba banmasın. Çünkü o, ellerin geceyi (vücudunun neresinde) geçirdiğini bilemez."*¹⁸³

İstinşak ve Mazmaza

1. Abdullah İbnu Zeyd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ı bir avuç su ile hem mazmaza hem de istinşak yaparken gördüm, bunu üç kere yapmıştı."¹⁸⁴

2. Talha İbnu Musarrıf an ebîhi an cediti anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ın yanına girdim, abdest alıyordu. Su, yüzünden ve sakalından göğsüne akıyordu. Mazmaza ve istinşakın arasını da ayırmıştı."¹⁸⁵

3. Hz.Ali'den anlatıldığına göre, su istemiş ve mazmaza ve istinşak yapmış, sol eliyle sümkürmüş sonra da:

"Resûlullah (a.s.)'ın temizliği böyleydi" demiştir.¹⁸⁶

Sakal ve Parmakları Hilallemek

1. Osmân İbnu Affân'ın anlattığına göre, Resûlullah (a.s.) sakalını hilallerdi."¹⁸⁷

¹⁸⁰ Buhârî, Cuma 8, Vudû 73, Teheccüd 9; Müslim, Tahâret 45; Ebû Dâvud, Tahâret 30; Nesâî, Tahâret 2.

¹⁸¹ Ebu Dâvud, Tahâret 27, 30; Müslim, Tahâret 45; Nesaî, Tahâret 8.

¹⁸² Nesâî, Tahâret 5.

¹⁸³ Buhârî, Vudû 26; Müslim, Tahâret 87; Muvatta, Tahâret 9; Ebû Dâvud, Tahâret 49; Tirmizî, Tahâret 19; Nesâî, Tahâret 1.

¹⁸⁴ Tirmizî, Tahâret 22.

¹⁸⁵ Ebû Dâvud, Tahâret 54.

¹⁸⁶ Nesâî, Tahâret 74.

¹⁸⁷ Tirmizî, Tahâret 23.

2. Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) abdest alınca bir avuç su alır, onu çenesinin altına tutup onunla sakalını hilâller ve: *"Aziz ve Celîl olan Rabbim böyle emretti"* derdi."¹⁸⁸

3. Müstevid İbnu Şeddâd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ı gördüm. Abdest aldığı zaman ayaklarının parmaklarını serçe parmağı ile hilâlliyordu."¹⁸⁹

4. Lakî İbnu Sabîra anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana abdestten haber ver!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Abdesti tam al, parmaklar arasını hilâlle, istinşak'da mübâlağa yap, oruçlu olursan mübalâğa yapma" buyurdu."¹⁹⁰

Kulakları Meshetmek

1. Rebî' Bintu Muavviz anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) abdest aldı, (bu esnada) elini kulaklarının hücrelerine soktu."¹⁹¹

2. Nâfî anlatıyor: "İbnu Ömer, kulakları için suyu parmağıyla alırdı."¹⁹²

Dua ve Besmele

1. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular: *"Abdesti olmayanın namazı yoktur. Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kimsenin abdesti de abdest değildir."*¹⁹³

2. Rabâh İbnu Abdîrrahman İbnu Ebî Süfyan İbnu Huveytî an ceddetihî an ebîhâ'dan rivayete göre demiştir ki:

"Ben Resûlullah (a.s.)'ı işittim. Diyordu ki: *"Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kişinin abdesti yoktur."*¹⁹⁴

¹⁸⁸ Ebû Dâvud, Tahâret 56.

¹⁸⁹ Tirmizî, Tahâret 30; Ebû Dâvud, Tahâret 58.

¹⁹⁰ Ebû Dâvud, Tahâret 55; Tirmizî, Tahâret 30; Nesâî, Tahâret 71, 92.

¹⁹¹ Ebû Dâvud, Tahâret 50.

¹⁹² Muvatta, Tahâret 37.

¹⁹³ Ebû Dâvud, Tahâret 48.

¹⁹⁴ Tirmizî, Tahâret 20.

2.1.1.1.2.2 Hanefi ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Sünnet, mendub, müstehab ve faziletin anlamına ilişkin olarak mezhebler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Şafiiler; Sünnet, mendub, müstehab ve tatavvu' nun eş anlamlı kelimeler olup mükelleften, yapılması kesin olarak istenen davranışlar olduğunu söylediler. Bu davranışlarda bulunanlar sevâb kazanır; terkedenlerse cezalandırılmazlar. Bunlara göre sünnetler sünnet-i ayn ve sünnet-i kifâye olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Bunlardan birincisi zorunlu olmamakla birlikte yükümlünün şahsından yapılması istenen bir davranıştır. Her yükümlü, ayrı ayrı bu emre muhatabtır. Buna örnek olarak farz namazların beraberinde kılınan sünnetleri gösterebiliriz. İkincisine gelince bu, toplumun yapması istenen davranışlardır. Toplum bireylerinin bazıları bu emri yerine getirecek olurlarsa diğerlerinin bu husustaki yükümlülükleri ortadan kalkar. Meselâ bir cemaat, yemeğe oturduğunda bunlardan yalnız biri besmele getirirse diğerlerinin besmele getirme yükümlülükleri düşer. Fakat sevabı, sadece besmeleyi getiren şahıs kazanır.¹⁹⁵

Hanefiler; Sünneti müekked ve gayr-i müekked olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Sünnetle mendubun arasını ayırarak dediler ki: Sünnet, müekked olandır, dinde zorlama olmadan devamlı olarak tutulan yoldur. Yani Peygamber (a.s.)'in devam ettiği ve bazen de özürsüz olarak terkettiği şeydir. Mendub ya da müstehab ise gayr-i müekked olanlardır. Peygamber (a.s.)'in devam etmediği şeydir. Burada abdestin âdabı olarak geçer. Hükümü: Yapıldığında sevap vardır, terk edildiğinde ise kınama yoktur.

Mezhepler abdestin sünnetlerine de bu zaviyeden yaklaşmışlar ve hükümlerini bu esaslar üzerine bina etmişlerdir.

Besmele

Hanefilere göre “besmele” abdestin sünnetlerindendir, çünkü zaten Allah Teala abdestin farzlarını “*Ey iman edenler, namaz kılmaya kalktığınız zaman;...* ”¹⁹⁶

¹⁹⁵ Abdurrahman Cezirî, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı- I**, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 86-87.

¹⁹⁶ Maide 5/6.

ayetiyle açıklamıştır ve bu ayette besmeleyi anmamıştır. Resûlullah bir bedeviye abdest almayı öğretmiş ama besmele çekmekten bahsetmemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Peygamberimiz (s.a.v)'in "*Besmele çekmeyen namazı yoktur*" vb hadislerinden maksat besmelesiz abdest almanın caiz olmadığı değil, mükemmel olmadığıdır.¹⁹⁷ Şafiilere göre de Abdeste başlarken besmele çekmek sünnettir, besmele başlangıçta terk edilirse abdest esnasında çekilmelidir.¹⁹⁸

Misvak

Mevcut hadislerden de anlaşılacağı üzere Peygamberimiz her zaman misvak kullanmış ve ashabına da bunu tavsiye etmiştir, misvakın sünnet olduğuna dair fakihlerin ittifakı vardır.

Ellerin Yıkınması

Eller yıkama aletidir. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Sizden biriniz uykusundan kalktı mı, su kabına sokmadan önce elini yıkasın. Sizden biriniz elinin nerede kaldığını bilemez.*" Başka bir lafızda: "*Üç defa yıkamadıkça*" vardır. Tercih edilen görüş diğer abdest fiillerinde olduğu gibi bir defa yıkama ile yetinmektir. Üçleme müstehaptır.¹⁹⁹ Hanefilere göre, Abdest almaya başlamadan önce yıkanması sünnet olan, elin parmak uçlarından bileğe kadar olan kısmıdır.²⁰⁰

İstinşak ve Mazmaza

Mazmaza, suyun ağza konması, çalkalanması ve atılması ya da bütün ağzın su ile doldurulması demektir. İstinşak ise suyun buruna konması ve nefes ile burnun içine hafifçe çekilmesidir.

¹⁹⁷ Mebsut, I, 108.

¹⁹⁸ Nevevî, **Minhacu't-Talibin ve Umdetü'l Müftin**, Mısır yy. s. 4.

¹⁹⁹ Zuhayli, I, 168.

²⁰⁰ Hidaye, I, 23.

Bunlara “istinşar” sünneti de ilave edilir. Bu da, sümükürürken yaptığı gibi, sol elinin baş ve ikinci parmağı buruna konarak nefesi ile suyun dışarı atılmasıdır. Bunların hepsi cumhura göre sünnet-i müekkededir.

Bu konuda Müslim'de şu hadis vardır: *"Sizden biriniz yoktur ki, abdestine hazırlanır sonra da, mazmaza, istinşak ve istinsar ederse muhakkak, su ile beraber ağzı ve burnunun günahları dökülür, gider."*

Üç defa mazmaza ve istinşak, Osman b. Affan (r.a.)'ın müttefakun aleyh hadisine göre sünnettir *"Hz. Osman bir kap istedi, üç defa avuçlarına su döktü, onları yıkadı. Sonra sağ elini kaba soktu. Mazmaza ve istinsar yaptı. Sonra yüzünü üç defa, dirseklerle beraber kollarını üçer defa yıkadı, sonra başını mesnetti. Sonra topuk kemikleri ile beraber ayaklarını üç defa yıkadı. Sonra dedi ki: Resulullah (a.s.)'ın bu abdestim gibi abdest aldığı gördüm. Ardından dedi ki: Kim bu abdestim gibi abdest alırsa iki rekât kılsa ve bunlarda kendisinde bir şüphe bulunmazsa, Allah onun geçmiş günahlarını bağışlar."*

Fakihler oruçlu olmayanın mazmaza ve istinşakta mübalağa etmesinin sünnet olduğunda ittifak etmiştir. Lakit b. Sabri'nin hadisi de şöyledir: *"Abdesti güzel al, parmaklarının aralarını hilâlle, oruçlu olmadıkça istinşakta mübalağa et"*

Mazmaza ve İstinşakla ilgili Hanefîlerin kitaplarında geçen cümle şöyledir: İkisi de beş sünneti ihtiva eden müekkede sünnetlerdir: Tertip, üçleme, suyu yenileme, sağ elle yapılması, gargara ve (ifsat ihtimalinden dolayı) oruçlu olmayanın burun yumuşağını aşarak mübalağa yapması...²⁰¹

Şafiîlere göre; esahh olan, sağın sola takdiminin aksine, bu ikisinde tertip, müstehap değil müstahaktır. Nevevî'nin el-Minhac'da dediğine göre daha zahir olan, mazmaza ve istinşak arasında üç avuçla birden yapmanın ayrı ayrı yapmaya üstün olduğudur. Her birinden mazmaza eder, sonra da istinşak. Yani ikisi için bir avuçta toplama, ayrı ayrı olmadan efdaldır.²⁰²

Sakal ve Parmakları Hilallemek

Sakalın altından bir avuç su ile aralanması (Fakat seyrek olan sakal ve erkek olmayanın yanaklarında, yüz alanındaki kesif oranda suyu yüzün zahir ve batınına,

²⁰¹ Dürrul-Muhtar, I, 108.

²⁰² Muğni'l-Muhtâc, I, 58.

bitim yerlerine hilalleme vb. şekilde ulaştırmak gerekir²⁰³) ve el-ayak parmaklarının aralanması fakihlerin ittifakı ile sünnettir. Bu konuda İbni Mace ve Tirmizf nin rivayet ettiği hadis şu vardır: *"Resulullah (a.s.) sakalını hilâlliyordu."* Ebu Dâvud da şunu rivayet etti: *"Resulullah (a.s.) abdestini aldı mı bir avuç su alır, çenesinin altına koyup onunla sakalını hilaller ve derdi ki: Rabbim bana böyle emretti."* Müstevid b. Şeddad'ın hadisi: *"Dedi ki; Resulullah (a.s.)'ı gördüm; abdest alınca küçük parmağı ile ayaklarının parmaklarını hilâlledi."*²⁰⁴

Hanefilere göre parmakların hilallenmesi sünnettir ancak sakalın hilallenmesi Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre ne sünnettir ne de bidattir. Çünkü onlara göre bu organın içidir, bakıldığında görülmez. Görünmediği için de farz mahalli sayılmaz. Ebu Yusuf ise sakalın hilallenmesini sünnet kabul eder. Delili İbn Ömer'in abdest aldığında sakalını hilallesidir. Enes (r.a) demiştir ki; Resulullah'ın parmaklarını, bir tarağın dişleri gibi, sakalın arasında gördüm.²⁰⁵ Şöyle buyurdu: *"Bana Cebrail geldi, abdest aldığımda sakalımı hilallememi emretti."*

Kulakları Meshetmek İçin Yeni Su Almak

Şaffi, "Kulaklar için yeni su alınır" demiştir. Delili ise, Ebu Uname el-Bahilî'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber abdest aldı ve kulakları için yeni bir su aldı"* Şaffi daha sonra "çünkü ağız ve burun yüz ile beraber olduğu gibi, kulak da baş ile beraberdir. Nasıl yüzü yıkama farzını yerine getiren miktarın dışında olarak mazmaza ve istinşak için yeni bir su alıyorsa, bu da öyledir." demiştir.

Hanefiler ise, "kulaklar için yeni bir su alınmaz" demişlerdir. Delilleri ise İbn Abbas'ın rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber başını ve kulaklarını bir su ile meshetti. Kulaklar baştandır, buyurdu."* Bu rivayetten anlaşılan başın meshedildiği su ile kulakların da meshedilmesidir. Diğer rivayetleri ise Hanefiler "Peygamber'in elinde başka su kalmamıştı, onun için yeniden eline su almıştı" şeklinde yorumlamışlardır. Mazmaza ve istinşak, yüzü yıkamaktan önce gelir. Onların ikisini de tek su ile yerine getirirse, farz olan sünnet olana tabi olmuş olur ki bu caiz değildir. Burada ise ikisini bir su ile yerine getirirse, sünnet olan farz olana tabi

²⁰³ Muğni'l-Muhtâc, I, 60.

²⁰⁴ İmam Ahmed hariç beş imam rivayet etmiştir.

²⁰⁵ Hidaye, I, 24; Mebsut, I, 149.

kılınmış olur ki bu da doğru bir sıralamadır.²⁰⁶ Bu sünnetler genel olarak üzerinde tartışma bulunan sünnetlerdir. Ele aldığımız iki mezhebe göre abdestin bütün sünnetlerini sıralayacak olursak şöyle bir tablo oluşmaktadır.

a) Hanefî mezhebine göre abdestin sünnetleri on altıdır:

Bileklere kadar elleri yıkamak, besmele çekmek, abdeste başlarken misvak kullanmak, bir avuç su ile dahi olsa mazmaza yapmak, üç defa su alarak istinşak yapmak, oruçlu olmadığı takdirde mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek, sık olan sakalı alttan başlayarak bir avuç su ile arasına suyun girmesini sağlamak, parmakların arasına su girmesini sağlamak (hilâllemek), yıkanan azaları üç defa yıkamak, başa meshedilen su ile dahi olsa kulakları meshetmek, abdest azalarını ovalamak, organları peşpeşe yıkamak, niyet etmek, şanı yüce Allah'ın Kitabında zikrettiği tertibe riayet etmek, sağ azalardan, parmak uçlarından ve başın ön tarafından başlamak.

b) Şafîî Mezhebine göre abdestin sünnetleri otuz civarındadır:

Zevalden sonra, oruçlu olmayan için daha sahih görüşe göre -parmak ile değil de- sert herhangi bir cisim ile dişlerini enine temizlemek (misvâklamak), elleri yıkamaya başlamakla birlikte niyet etmek ve besmele çekmek. Niyeti dil ile söylemek ve bunu hatırlıdan geçirmek, ellerini yıkamak (şayet onların temiz olduklarından emin değil ise onları üç defa yıkamadan önce her hangi bir sıvıya veya az bir suya daldırması mekruhtur.) Mazmaza ve istinşakta bulunmak, efdal olan bunları üç avuç su ile yapmak, yani her bir avuç su ile önce mazmaza yapmak, geri kalan kısmı ile de istinşakta bulunmak. Oruçlu olmayan kimse için mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek, yıkanan ve meshedilen azaları üçer defa yıkamak ve meshetmek, başın bütününe veya bir kısmını meshetmek. Ancak sarık üzerine meshederse onu bütünüyle mesheder. Daha sonra ayrı bir su ile kulaklarının içini, dışını ve kulak deliklerini meshetmek. Sık sakalın arasını hilâllemek, ellerinin parmaklarını birbirine geçirmek suretiyle hilâlleyerek ellerinin; sol elin serçe parmağı ile de sağ ayağın serçe parmağının arasından başlayıp sol ayağın serçe parmağına gitmek suretiyle ayak parmaklarının arasına su girmesini sağlamak.

Abdest sıralamasına riayet etmek ve sağ taraflardan başlamak, suyu silkelememek, sahih olan görüşe göre kurulanmak, yüzüğünü hareket ettirmek,

²⁰⁶ Mebsut, I, 122.

yüzün üst taraflarından başlamak, el ve ayaklarda parmaklardan başlamak, organları iyice ovma, gözlerin içe bakan, yani burundan tarafa olan kısımlarını meshetmek, kıbleye yönelmek. Bir maslahat olmadıkça abdestinde başından sonuna kadar konuşmamak, suyu yüzüne çarpmamak, boynu meshetmemek, abdestten sonra dua etmesi, Kadir suresini okuması ve iki rekât kılması da sünnettir.²⁰⁷

2.1.1.1.3 Abdesti Bozan Şeyler

2.1.1.1.3.1 Konuyla İlgili Âhâd Haberler

Yel, Mezi vb şeyler

1. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Ses ve koku olmadıkça abdest alınmaz."*

Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Biriniz mescidde iken, kabaları arasında bir yel hissetse ses işitmedikçe veya koku duymadıkça dışarı çıkmasın."*

2. Ebû Dâvud'da şöyle gelmiştir: *"Biriniz namazda iken, dübüüründe bir hareket hissetse ve abdestinin bozulup bozulmadığı hususunda tereddüde düşse, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidi terketmesin."*²⁰⁸

3. Ali İbnu Talk anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Biriniz namazda yellenirse derhal namazdan çıksın, abdest alsın ve namazı iade etsin."*²⁰⁹

4. Bu hadisin Tirmizî'deki lâfzı şöyle: "Bir bedevi gelerek: "Ey Allah'ın Resülü! bizden bir kimse çölde bulunsa, azıcık bir yel kaçırsa, suyu da az ise (ne yapmalıdır)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

*"Sizden biri yellenecek olursa abdest alsın. Kadınlara da arkalarından temas etmeyiniz. Bilesiniz ki Allah hakkın sorulması ve açıklanmasıyla ilgili hususlarda sizden utanma talebinde bulunmaz."*²¹⁰

5. Muvatta ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde Mikdâd şöyle demiştir: "Hz. Ali, bana kendisi için Resûlullah'tan: "Kadınına yaklaşınca mezisi akan kimseye ne

²⁰⁷ Zuhayli, I, 182.

²⁰⁸ Müslim, Hayz 99; Tirmizî, Tahâret 56; Ebû Dâvud, Tahâret 68.

²⁰⁹ Ebû Dâvud, Salât 193.

²¹⁰ Tirmizî, Radâ 12.

gerektiği hususunda sormamı söyledi. Ali ilâveten dedi ki: "Zira yanımda Resûlullah (a.s.)'ın kızı var, bu sebeple bizzat sormaktan utanıyorum."

Mikdâd der ki: Ben bu mesele hakkında Resûlullah (a.s.)'a sordum. Şu cevabı verdi:

"Biriniz buna rastlarsa fercini su ile yıkasın. Namaz abdesti ile abdest alsın."

Ebû Dâvud bir başka rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "...zekerini ve iki husyesini yıkasın."²¹¹

6. Sehl İbnu Hüneyf anlatıyor: "Ben mezi akıntısından epey bir sıkıntıda idim. Bu yüzden sık sık gusûl yapıyordum. Sonunda Resulullah (a.s.)'a bu husustan sordum. Bana:

"Meziden dolayı sana abdest kâfidir!" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resûlü! elbiseye değen meziden ne yapmalıyım?" dedim.

"Bir avuç su alıp, bunu, mezinin değdiğini zannettiğin yerlere serpmen sana yeterlidir!" cevabını verdi.²¹²

Kusma

1. Ebû'd-Derdâ anlatıyor: "Resulullah (a.s.) (bir keresinde) kustu ve abdest aldı." Ma'dân der ki: "Resulullah (a.s.)'ın âzadlısı Sevbân'a Şâm camiinde rastladım. Bu meseleyi ona hatırlattım ve ondan (mahiyetini) sordum. Şu cevabı verdi:

"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu da Resulullah (a.s.)'ın kendilerine ben dökmüşüm."²¹³

Kan

1. Misver İbnu Mahreme'nin anlattığına göre: "Ömer İbnu'l-Hattab 'ın hançerlendiği gece huzuruna girdi ve Ömer'i sabah namazı için uyandırdı. Ömer:

"Namazı terkedenin İslam'dan nasibi yoktur!" buyurdu. Sonra Ömer, yarasından kan aktığı halde namaz kıldı."²¹⁴

²¹¹ Buhârî, Gusl 13, İlmi 51, Vudû 34; Müslim, Hayz 17; Muvatta, Tahâret 53; Tirmizî, Tahâret 83; Nesâî, Tahâret 112, Gusl 28; Ebû Dâvud, Tahâret 93.

²¹² Ebû Dâvud, Tahâret 83; Tirmizî, Tahâret 84; İbnu Mâce, Tahâret 70.

²¹³ Ebû Dâvud, Savm 32; Tirmizî, Tahâret 63.

²¹⁴ Muvatta, Tahâret 51.

2. Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'la birlikte Zâtu'r-Rikâ' gazvesine çıktık. (Askerlerden) bir kişi, müşriklerden birinin hanımına temasta bulundu. Kocası da: "Muhammed'in Ashabından kan dökmeden geri dönmeyeceğim" diye yemin etti. Evinden çıkıp Resûlullah (a.s.)'ı takibe koyuldu. Resûlullah (a.s.) bir yerde mola verdi ve:

"Kim bizi (nöbet tutup) koruyacak?" diye sordu. Muhacir ve Ensâr' dan birer adam vazifeyi üzerlerine aldılar. Resûlullah (a.s.), bunlara:

"Şu geçidin girişini tutun (orada bekleyin)!" diye ferman buyurdu.

Bu iki zat, geçidin ağzına gelince Muhacirden olanı yattı. Ensârî de namaz kılmaya başladı.

Derken takipçi adam da oraya geldi. (Namazdaki nöbetçinin) silüetini görünce anladı ki, bu askerlerin koruyucusudur, derhal bir ok attı ve ok, eliyle koymuşcasına hedefini buldu. Ensârî oku çıkarıp (namazına devam etti). Müşrik (isabet ettiremedim düşüncesiyle atmaya devam etti.) Öyle ki üçüncü okunu da attı. Ensârî de (yaraya aldırmadan) aynı şekilde namazına devam etti. Bir müddet sonra arkadaşı uyandı. (Müşrik bunların iki kişi olduğunu görünce) yerinin farkına vardıklarını anladı ve kaçtı.

Muhâcirden olan zât, Ensârî arkadaşındaki kanı görünce:

"Sübhânallah! Sana ilk oku atınca beni niye uyandırmadın?" diye sordu. Arkadaşı:

"Öyle bir sûre okuyordum ki, kesmek istemedim" diye cevapladı."²¹⁵

Uyku, Bayılma ve Kendinden Geçme

1. Hz. Enes anlatıyor: "Resulullah'ın ashabı uyurlar, sonra abdest almadan namaz kılarlardı: (Enes'ten bunu rivayet eden) Katâde'ye:

"Bu sözü Enes'ten bizzat işittin mi?" diye sorulmuştu:

"Vallahi evet!" diye te'yid etti."²¹⁶

2. Hz. Ali anlatıyor: "Gözler, halkanın bağıdır, öyleyse uyuyan abdest alsın."²¹⁷

²¹⁵ Ebû Dâvud, Tahâret 79.

²¹⁶ Müslim, Hayz 125; Ebû Dâvud, Tahâret 80; Tirmizî, Tahâret 58.

²¹⁷ Ebû Dâvud, Tahâret 80.

3. İbnu Abbâs'ın anlattığına göre, Resulullah (a.s.)'ı secde halinde uyurken görmüş ve hatta Resulullah (a.s.) horlayıp solumuş, sonra kalkıp (abdest almadan) namaz kılmıştır.

İbnu Abbâs der ki:

"Ey Allah'ın Resülü dedim, siz uyudunuz, (abdestiniz bozulmuş olmalı değil mi)?" Bana şu açıklamayı yaptı: *"Abdest, yatarak uyuyana gerekir. Zira yatarak uyuyunca mafsalları rehâvet basar."*²¹⁸

4. Esmâ Bintu Ebî Bekr, küsuf namazıyla ilgili rivayetinde der ki: "... Ben de (Resulullah'a uyarak) namaza durdum. (Namazı öylesine uzattı ki) üzerime baygınlık geldi. Başımın üzerine su dökmeye başladım."

Urve der ki: "Abdest almadı."²¹⁹

Kadına Dokunmak

1. Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah (a.s.) kadınlarından birini öptü, sonra dönüp namaza gitti, abdest tazelemedi."

Urve der ki: "Kendisine: "Bu, sizden başka bir hanımı olmamalı!" dedim. Hz. Âişe gülmekle cevap verdi."²²⁰

2. İbnu Ömer 'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Erkeğin hanımını öpmesi veya ona eliyle dokunması hep mülâmese (değme) sayılır. Öyleyse kim hanımını öperse veya eliyle dokunursa abdest alması gerekir." Bu rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan gelmiştir²²¹

3. Müslim'de gelen bir rivayete göre, Hz. Âişe aynen şöyle der: "Bir gün Resûlullah (a.s.)'ı yatakta bulamadım. (Karanlıkta sağı solu) yoklarken elim ayaklarının altına rastladı, secdede idi ve şöyle diyordu: "Rabbim, gazabından sana sığınırım..."

Sahîheyn'de gelen bir diğer rivayette Hz. Âişe, ayakları kible istikametinde uzanmış olarak yattığını, Resulullah (a.s.)'ın secdeye giderken, eliyle ayaklarına dürttüğünü, böylece ayaklarını topladığını, fakat sonradan tekrar uzattığını, secde

²¹⁸ Tirmizî, Tahâret 57; Ebû Dâvud, Tahâret 80; Nesâî, Ezân 41.

²¹⁹ Buhârî, Vudû 37, İlmi 24, Küsuf 10, 11, Sehv 9, Itk 3, İ'tisam 2; Müslim, Küsuf 11.

²²⁰ Ebû Dâvud, Tahâret 69; Tirmizî, Tahâret 63; Nesâî, Tahâret 121; İbnu Mâce, Tahâret: 69.

²²¹ Muvatta, Tahâret 64.

sırasında her seferinde ayağını dürttüğünü ve kendisinin de ayaklarını topladığını ve Resulullah'ın da secde ettiğini nakleder.²²²

Ön veya Arka Tarafa Dokunmak

1. Talk İbnu Ali anlatıyor: "Resulullah (a.s.)'ın yanına geldik. (Biz huzurlarında iken) bir adam geldi. Sanki o bir bedevi idi.

"Ey Allah'ın Resülü! dedi, kişi abdest aldıktan sonra zekerine değerse ne gerekir (abdesti bozulur mu, bozulmaz mı?)" Resulullah (a.s.) şu cevabı verdi:

"O, kendisinden bir parça değil midir?"²²³

2. Büsre Bintü Safvân anlatıyor: "Resulullah (a.s.) buyurdular ki: *"Zekerine değen abdest almadıkça namaz kılmasın."*²²⁴

3. Mus'ab İbnu Sa'd İbni Ebî Vakkâs anlatıyor: "Ben, Sa'd İbni Ebî Vakkâs'a Kur'an tutuyordum. Bir ara kaşındım. Sa'd:

"Her halde zekerine değdin?" dedi. Ben "evet" deyince:

"Kalk, abdest al!" emretti. Ben de gidip abdest alıp geri döndüm"²²⁵

4. Nâfi anlatıyor: "Ben, bir sefer sırasında İbnu Ömer'le beraberdim. Güneş doğduktan sonra onun abdest alıp namaz kıldığını gördüm. Kendisine: "Bu şimdiye kadar kıldığınızı hiç görmediğim bir namaz!" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Sabah namazı kılmak üzere abdest aldıktan sonra fercime dokundum. Sonra da abdest almayı unuttum (ve namaz kıldım. Şimdi bu durumu hatırlayınca) yeniden abdest alıp namazımı iade ettim."²²⁶

Deve Etleri

1. Câbir İbnu Semure anlatıyor: "Bir adam Resulullah (a.s.)'a gelerek:

"Koyun eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu:

"Dilersen abdest al, dilemezsen alma!" diye cevap verdi. Adam bunun üzerine:

²²² Nasbu'r-Raye, I, 70-75.

²²³ Ebû Dâvud, Tahâret 71; Tirmizî, Tahâret 62; Nesâî, Tahâret 120.

²²⁴ Tirmizî, Tahâret 61; Muvatta, Tahâret 58; Ebû Dâvud, Tahâret 70; Nesâî, Tahâret 118.

²²⁵ Muvatta, Tahâret 59.

²²⁶ Muvatta, Tahâret 60.

"Deve eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu. Resulullah (a.s.) bu sefer:

"Evet, deve eti sebebiyle abdest al!" cevabını verdi. Adam tekrar:

"Koyun ağıllarında namaz kılayım mı?" diye bir başka sual sordu:

"Evet!" cevabını aldı. Tekrar sordu:

"Pekala, deve ağıllarında namaz kılayım mı?"

"Hayır!" buyurdu..²²⁷

2. Ebû Dâvud ve Tirmizî'de Berâ 'nın rivayetlerine göre Resulullah (a.s.) şöyle demiştir:

"Deve ağıllarında namaz kılmayın, çünkü onlar şeytandandır." Koyun ağıllarından soruldu:

"Oralarda kılın, çünkü onlar berekettir" buyurdular²²⁸

Şimdi ise Mezheplerin bu hadislerle bağlantılı olarak abdest konusunda vermiş oldukları hükümlere yer vermek istiyoruz.

2.1.1.1.3.2 Hanefi ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

a)Yel, Mezi vb şeyler

İster idrar, gâita (katı dışkı) yel, mezi, vedi veya meni gibi mutat, isterse de taş ve az ya da çok miktarda kan gibi mutat olmayan türden olsun, ön ve arka yoldan çıkan her şey abdesti bozar. Çünkü şanı yüce Allah: *"Veya içinizden biri ayak yolundan gelmiş ise..."*²²⁹ diye buyurmuştur. Bu emirde küçük veya büyük abdest türünden olan hadesten, kinaye yoluyla söz edilmiştir.

Diğer taraftan Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden her hangi biriniz hadeste bulunacak olursa, abdest alıncaya kadar Allah onun namazını kabul etmez."* Bunun üzerine Hadramevt ehlinden birisi kalkıp: *"Hades dediğin şey nedir ey Ebu Hureyre? "* diye sormuş, o da, *"Sesli veya sessiz yellenmektir, diye cevap vermiştir"*.

Bir başka hadisinde Hz. Peygamber. *"Ancak ses veya yelden dolayı abdest alınır."* diye buyurmuştur. Diğer bir sebep de şudur Mutat olmayan şey de aslında bu

²²⁷ Müslim, Hayz: 97, (360)

²²⁸ Ebû Dâvud, Tahâret: 72, (184); Tirmizî, Tahâret: 60, (81)

²²⁹ Mâide 5/6.

iki yoldan birisinden çıkmaktadır. O hâlde bu mezîye benzemektedir. Diğer taraftan bu çıkan şey, belirli bir ıslaklıkla çıkmakta ve bu ıslaklıkla abdest bozulmaktadır. Peygamber (a.s.) de istihaza kanı gören kadına her bir namaz için abdest almasını emretmiştir. İstihaza kanının çıkışı ise, mutat bir şey değildir.

Hanefî mezhebi âlimleri, -daha sahih kabul edilen görüşe göre- bundan, önden çıkan yeli istisna etmişlerdir. Onlara göre bu yel, abdesti bozmaz. Çünkü bu bir yel değil, ihtilâç (titreşim) dir. Yel dahi olsa, onda necaset bulunmaz. Hanefîlerin dışındaki mezhep âlimleri bunu istisna etmemişlerdir. Çünkü az önce geçen hadiste "veya yel" tabiri kullanılmıştır. Bu tabir aynı zamanda önden çıkan yeli de içine almaktadır.²³⁰

İslâm müctehidleri arasında insanın bedeninden necis bir şeyin çıkması ile abdestinin bozulması hususunda ihtilaf vardır.

Kimisi; yalnız çıkan şeye itibar edip: «Bu çıkan şey, idrar, dışkı, kusmuk ve kan gibi bedenden akarak çıkan bir necis olduktan sonra, -ister sağlık ister hastalık halinde ve bedenin neresinden çıkarsa çıksın- abdesti bozar» demiştir. Bunu söyleyenler, İmam Ebû Hanife ile tabileridir. Bunu, bunlardan önce ashabtan da bazıları söylemiştir.

Kimisi, çıkan şeye değil, çıkılan yere bakıp necisin çıkması için bedenin mûtab olan iki yerinden olduktan sonra çıkan şey ne olursa olsun ve ister hastalık, ister sağlık halinde çıksın abdesti bozar demişlerdir. Bunlar da İmam Şâfiî ile etba'dır.

İmam Şafi ile İmam Ebû Hanife, bu şeylerin çıkması halinde abdest alma emrinin, kendisinden umum murad olan hâs bir emir olduğunda müttelik iseler de, murad olan bu umurun ne olduğu hususunda birbirinden ayrılmışlardır, İmam Şafi de şöyle diyor: Aşağıdan çıkan yelden abdestin bozulduğunda ve yukarıdan çıkandan (geğirme) bozulmadığında ittifak vardır. Eğer muteber olan, çıkılan yer olmayıp çıkan şey olsaydı yukarıdan çıkan yelden de abdestin bozulması lâzım gelirdi. Çünkü her ikisi de yeldir, ancak çıktıkları yer değişiktir. O halde hüküm çıkılan yer içindir.

İmam Ebû Hanife'nin delili de şöyledir: Necaset, temizliği bozan bir şeydir ve her necis olan şey de abdesti bozar. Çünkü abdestli olmak her ne kadar hükmi necasetten temiz olmak ise de, hakiki necasetten temiz olmak ile arasında bir

²³⁰ Zuhayli, I, 189.

yakınlık ve birlik vardır. Ayrıca Peygamber (a.s.) Efendimiz'in kustuktan sonra abdest aldığına dair bir hadisi Peygamber (a.s.) Efendimiz'in Müstahaza (hastalıktan dolayı kanaması durmayan) kadına her namaz için abdest almayı emrettiğine dair rivayet ve Hz. Ömer ile oğlu Abdullah 'ın, burnundan kan akanlara abdest almayı emrettiklerine dair rivayetleri delil getirmektedir.

İmam Şafii ile İmam Ebû Hanife, abdesti bozan şeylerin -hastalıktan dolayı da olsa- çıkmalarının abdesti bozduğu konusunda ittifak etmelerinin sebebi Peygamber (a.s.) Efendimiz -istihaza bir hastalık olduğu halde- istihazalı kadına her namaz için abdest almasını buyurmuş olmasıdır.²³¹

b) Kusma

Hanefiler'e göre; kustumuk ağız dolusu ise abdesti bozar. "Ağız dolusu" -sahih olan görüşe göre- üzerine ağzın ancak zorlukla kapatılabildiği miktardır.

Kusulan şey ister yiyecek, ister sıvı, ister alak (midede pıhtılaşmış ve dışarı çıkan kan), isterse de safra olsun durumu değiştirmez. Mideden, göğüsten veya kafadan gelen balgam ise tıpkı tükürük ve ağız etrafından gelen balgamlar gibi abdesti bozmaz. Çünkü bunlar bedenden yaratılan temiz şeylerdir. Aynı şekilde geçirmek de abdesti bozmaz.

Delilleri ise Hz. Aişe'nin rivayet edilen hadistir: *"Kim kusar, burnu kanar, kusmak ister veya mezisi gelirse, gidip abdest alsın, sonra da namazına bıraktığı yerden devam etsin ve o bunu yaparken hiç konuşmasın."*²³²

Diğer bir delilleri ise Ebu'd-Derdâ'nın rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.) kustu da abdest aldı. Dimaşk Mescidinde Sevban ile karşılaştım da ona bundan söz ettim, o da: "Doğru söylemiştir. Abdest suyunu ben döktüm, dedi."*

Şafilere göre kusmak sebebiyle abdest bozulmaz. Çünkü Peygamberimiz (a.s.) kusmuş ve abdest almamıştır.²³³

Sevbânın rivayetine göre Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: *"Ey Allah'ın Rasülü! Kusmaktan dolayı abdest gerekir mi? O şöyle buyurdu: "Gerekir olsaydı sen*

²³¹ Bidayetü'l-Müctehid, 1, 115-117.

²³² İbn Mâce, İkâmetü's-salat, 137.

²³³ Zuhayli, I,191; Mebsut, I, 139.

bunu Allah'ın Kitabında görecektin."²³⁴ Diğer taraftan kusmak, normal çıkış yollarının varlığına rağmen, onların dışında bir yerden çıkmıştır. O hâlde bu tükürük gibi olup abdesti bozmaz. Ebu'd-Derdâ'nın rivayet ettiği hadise karşı da orada sözü geçen "abdest" ten maksadın elleri yıkamak olduğunu belirterek cevap vermişlerdir.

c) Kan

İki yolun dışındaki yerlerden çıkan kan, cerahat ve irin gibi şeyler, Hanefîlere göre, temizlenme hükmü söz konusu olan her hangi bir yere akması şartıyla abdesti bozar. Söz konusu temizlenme hükmüne tabi olan yer ise cesettir. O hâlde bir veya iki nokta kadar bu gibi maddelerin çıkması hâlinde abdest söz konusu olmadığı gibi, her hangi bir yiyeceği ısırarak veya abdest için misvak kullanmanın sonrasında çıkan kan izi dolayısıyla da abdest gerekmez.

Hanefîlerin bu görüşlerinin delili ise Hz. Peygamberin *"Her akan kandan dolayı abdest almak gerekir."*²³⁵ hadisi ile, *"Her kim namazda iken kusar veya burnundan kan akarsa, namazdan çıksın ve gidip abdest alsın. Ondan sonra da konuşmadığı sürece gelsin, namazını bıraktığı yerden tamamlasın."*²³⁶ hadisleridir.

Şafiîler kan ve benzeri şeylerden abdestin bozulmayacağı hükmüne varmışlardır. Bu konudaki delilleri ise Hz. Enes'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) kan aldırıldı ve abdest almaksızın namaz kıldı. Kan aldırıldığı yerleri yıkamanın ötesinde bir şey yapmadı,"*²³⁷ ayrıca Abbâd b. Beşr'in hadisini de delil gösterirler: *"Kendisine namaz kılarken bir ok isabet ettiği hâlde namazını kılmaya devam etmiştir".*

d) Uyku, Bayılma ve Kendinden Geçme

Baygınlık, sarhoşluk veya delilik gibi bir sebeple aklını yitiren kimsenin abdesti ittifakla bozulur. Ancak uyku konusunda âlimlerin farklı görüşleri mevcutsa da Hanefî ve Şafiî ulemasının görüşleri birbirine yakındır.

²³⁴ Zuhayli, I, 191.

²³⁵ Bu hadisin senedinde iki meçhul ravi vardır. Nasbu'r-Râye, I, 37.

²³⁶ İbn Mace bunu Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmiştir, sahih bir hadistir. Nasbu'r-Râye, I, 38.

²³⁷ Darekutnî ve Beyhaki rivayet etmişlerdir, zayıftır. Neylut-Evtâr, I, 189.

Nitekim onlar şu görüştedirler: Abdesti bozan uyku kalçanın yere iyice oturmadığı veya yanı üzere yaslanarak veya her hangi bir şeyin üzerine kapanmış olarak uyumaktır. Çünkü yanı üzere yatmak ve benzeri hâller mafsalların gevşemesinin sebebidir. Ancak kalçasını yere, bir bineğin sırtına ve buna benzer bir zemine yerleştirmiş olarak oturup uyuyan bir kimsenin abdesti bozulmaz. Herhangi bir şeye yaslanıp, yaslandığı bu şey çekildiği takdirde düşecek olursa ve kalçaları da yerde değil ise, Hanefilere göre abdesti bozulur.²³⁸

Çünkü bu şekilde bir yaslanma ile gevşeme hâli, nihaî noktasına ulaşır. Ancak Şafîlilere göre kalçaları yere iyice oturmuş ise, abdesti bozulmaz, çünkü böyle bir durumda her hangi bir şeyin çıkmayacağından emin olunmaktadır.²³⁹ Buna göre her iki mezhepte de hüküm aynıdır. Namazda kıyamda rükû veya sücutta iken ve namazın dışındaki bu hâllerde olup uyumak ile abdest bozulmaz. Çünkü nispeten kendisini tutmak özelliği devam etmektedir. Çünkü bu durum ortadan kalkacak olursa düşer, dolayısıyla tam bir gevşeme hasıl olmaz.

Buna dair delilleri bir takım hadislerdir ki; İmam Mâlik'in de İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre, *"İbni Ömer oturarak uyur, sonra da abdest almaksızın namaz kılardı."*

Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin de İbni Abbas'tan rivayetlerine göre; *"O, peygamber (a.s.)'in secdede iken uykusu derinleşinceye veya horlayıncaya kadar uyuduğunu, sonra da kalkıp namaza devam ettiğini görmüş. Ona demiştir ki: "Ey Allah'ın resulü! Sen gerçekten uyudun. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Yanı üzere uyuyan kimsenin dışındakilere (uykudan dolayı) abdest almak vacip değildir. Çünkü ancak uyuduğu takdirde mafsalları gevşer."*

e) Kadına Dokunmak

Hanefilere göre fahiş mübaşeret hâlinde kadının tenine dokunulması abdesti bozar. Şafîlilere göre ise, erkek ve kadının tenlerinin mücerret birbirine temas etmesi ile -şehvetsiz dahi olsa- dokunanın da, kendisine dokunulmanın da abdesti bozulur. Mezheplerin bu görüşlerinin tafsilatı şöyledir ki:

Hanefiler'e göre: Fahiş mübaşeret ile abdest bozulur. Fahiş mübaşeret, erkek-

²³⁸ Mebsut, 1, 144.

²³⁹ Minhac'u't Talibin, 6.

lik organının sertleşmesi ile birlikte vücudun, hararetini önleyen her hangi bir engel olmaksızın birbirine değmesi veya aralarında elbise bulunmaksızın bir ıslaklık da görülmeksizin erkeğin kadının tenine şehvetle temas etmesi ve bundan dolayı da organının sertleşmesidir.

Şu nassları delil olarak göstermişlerdir:

1- "Yahut da kadınlara dokunmuşsanız..."²⁴⁰ Bu âyet-i kerimede geçen "lems" (dokunmak)in hakikati iki tenin birbirine değmesidir. Hanefîler bu konuda Kur'an'ın tercümanı unvanına sahip İbni Abbas (r.a.)'tan nakledilen şu rivayeti delil almışlardır. Bu rivayete göre burada geçen lems (dokunmak)ten kasıt cimadır. Yine bu konuda İbnü's-Sikkîl'in şu sözünü delil almışlardır: "*Lems kadınlar ile birlikte kullanıldığı zaman bununla cinsî ilişki kastedilir. Çünkü Araplar: "Lemes-tü'l-mer'ete" derken onunla cinsel ilişkide bulundum, demek isterler.*" O hâlde bu ayet-i kerimede mecazın kastedilmiş olmasını kabul etmek gerekmektedir ki, bu da; lems ile cimanın anlatılmak istendiğidir. Çünkü burada mecaza gitmeyi gerektiren karine de vardır.

2- Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadîs: "*Peygamber (a.s.) hanımlarından birisini öper, sonra da abdest almaksızın namaz kılar.*"

3- Yine Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis: "*Bir gece Rasulullah (a.s.)'ı yatağında bulamadım. Onu aramaya koyuldum. Kendisi mescitte ayaklarını (secdede iken) dikmiş olduğu hâlde ayaklarının iç tarafına elimi değdirdim. O ise şöyle diyordu: Allah'ım! gazabından rızana, cezalandırmandan esenliğine, senden sana sağınınm. Seni ögmekle sayıp bitiremem. Sen kendini nasıl öğdüysen öylesin*" Bu hadisi şerif de dokunmanın abdesti bozmadığının delilidir. Görüldüğü kadarıyla Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in ayağına arada her hangi bir engel bulunmaksızın dokunmuştur.²⁴¹

Şafiîler'e göre: Erkeğin mahrem olmayan yabancı bir kadına -ölmüş dahi olsa- aralarında her hangi bir engel bulunmaksızın dokunması, dokunanın da dokunulunun da abdestini bozar. İsterse yüzüne bakılmayacak kadar yaşlı bir kadın yahut da çok yaşlı bir erkek olsun. Saç, diş, tırnak veya arada bir engel ile birlikte dokunmak ise abdesti bozmaz.

Erkek ve kadından maksat ise örfen, yani selim tabiat sahiplerine göre şehvet sınırına ulaşmış erkek ve dişidir. Mahremden maksat nesep, süt emmek veya sıhriyet

²⁴⁰ Maide 5/5.

²⁴¹ Hidaye, I, 31; Mebsut, I, 127; Bidayetü'l-Müctehid, 1,119-121; Zuhayli, I, 194-196.

dolayısıyla nikâhlanması haram olmuş kimseler demektir. O hâlde selim tabiat sahipleri tarafından örfen çoğunlukla kendilerine karşı arzu duyulmayan küçük oğlan ve kıza dokunmak abdesti bozmaz. Nesep, süt emmek veya sıhriyet dolayısıyla aralarında mahremiyet oluşmuş, şehvet ihtimali söz konusu olmayan kişilerden dolayı abdest bozulmaz.

Abdestin bozulmasının sebebi ise, taharet sahibi kişinin durumuna yakışmayan, şehveti harekete getiren zevk alma ihtimalinin bulunmasıdır.

Onların bu konudaki delilleri ise, "*Veya kadınlara dokunduğunuzda*" ayetinde sözü geçen "mülâme" kelimesinin sözlükteki hakikî manası ile amel etmektir ki, bunun sözlükteki hakikî manası "el ile yoklamak veya tenlerin birbirine değmesi veya elle dokunmak" demektir. Nitekim buradaki "Lâ mestüm" kelimesinin "Le-mestüm" şeklinde okunuşu da bunun delilidir. Bu ayet-i kerimenin bu okuyuş şekli, cima söz konusu olmaksızın, sadece dokunmanın kastedildiğinin açık bir delilidir. Onlara göre, Hz. Aişe'nin rivayet ettiği öpüşmeye dair hadis-i şerif, zayıf ve mürseldir. Hz. Peygamberin ayağına dokunduğunu belirten hadisi ise buradaki dokunmanın bir engel (hâil) bulunarak olmasının muhtemel oluşu ile veya bunun Peygambere has bir özellik oluşu ile tevil edilir.²⁴²

f) Ön veya Arka Tarafa Dokunmak

Hanefilere göre bu durum abdesti bozmaz. Çoğunluğa göre ise abdest bozulur. Hanefiler ferce veya erkeklik organına dokunmakla abdest bozulmaz, derler. Çünkü Talk b. Ali hadisinde şöyle denilmektedir: "*Erkeklik organına dokunan bir kimsenin abdest alması gerekir mi? diye sorulduğunda Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: O senden bir parçadır. Veya senden bir et parçasıdır.*"

Şafîîler, âdemoğlunun fercine dokunması (erkeklik organı, dübür ve kadının ferci) abdesti bozar. Kişi ister kendisinininkine ister başkasınıninkine dokunmuş olsun; dokunduğu bu kimse ister küçük ister büyük, ister ölü ister canlı olsun, bir şey fark etmez. Dübürün erkeklik organına kıyas edilmesi ise Şafîî'nin sonraki görüşüdür. Şu şartla ki, bunun elin içiyle yani el ayası ve parmakların içiyle olması gerekir. Buna göre elin sırtıyla, kenarıyla, parmak uçları ile onları birbirine azıcık bastırdıktan

²⁴² Zuhayli, I, 196-197; Muğni'l Muhtac I, 45; Minhac, 5; Mebsut I, 127.

sonra, dışarıda kalan kısımları ile dokunmakla abdest bozulmaz. Çünkü onlara göre elin sırtı dokunmanın aracı değildir. Bu adeta bacağı ile ona dokunmuş gibi olur. Şafiîlerin delili ise, şu hadislerdir. Yani Safvan kızı Busra ile Ümmü Habibe'nin rivayet ettiği, *"Erkeklik organına dokunan kimse abdest alsın."*, diğer lafızlar ise; *"Fercine dokunan kimse abdest alsın."* ²⁴³hadisi ile Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği *"Sizden her hangi biriniz engelsiz olarak erkeklik organına dokunacak olursa, ona abdest almak düşer."* hadisidir. Bunun bir diğer lafzı ise, *"Her hangi biriniz engelsiz olarak fercine dokunursa..."* şeklindedir. Ferc ise, hem ön hem de arkayı ifade etmektedir. Çünkü dübür (arka) iki fercden birisidir ve bu açıdan erkeklik organına benzemektedir.

g) Deve Etleri

Hanbeliler dışında çoğunluğa göre deve eti yemekle abdest bozulmaz. Çünkü Hz. Câbir'den şu rivayet gelmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın iki işten sonuncu uygulaması, ateşin değdiği şeylerden dolayı abdest almayı terketmek olmuştur."* ²⁴⁴ Diğer taraftan deve de sair yiyecekler gibi yenen bir şeydir.

2.1.1.2 Gusül

2.1.1.2.1 Guslü Gerektiren Haller

Gusül (veya gasl), "yıkama işinin yapılması" veya "kendisi ile yıkanılan su" demektir. Sözlükte, "kayıtsız, şartsız olarak suyun her hangi bir şey üzerinden akması" demektir. Gisl şeklinde okunuşu ise, kendisi ile bir şeyin yıkandığı su, sabun ve benzeri şeylerdir.

Şer'î ıstılahta: "Özel bir şekilde vücudun tümüne temiz su dökmek" demektir. Şafiîler, niyet ile birlikte bedeninin tamamı üzerinden suyun akması şeklinde tarif etmişlerdir. ²⁴⁵

²⁴³ İbn Mace, Tahâret 63, 64; Tirmizî, Tahâret 61, 62; Nesai, Tahâret 117, Gusül, 30; Muvattâ, Tahâret 58, 60, 62.

²⁴⁴ Tirmizi, Ebu Davud, İbn Mace.

²⁴⁵ Muğni'l Muhtâc, I, 68.

2.1.1.2.1.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resulullah (a.s.) buyurdular ki: *"Erkek, kadının dört uzvu arasına çöker ve kadına mübâşeret ederse gusûl vacib olur."*²⁴⁶

Bir rivayette de şu ziyade bulunmaktadır.: "...İnzal olmasa bile."

Ebû Dâvud'un rivayetinde dört uzvu kelimesinden sonra "..hitana (sünnet mahalli) hitanı kavuşturursa, gusûl vacib olur" denmiştir.²⁴⁷

2. İmam Mâlik'in Hz. Âişe'den kaydettiği bir rivayette: "Hitân, hitanı geçince gusûl vacib olur, ben ve Resulullah böyle yaptık ve yıkandık" denmiştir.²⁴⁸

3. Müslim'in bir diğer rivayetinde: "Resulullah (a.s.): *"Suyu (yikanmayı), su (menin gelmesi) gerektirir"* buyurdu" denmiştir.

4. Nesaî'nin Ebû Eyyub'den kaydettiği bir rivayette de Resulullah: *"Su, sudan dolaydır"* buyurmuştur.²⁴⁹

5. Übeyy İbnu Ka'b anlatıyor: "Su, sudan gerekir" hükmü İslam'ın bidayetinde bir ruhsattı. Sonra bundan nehyedildi." Übeyy ilaveten der ki: "Su, sudan gerekir" hükmü ihtilâm hakkında muteberdir."²⁵⁰

6. Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah'a, "bir kimse elbisesinde ıslaklık bulsa, ancak ihtilam olduğunu hatırlamasa (yikanması gerekir mi?)" diye sorulmuştu.

"Evet, yikanmalıdır!" diye cevap verdi. Sonra, ihtilam olduğunu görüp de, yaşlık göremeyen kimseden soruldu:

"Ona gusûl gerekmez" dedi. Ümmü Süleym sordu:

"Bunu kadın görececek olursa, kadına gusûl gerekir mi?"

Buna da:

"Evet! kadınlar, erkeklerin emsalleridir!" diye cevap verdi."²⁵¹

²⁴⁶ Buhari, Gusûl 76; Müslim, Taharet 271; Nesei, Taharet 191; İbn Mace, Taharet 200; Ebu Davud, Taharet 161.

²⁴⁷ Canan, 10, 273-274; Ebu Davud, Taharet 161.

²⁴⁸ Buhârî, Gusl 28; Müslim, Hayz 87; Muvatta, Tahâret 71; Ebû Dâvud, Tahâret 84; Nesaî, Tahâret:129; İbnu Mâce, Tahâret 111.

²⁴⁹ Buhârî, Vudû 34; Müslim, Hayz 81-83; Ebû Dâvud, Tahâret 84; Nesaî, Tahâret 132.

²⁵⁰ Ebû Dâvud, Tahâret 84; Tirmizî, Tahâret 81.

²⁵¹ Ebû Dâvud, Tahâret 95; Tirmizî, Tahâret 82.

7. Hz. Âişe anlatıyor: "Ensârdan bir kadın, Resûlullah, (a.s.)'a hayızdan nasıl yıkanacağını sordu. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm da nasıl yıkanacaksa öyle emretti ve dedi ki:

"Miske bulanmış bir (bez, pamuk vs.) parçası al. Onunla temizlen!"

"Onunla nasıl temizleneceğim?" diye kadın tekrar sordu. Resûlullah: "Onunla temizlen!" buyurdu. Kadın tekrar et: "Nasıl?"

Resûlullah:

"Sübhânallah!, temizlen!" dedi. (Baktım ki anlamıyor;) kadını kendime çektim ve: "O parçayı, kan bulaşığına tatbik et" dedim..."²⁵²

8. Diğer bir rivayette: *"...misklenmiş bir parça al, üç kere yıka!"* buyurdu. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm utanarak yüzünü çevirdi" denmiştir.

2.1.1.2.1.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile ilgili Görüşleri

Guslû gerektiren hallere hades-i ekber denilmektedir. Hanefîlere göre guslû gerektiren haller yedi, Şafiîlere göre ise beş tanedir.²⁵³

1- Meninin Çıkması

Yani erkeğin zekeri veya kadının fercinden alışılmış lezzet ve tazyikle uyku veya uyanıklık hâlinde iken, bakışla, cimayı düşünerek veya canlı yahut cansız bir insan ya da hayvan ile fiilen ilişkide bulunarak meninin dışarıya çıkması demektir. Hanefîler ölü, hayvan ve kendisine karşı cinsî arzu duyulmayan küçük ile, sonunda meni gelmeyen ilişki dolayısıyla guslû gerekli görmezler. Mezi ve vedi dolayısıyla da guslû gerekmez.

Hanefîlere göre: İhtiyaten gusletmeyi icab ettiren hâller arasında şunlar vardır: Sarhoşluktan veya baygınlıktan kendisine geldikten sonra meni zannettiği bir ıslaklık bulursa ihtiyaten gusletmesi gerekir. Nitekim Hanefîlere göre gusulden sonra kişiden meninin çıkması ile de guslû vaciptir.

²⁵² Buhârî, Hayz 13, 14, İ'tisam 24; Müslim, Hayz 60, 61; Ebu Dâvud, Tahâret 122; Nesâî, Tahâret 159.

²⁵³ Dürrü'l Muhtâr, I, 148-156; Bidâyetü'l-Müctehit, I,44 vd.; Mühezzeb, I, 29 vd.; Muğni'l-Muhtâc, I, 68-70.

Hanefilere göre guslü icabettiren menide şu şartlar aranır: Erkekten ve kadından uyku veya uyanıklık halinde iken şehvetle ve tazyikli olarak çıkması. Şayet ağır bir şey taşımak veya yüksek bir yerden düşmek gibi bir sebeple çıkacak olursa, gusül gerekmez. Çünkü: *"Eğer cünüp olursanız temizleniniz."*²⁵⁴ ayetinde sözü geçen "cünüplük" şehvet suretiyle meninin dışarıya çıkması demektir. Hanefî mezhebinin imamları şunlar üzerinde ittifak etmişlerdir: Meni, asıl yeri olan belden şehvet ile ayrılacak olursa, erkeklik organının ucundan dışarıya çıkmadığı sürece gusletmek vacip olmaz. Ancak meninin çıkması ile birlikte şehvetin bulunması şart mıdır, değil midir konusunda Hanefî mezhebi imamları arasında ihtilâf vardır. Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre şart değildir, İmam Ebu Yusuf a göre ise şarttır.²⁵⁵

Şafiî'ye göre, meni, tazyikle çıkmasından yahut çıkması ile lezzet almakla beraber erkeklik organının dinmesi ve akabinde şehvetin kırılması ile bilinir. Aynı şekilde meni, ıslak olması hâlinde buğday hamuru kokusunun alınması ile kuru olduğu vakit de tavuk yumurtasının beyazının veya ona yakın bir kokunun alınması ile bilinir. Şayet hem ondan lezzet almaz hem de tazyikle çıkmaz ise meselâ, guslettikten sonra menisinin geri kalan kısmının çıkması halinde olduğu gibi, o vakit guslünü yeniden tekrarlaması vaciptir.

Ağır bir şey taşımak, yüksek bir yerden düşmek, kayıtsız şartsız olarak elbisede görmek suretiyle meninin çıkması, şehvet ile olsun veya olmasın, mutat yolla çıksın veya çıkmasın gusletmeyi gerektirir. Şu kadar var ki, hastalık gibi bir sebeple mutat olmayan yoldan çıktığı takdirde ondan dolayı gusletmek gerekmez.²⁵⁶

Meninin çıkması ile guslün vacip olduğunun delili Hz. Ali'nin şu hadisidir: *"Ben mezisi çokça gelen bir kişi idim. Peygamber (a.s.)'e sorduğum da şöyle buyurdu: "Mezide abdest, menide gusül vardır."*

Bir diğer delil, Hz. Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerifin *"Enes'in annesi Ümmü Süleym dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Gerçek şu ki, Allah hakkın söylenmesinden haya etmez. İhtilâm olduğu zaman kadının üzerine gusletmek düşer mi?" Hz. Peygamber: "Evet, su görecektir." Bunun üzerine orada bulunan Ümmü Seleme: "Kadın da ihtilam olur muymuş?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.)*

²⁵⁴ Maide 5/6.

²⁵⁵ Hidaye, I, 16; Mebsut I, 53; Bidayetü'l-Müctehid, I, 139-140.

²⁵⁶ Muğni'l Muhtac, I,73; Mühezzeb, I, 31; Bidayetü'l-Müctehid, I, 139-140; Minhac, 7; Zuhayli, I,268-269.

şöyle buyurdu: "Hay Allah iyiliğini versin! Peki çocuğu ona nasıl benzer ki?"

2- Erkek ve Kadının Cinsel Organlarının Birleşmesi (İnzal Vaki Olmasa Bile)

Erkeklik organının sünnet mahallinin (haşefe), ön veya arkadan erkek ya da dişi olsun, isteyerek veya istemeyerek, uykuda veya uyanık iken cimaya muhatap olanın fercine girmesi yoluyla meydana gelen cünüplük hâlidir.

Mezhepler "Cinsî yaklaşımda guslû gerektiren şeyin meni'nin çıkması mıdır? Yoksa iki tenasül uzvunun birbirine dokunması mıdır?" diye ihtilâf etmişlerdir. Kimisi, "İki tenasül uzvu birbirine dokunduğunda -meni çıksın çıkmasın- gusûl lâzım gelir demiştir. Bu, îslâm müctehidlerinden çoğunun, İmam Şafii ile tabilerinin görüşüdür.

Bu ihtilâfın sebebi, hadislerin bu konuda birbirleriyle çelişmesidir. Çünkü, bu konuda sıhhatli hadis kitaplarının naklinde ittifak ettikleri iki sabit hadis rivayet edilmiştir.

Bu iki hadisten biri, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in: *"Erkek, kadının dört şu'besi arasına oturup uzvu uzva dokundurdu mu (her ikisine) gusûl vacib olur"* diye buyurduğuna dair Ebû Hüreyre'nin hadisidir .

İkinci hadis, *"Kişi, cima'da bulunup da menisi inmezse ne lâzım gelir?" diye sorulan soruya "Namaz abdesti gibi abdest alır. Ben bunu Peygamber (s.a.s)'den işittim"*²⁵⁷ diye cevap veren Hz. Osman (r.a.)'ın hadisidir

Çoğunluğa göre, Hz. Osman (r.a.)'ın hadisi, Ebû Hüreyre (r.a.)'nin hadisi ile neshedilmiştir, demektedir. Bu görüşlerini Ebu Davud'un naklettiği Ubey b. Ka'b'ın hadisine dayandırmışlardır, Ubey b. Ka'b: *"Peygamber (s.a.s) Efendimiz, bunu İslâmiyet'in başlangıcında -bir kolaylık olsun diye koymuştu. Sonra, gusûl ile emredildi"* demiştir.²⁵⁸

Ayrıca, Şafîilere göre cimanın baliğ olmayan kişi tarafından yapılması dahi durumu değiştirmez; teklif şart değildir. Dolayısıyla çocuk ve deli de birleşme ile cünüp olur, Şafîilere göre olgunlaştıktan sonra gusletmeleri vaciptir. Mümeyyiz bir kimsenin guslû sahihtir ve abdest gibi gusletmesi emredilir. Hanefiler ilişkinin

²⁵⁷ Buharî, Vudu' 34; Müslim, Hayd 21; Ebû Dâvud, Taharet 84.

²⁵⁸ Bidayetü'l-Müctehid, 1, 137.

mükellef (bulûğa ermiş ve akıllı) bir kişi tarafından yapılmış olmasını şart koşarlar. Dolayısıyla mükellef olmayan kişiye gusletmek vacip değildir. Hanefiler der ki; on iki yaşına gelip de buluğa ermemiş bir kimse gusledinceye kadar namaz kılmaktan alıkonulur, on yaşında iken de terbiye maksadıyla gusletmesi emredilir.

Bir başka mesele de meyte, hayvan ve kendisine karşı arzu duyulmayan ve bekâreti zail olmayan kız ile ilişki kurmaktır. Hanefilere göre bu durumda gusül vacip değildir. Çünkü böyle bir ilişki selim bir tabiatta özellikle kastedilen bir davranış olamaz. Âlimlerin çoğunluğun görüşüne göre ise gusül bu durumlarda vaciptir.

3- Hayız ve Nifas

Hayız ve nifasta guslün gerekliliği konusunda ittifak vardır. İttifakın nedeni Allahu Teala'nın şu buyruğudur: *“Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”*²⁵⁹

4- Kâfirin Müslüman Olması

Hanefiler ve Şafîiler şöyle demişlerdir: Cünüp değil ise gusletmesi müstehaptır. Abdest alması da yeterlidir. Çünkü Peygamber (a.s.) Müslüman olan herkese gusletmesini emretmiş değildir. Şayet bu vacip olsaydı, bu konuda bir kısmına emir verirken diğerlerine vermemezlik etmezdi. O halde bu, emri mendup olduğuna havale eden bir karine hükmündedir.²⁶⁰

Guslü gerektiren halleri bu iki mezhebe göre sıralayacak olursak; Hanefî mezhebinde guslün yedi sebebi vardır ve şunlardır. Meninin şehvet ile dışarı çıkması, haşefenin veya onun kesildiği yer kadar bir miktarın canlı bir insanın iki yolundan birisine girmesi, ölmüş bir kadın veya bir hayvan ile ilişkide bulunmak suretiyle meninin çıkması, uyumadan önce erkeklik organı sertleşmiş değil ise uykudan sonra ince bir suyun bulunması, sarhoşluktan veya baygınlıktan kendisine gelip ayıldıktan

²⁵⁹ Bakara 2/222.

²⁶⁰ Zuhayli, IO, 274.

sonra meni zannettiği bir ıslaklığın bulunması, hayız ve nifas, ölenin gusledilmesi kifayeten farzdır.

Şafiî mezhebinde guslû gerektiren beş sebep ise ölüm, hayız, nifas ve sahih olan görüşe göre ıslaklık olmaksızın doğum, haşefenin veya onun kadar bir miktarın ferce girmesi, mutat olan ve olmayan bir yolla meninin çıkması.

2.1.1.2.2 Guslün Alınışı

2.1.1.2.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resulullah (a.s.) buyurdular ki: *"Her bir kılın dibinde cünüblük vardır. Saçları yıkayın, deriyi paklayın."*²⁶¹

2. Hz. Sevbân anlatıyor: "Resulullah (a.s.)'a cenâbetten temizlenmek hususunda sorulmuştu. Buyurdular ki: *"Erkek ise, saçını açsın ve su kılların dibine varıncaya kadar yıkasın. Kadın ise, saçını(n örgüsünü) açmamasının ona bir zararı yok. Başına elleriyle üç kere su avuçlayıp döksün."*²⁶²

3. Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah (a.s.) cenabetten gusledince önce ellerini yıkamaktan başlardı, sonra namaz abdesti gibi abdest alırdı. Sonra parmaklarını suya batırır, onlarla saç diplerini hilallerdi. Deriyi ıslattığı kanaati hasıl olunca tepesinden üç kere su dökerdi. Sonra da bedeninin geri kalan kısımlarını yıkardı. En sonra da ayaklarını yıkardı."

4. Bir diğer rivayette: "...Suya sokmazdan önce ellerini yıkayarak başlardı" denmiştir.

5. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe der ki: "Resulullah (a.s.), başı üzerine üç kere su dökerdi. Biz ise, örmelerimiz sebebiyle beş kere dökerdik."

6. Sahihey'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resulullah (a.s.), cenabetten yıkandığı zaman (süt sağılan kab gibi) bir kab(ta su) isterdi. Onu eliyle tutar, başının sağ tarafını yıkayarak başlar, sonra da sol kısmını yıkardı. Sonra iki avucuyla su alır, onlarla başına dökerdi."

²⁶¹ Ebû Dâvud, Tahâret 98; Tirmizî, Tahâret 78.

²⁶² Ebû Dâvud, Tahâret: 100.

7. İbnu Ömer anlatıyor: "(Babam) Ömer Resulullah (a.s.)'a cenabetten nasıl yıkanacağını sordu. Aleyhissalatu vesselâm dedi ki:

*"(Kişi) sağ eli üzerine su dökerek başlar, iki veya üç kere döker (ve ovalayıp yıkar). Sonra sağ elini kaba sokar (avuçladığı suyu) ferci üzerine boşaltır, bu sırada sol eli ferci üzerindedir. Dökülen su ile oralarındaki (meni bulaştığı)ni temizleninceye kadar yıkar. Sonra isterse elini toprağa koyar, sonra sol eli üzerine, temizleninceye kadar su döker. Sonra üç kere ellerini yıkar. İstinşakta bulunur (burnuna su çekip yıkar). Mazmaza yapar (ağızına su alıp yıkar). Yüzünü ve kollarını üçer kere yıkar. Başına sıra gelince meshetmez, suyu döker (ve bedeninin geri kalan kısmını yıkar)."*²⁶³

2.1.1.2.2.2 Hanefi ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Gusül, Kur'an-ı Kerim'de geçen şu ayetlerden dolayı farzdır: "Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin." ve "Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın".²⁶⁴

Guslün tam olarak nasıl alındığı yukarıda da geçtiği gibi hadislerde belirtilmiştir: Hz. Aişe (r.a.) diyor ki: "Resulullah (a.s.) cünüplükten gusledeceği vakit, önce ellerini yıkamakla başlar, sonra sağ eliyle soluna (su) boşaltıp, avret yerini yıkar, sonra abdest alır. Ondan sonra su alarak parmaklarını saçlarının dibine kadar sokar. Daha sonra başına üç avuç su döker, ondan sonra da vücudunun diğer kısımlarına su dökerdi. Arkasından ayaklarını da yıkardı."

1-Bütün Vücudun Yıkanması

Âlimler, bütün vücudun su ile yıkanması ve saçın tümünün temiz su ile yıkanmasının vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hatta ufacık bir bölge su isabet etmeksizin kalacak olursa oranın dahi yıkanması vaciptir. Aynı şekilde bedendeki girinti ve çıkıntılara, mesalâ bedendeki yarıklar, kırışıklar ve göbek çukuruna, koltuk altlarına, bedendeki her türlü içeri doğru oyuga, su dökmek

²⁶³ Nesâî, Gusl 18.

²⁶⁴ Maide 5/6; Nisa 4/43.

suretiyle özellikle dikkat etmek vaciptir. Çünkü Peygamber (a.s.) Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte şöyle buyurmuşlardır: *"Her bir saç telinin altında cünüplük vardır. Bu bakımdan saçları yıkayınız ve teni de iyice temizleyiniz."*

2-3-Mazmaza ve İstinşak

Hanefiler, mazmaza ile istinşakı farz kabul etmişlerdir. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Eğer cünüp iseniz iyice temizleniniz."* buyruğu ve: *"Sonra da üzerine bol bol su dökersin."* hadisi ile amel etmişlerdir. Bu iki buyrukta da vücudun bütününe temizlenmesi ve her tarafına suyun ulaştırılması emredilmektedir.

Şafîiler ise bunların gusülde de abdest gibi sünnet olduğunu söylemişlerdir. Çünkü: *"On şey fitrattandır..."* ²⁶⁵ hadisi buna işaretir. Hadiste mazmaza ve istinşak da bunlar arasında zikredilmiştir.

4-Niyet Etmek

Hanefilerin dışında kalan cumhur, abdestte olduğu gibi gusül için de niyeti vacip kabul etmişlerdir. Çünkü: *"Ameller ancak niyetlere göredir."* hadisi bunu gerektirmektedir.

Hanefilere göre ise niyet ile başlamak sünnettir. Ta ki, onun fiili sevap almayı gerektiren abdest gibi bir yakınlaşma vesilesi olabilsin.

2.1.1.2.3 Sünnet Olan Gusüller

2.1.1.2.3.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Ebu Saîd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Cuma guslû her muhtelime (bülüğa erene) vacibtir. Misvaklanması, bulduğu takdirde koku sürünmesi de öyle."* ²⁶⁶

2. Ubeydullâh İbnu's-Sebbâk'tan gelen bir rivayette, Resûlullah (a.s.) cumalardan birinde şöyle buyurmuştur: *"Ey müslümanlar! Bu öyle bir gündür ki, Allah Teâlâ Hazretleri onu (sizlere) bayram kılmıştır, öyleyse yıkanın. Kimin*

²⁶⁵ Müslim, Tahare 56; Ebu Davud Tahare 29; Nesâî, Zine, I.

²⁶⁶ Buhârî, Cuma 2, 3, 12, Ezan 161, Şehâdât 18; Müslim, Cuma 5; Muvatta, Cuma 4; Ebu Dâvud, Tahâret 129; Nesâî, Cuma 6, 8.

yanında bir tîyb (sürünme maddesi) varsa ondan sürünmesinde bir zarar yoktur. Size misvakı da tavsiye ediyorum."²⁶⁷

3. İbnu Ömer ve Ebu Hüreyre anlatıyorlar: "Cuma günü, Ömer İbnu'l-Hattab hutbe verirken, Osman İbnu Affan mescide girdi. Ömer minberden ona seslendi. "Vaktin farkında mısın, (niye cumaya geciktin?)" Hz. Osman:

"Bugün meşguliyetim vardı. Eve gelir gelmez ezanı işittim. Abdest almanın dışında bir oyalanmam da olmadı!" açıklamasında bulundu. Hz. Ömer:

"Keza abdest(le yetinmen de bir eksiklik). Biliyorsun Resûlullah (a.s.) bize yıkanmayı da emretmişti."

4. Buhari ve Müslim'in Tâvus'tan kaydettikleri rivayette, Tâvus der ki: İbnu Abbâs'a sordum: "Halk, Resûlullah (a.s.)'ın: "Cuma günü yıkanın, başlarınızı da yıkayın, cünüb olmasanız dahi! Ayrıca koku da sürünün!" buyurduğunu söylüyorlar, (ne dersiniz, doğru mudur?)"

İbnu Abbâs şu cevabı verdi: "Guslû emretmesi doğrudur. Kokuya gelince, o hususta bir şey bilmiyorum!"²⁶⁸

5. Semüre İbnu Cündeb anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Cuma günü kim abdest alırsa bununla (o, sünneti yerine getirmiş, fazilete ermiş) olur ve (sünneti yapmış olma) nimetine erer. Ama cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusûl daha faziletlidir".²⁶⁹

6. Hz. Ebu anlatıyor: "Resûlullah (a.s.): "Kim ölü yıkarsa, yıkansın" buyurdular." Ebu Dâvud'un rivayetinde: "Kim de cenaze taşırsa abdestlensin" ziyadesi mevcuttur.²⁷⁰

7. Nâkiye İbnu Ka'b anlatıyor: "Hz. Ali dedi ki: "Ebu Tâlib ölünce Resûlullah (a.s.)'a gelip: "Dalâlette olan ihtiyar amcan öldü" dedim. Bana: "Git babanı göm! Sonra, bana gelinceye kadar hiçbir şey yapma!" buyurdular. Ben de gidip gömdüm ve Resûlullah (a.s.)'a gelip haber verdim. Bunun üzerine bana yıkanmamı emir buyurdular ve yıkandım... Sonra bana dua ediverdi [ancak duayı ezberleyemedim]."²⁷¹

²⁶⁷ Muvatta, Tahâret 113; İbnu Mâce, İkametu's-Salât 83.

²⁶⁸ Ebu Dâvud, Tahâret 130; Buhârî, Cuma 6; Müslim, Cuma 8.

²⁶⁹ Ebu Dâvud, Tahâret 130; Tirmizî, Salât 357; Nesâî, Cuma 9.

²⁷⁰ Ebu Dâvud, Cenâiz 39; Tirmizî, Cenâiz 17.

²⁷¹ Ebu Dâvud, Cenaiz 70; Nesâî, Tahâret 128; Cenâiz 84.

8. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah, dört şeyden dolayı guslederlerdi: "Cenâbet, cuma, hacâmat, ölü yıkamak."²⁷²

9. Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer, Saîd İbnu Zeyd'in bir oğlunu mübaşeretle tahnît yaptı ve (kabre) taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı."²⁷³

Gusûl konusundaki hadisleri inceledikten sonra bu konuda Hanefî ve Şafî alimler arasında hadislerle dayalı ihtilaflara geçelim.

2.1.1.2.3.2 Hanefî ve Şafîlilerin Konu ile ilgili Görüşleri

Cuma Namazı İçin Gusletmek

Cuma namazı için gusletmenin sünnet olduğu âlimlerin çoğunluğu tarafından ittifak edilen bir konudur. Bu konuda yukarıda da görüldüğü üzere pek çok hadis-i şerif vardır. Birkaç tanesini burada tekrar zikretmek yerinde olacaktır. Bunlardan birisi Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen merfu hadistir: "*Cuma günü gusletmek ergenlik yasına gelmiş her kişiye vaciptir.*" Buradaki vaciplik ise, müekked olan sünnet anlamındadır. Çünkü bu konudaki diğer hadisler bunu böyle anlamamızı gerektirmektedir.

Bu hadislerin birisi Semura b. Cündüb'un şu hadisidir: "*Cuma günü abdest alan bir kimse, iyi ve güzel iş yapmıştır. Şayet guslederse gusûl daha da faziletlidir.*" Bir diğer hadîs Hz. Aişe (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir: "*Peygamber (a.s.) dört şeyden dolayı guslederdi: Cünüplükten, cuma günü, hacamattan ve ölü yıkamaktan.*" Âlimler bayram namazları için de gusûl abdest almanın sahihliği konusunda ittifak etmişlerdir.

Ölüyü Yıkamak Dolayısıyla Gusletmek

Şafîlilere göre müstehaptır, çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Kim bir ölü yıkarsa gusletsin. Kim onu taşırırsa, o da abdest alsın.*"²⁷⁴ Buradaki emir şu hadis sebebiyle mendup olduğuna hamledilmiştir: "*Sizin ölünüz temiz ölür. O*

²⁷² Ebu Dâvud, Cenâiz 39.

²⁷³ Buhârî, Cenâiz 8. Muvatta, Tahâret 18.

²⁷⁴ Tirmizi, Cenân, 17.

bakımdan ellerinizi yıkamanız sizin için yeterlidir."²⁷⁵ Ayrıca şu hadis de bunu desteklemektedir: *"Biz ölüyü yıkadık. Kimimiz gusleder, kimimiz de etmezdik."*²⁷⁶

Hanefiler bunun için gusletmek vacip değildir, demişlerdir. Buna da şu hadis-i şerifi delil gösterirler: *"Ölüyü yıkamaktan dolayı üzerinize gusletmek yoktur."*

2.1.1.3 Teyemmüm

2.1.1.3.1 Teyemmümü Gerektiren Haller

Teyemmüm sözlükte, "kasetmek" demektir. Şer'an, fakihler yakın ifade kullanmışlardır. Hanefilerin tarifi şöyledir: Temiz toprağa sürülen ellerle yüzü ve dirseklere kadar kolları mesh etmektir. Kast teyemmüm için şarttır. Çünkü bu bir niyettir. Bu ise temiz bir toprağı kastetmek ve Allah'a yakınlaşmayı özel bir şekilde gerçekleştirmek maksadıyla kullanmak ile olur.²⁷⁷

Şafîîler ise teyemmümü şu şekilde tarif etmektedirler; Teyemmüm abdest veya gusül yerine geçmek üzere özel şartlarda toprağı yüzlere ve ellere ulaştırmaktan ibarettir.²⁷⁸

Teyemmümün meşru olmasının delili Kitap, Sünnet ve icmâdır. Kur'an-ı Kerim'den delili şu ayet-i kerimedir: *"Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veya her hangi biriniz ayak yolundan gelirse yahut kadınlara dokunur da su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin ve onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin."*²⁷⁹ Bu emir, teyemmümün su ile yıkamanın bedeli olduğuna bir delil teşkil etmektedir.

Sünnetten deliline gelince: Bu konuda hadis-i şerifler yukarda da saydığımız üzere pek çoktur. Müslim'in şu rivayeti bunlardan birisidir: *"Bütün yeryüzü bize mescit kılındı, toprağı da bizim için temizleyicidir,"*²⁸⁰ Diğer bir hadis de şudur: *"Toprak müslümanın temizleyici-sidir. Su bulamadığı veya abdesti bozulmadığı sürece isterse on yıl süreyle devam etsin."*

²⁷⁵ Hakim, I, 386; Beyhaki, III, 398.

²⁷⁶ Darekutni, 191.

²⁷⁷ Fethu'l-Kadîr, I, 84; Bedâ'î'1,45.

²⁷⁸ Muğni'l-Muhtâc, I, 87.

²⁷⁹ Nisa 4/43.

²⁸⁰ Müslim, Hayz 28.

2.1.1.3.1.1.Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah (a.s.)'la bir seferde beraber idik. Beydâ nam mevkiye veya Zâtu'l-Ceyş denen yere gelmiştik ki, benim bir kolyem kop(up kaybol)du. Resulullah (a.s.) onu aramak için kaldı, O'nunla birlikte herkes orada kaldı. Bir subaşında da değillerdi. Üstelik beraberlerinde su da yoktu.

Halk Hz. Ebû Bekr 'e uğrayıp:

“Âişe'nin yaptığını gördün mü? Hem Resulullah'ı, hem de herkesi burada oyaladı. Bir subaşında değiller, beraberlerinde su da yok!" demişler. Resulullah başını dizlerimin üzerine koymuş uyurken Ebû Bekr çıkageldi.

"Sen Resulullah (a.s.)'ı da halkı da burada hapsettin. Bir subaşında değiller, beraberlerinde su da yok!" diyerek, babam beni azarladı ve Allah'ın dilediğince başka şeyler de söyledi. (Öfkesini daha da yenemeyip) eliyle böğrüme böğrüne dürterek (canımı yaktı). Resulullah'ın başı dizimin üzerinde olduğu için kımıldamamaya çalıştım.

Resulullah (a.s.) sabaha kadar, susuz olarak uyudu. Sabah olunca Allah Teâlâ Hazretleri, teyemmüm âyetini inzâl buyurdu: *"...Su bulamazsanız temiz toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size zorluk yapmak murad etmez, bilakis sizi temizlemek, ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister, ola ki şükredersiniz"* ²⁸¹

Üseyd İbnu Hüdayr -ki (Akabe biatına katılan) nakiblerden biridir- dedi ki:"Ey Ebû Bekr âilesi! Bu, sizin ilk bereketiniz değildir." (Hz. Âişe) sözüne devam ederek dedi ki: "Bindiğim deveyi dürtüp kaldırdım. (Kaybolan) kolya altında çıktı."

2. Ebû Dâvud'un rivayetinde Hz. Âişe derki: "Resulullah (a.s.) Üseyd İbnu Hudayr 'le Hz. Enes'i, Hz. Âişe'nin kaybettiği kolyeyi aramaya gönderdi. Bu esnada namaz vakti girdi.

Abdestsiz namaz kıldılar. Gelip durumu Resulullah (a.s.)'a haber verdiler. Bunun üzerine teyemmüm âyeti indirildi."

²⁸¹ Maide 5/6.

Bir rivayette Şu ziyade gelmiştir: "Üseyd, Hz. Âişe'ye: "Allah rahmetini bol kılsın, senin başına hoŐlanmadıŐın her ne gelmiş ise onda Allah senin işin de müslümanlar işin de bir ferec (sıkıntıdan kurtulma) kılmıştır" dedi."²⁸²

3. Ammâr İbnu Yâsir anlatıyor: "Resulullah (a.s.), beraberinde Hz. ÂiŐe'nin de bulunduŐu bir seferinde, Ūlât'ul-CeyŐ nâm mevkide geceleyin istirahat molası vermiŐti. Bu esnada Hz.ÂiŐe (radiyallahu anhâ)'nin Yemen boncuğundan mamul kolyesi koptu. Bunun aranması, askerleri yolundan alıkoydu ve sabah aydınlıŐı girdi. İnsanların yanında su yoktu. Hz. Ebû Bekr ÂiŐe'ye kızdı ve hatta:

"Herkesi yolundan alıkoydun, yanlarında su da yok!" diye őrıkıŐtı. Derken Allah Teâlâ Hazretleri, Resulullah (a.s.)'a, temiz toprakla temizlenme ruhsatını indirdi.

Bunun üzerine müslümanlar, Resulullah (a.s.)'la kalkıp ellerini kaldırdılar. Topraktan hiçbir Şey almadılar, yüzlerini ve omuzlarına kadar ellerini meshettiler. Ellerin içlerinden de koltuk altlarına kadar meshettiler."

Ebû Dâvud Şu ziyadede bulunmuŐtur: "Bir hadiste İbnu Şihâb der ki: "Âlimler bu hadise itibar etmediler." Ebû Dâvud der ki: "Hadisi, İbnu İŐhak da böyle rivayet etti ve rivayette İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'dan onun "iki vuruş zikrettiŐini" kaydetti."

Nesâî'nin bir rivayetinde "Toprakdan hiçbir Şey őrırpmadılar" denmiştir.

4. Ebû Dâvud'un bir diŐer rivayetinde Şöyle denmiştir: "Ashab, Resulullah (a.s.)'la birlikte sabah namazı işin, toprakla meshlendiler. Bu maksadla avuÇlarını topraŐa vurup toprakla yüzlerine bir defa meshettiler. Sonra tekrar dönüp avuÇlarını topraŐa bir kere daha vurup, ellerinin tamamı ile ellerinin içlerinden koltuk altlarına, omuzlarına kadar meshettiler."

Ebû Dâvud'un bir diŐer rivayetinde, İbnu'l-Leys: "Dirseklerinin yukarısına kadar..." demiŐtir²⁸³

5. Őakik merhum anlatıyor: "Ben, Abdullah İbnu Mes'ud ile Ebû Mûsa arasında idim. Ebû Musa, İbnu Mes'ud'a:

"Ey Ebû Abdırrahman! Bir adam cünüb olsa ve bir ay boyu su bulamasa ne yapar, namazı nasıl kılar, ne dersin?" diye sordu.

²⁸² Buhârî, Teyemmüm 2, Fedailu'l-Ashab 5, 30, Tefsir, Nisâ 10, Mâide 3, Nikâh 65, 125, Libas 52, Hudud 39; Müslim, Hayz 108; Muvatta, Tahâret 89; Ebû Dâvud, Tahâret 123; Nesâî, Tahâret 194.

²⁸³ Ebû Dâvud, Tahâret 123; Nesâî, Tahâret 196, 197, 198.

"Suyu bir ay bulamasa da teyemmüm etmez!" dedi. Ebû Musa:

"Pekala Mâide suresindeki şu âyete ne dersin: *"...Su bulamazsanız temiz bir toprakta teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin."* ²⁸⁴ Abdullah şu cevabı verdi:

"Bu âyette Ashaba ruhsat verilmiş olsaydı çok geçmeden su soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi." Ebû Musa da ona:

"Siz teyemmümü bu sebeple mi hoş bulmuyorsunuz?" dedi. İbnu Mes'ud "Evet!" deyince, Ebû Musa, Abdullah'a:

"Sen Ammâr'ın Hz. Ömer'e ne dediğini duymadın mı?"

Dedi ki: "Resûlullah (a.s.) beni bir vazifeye yola çıkarmıştı. Sefer esnasında cünüb oldum. Su da bulamadım. Bunun üzerine hayvanların bulanması gibi ben de toprağa bulandım. Sonra Resulullah (a.s.)'a gelip durumu kendisine arzettim. Bana:

*"Sana şöyle yapman kâfi idi!" dedi (ve gösterdi), iki avucuyla yere bir vurdu, sonra avuçlarını çırptı, sonra soluyla (sağ) avucunun sırtını veya sol avucunun sırtını (sağ) avucuyla meshetti. Sonrada onunla yüzünü de meshetti."*²⁸⁵

6. İmrân İbnu Husayn anlatıyor: "Resulullah (a.s.), bir kenara çekilmiş halkla birlikte namaz kılmayan bir adam gördü.

"Ey fûlan! Halkla birlikte niye namaz kılmıyorsun?" diye sordu. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü, cenâbet oldum, su da yok" deyince:

"Toprağı kullan, o sana yeterlidir" buyurdular."²⁸⁶

7. Ebû Zerr anlatıyor: "Resulullah (a.s.) buyurdular ki: "On yıl boyu su bulamasa da, temiz toprak müslümanın abdest suyudur. Suyu bulunca, bedenini onunla meshlesin, zira bu daha hayırlıdır."²⁸⁷

8. Târik anlatıyor: "Bir adam cünüb oldu ve namaz kılmadı. Sonra Resulullah'a gelerek, durumu O'na arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İsabetli davranmışsın!" buyurdular. Bir diğer zât da cünüb olmuştu, teyemmüm edip namazını kıldı. Sonra o da Resulullah'a gidip durumunu arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm ona da aynı şeyi söyledi, yani *"isabetli davranmışsın!"* dedi."²⁸⁸

²⁸⁴ Maide 5/6.

²⁸⁵ Buhârî, Teyemmüm 7, 4, 5, 8; Müslim, Hayz 110; Ebû Dâvud, Tahâret 123; Nesâî, Tahâret 202.

²⁸⁶ Buhârî, Teyemmüm 6, 8, Menâkıb 25; Müslim, Mesâcid 317; Nesâî, Tahâret 203,.

²⁸⁷ Ebû Dâvud, Tahâret 125; Tirmizî, Tahâret: 92; Nesâî, Tahâret 204.

²⁸⁸ Nesâî, Tahâret 205.

9. İbnu Abbâs anlatıyor: "Resulullah (a.s.) zamanında bir adam yaralanmış, sonra da ihtilam olmuştu. Kendisine yıkanması emredildi. Adam yıkandı ve öldü. Onun haberi Resulullah (a.s.)'a ulaşmıştı. (Öfke ile) şunları söyledi:

*"Onu öldürmüşler, Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar? Bilgisizliğin şifası sualdir. Ona, teyemmüm yeterliydi. Yarasına bir bez sarılmalı ve üzerinden meshedilmeli, sonra da bedeninin geri kalan kısmı yıkanmalıydı."*²⁸⁹

10. Ebû Saîd anlatıyor: "İki kişi bir sefere çıktılar. Derken namaz vakti girdi. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ettiler ve namazlarını kıldılar. Sonra vakti içinde su buldular. Bunlardan biri, abdesti de namazı da iâde etti, diğeri iâde etmedi. Sonra Resulullah (a.s.)'a gelince durumu anlattılar. Resulullah (a.s.), iâde etmeyene:

"Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!" dedi. Abdesti ve namazı iade eden zâta da:

"Sana iki kat ücret var!" ferman buyurdu.²⁹⁰

2.1.1.3.1.2 Hanefi ve Şafiîlerin Konu ile ilgili Görüşleri

İslam hukukçuları, teyemmümün sebepleri ve teyemmümü mübah kılan özürleri şöyle sıralamışlardır:

Suyun Bulunamaması

Suyun hiç bulunamaması veya abdest ve gusül için yeteri kadar su bulunmaması yahut da suya giden yolda bir tehlikenin varlığından korkulması yahut Hanefîlere göre suyun bir mil (1848 metre; veya 4 bin zir'a yahut adım) mesafeden daha uzakta olması, yahut ödeyeceği su bedeline ihtiyaç duyması veya suyun rayiç bedelden daha pahalı bulunması gibi şer'an su bulunamaması durumlarıdır. Çünkü az önce görmüş olduğumuz ayet-i kerimede: *"Su bulamayacak olursanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* buyruğu bu hükmü getirmektedir.

Şafiîler teyemmümün cevazı konusunda meseleye şöyle izah getirmişlerdir:

a) Şayet çevresinde su bulamayacağından emin ise suyu aramaksızın teyem-

²⁸⁹ Ebû Dâvud, Tahâret 127; İbnu Mâce, Tahâret 93.

²⁹⁰ Ebû Dâvud, Tahâret 128; Nesâî, Gusl 27.

müm eder.

b) Şayet suyun bulunması konusunda zan, şüphe ya da tereddüt içerisinde bulunursa, bulunduğu yerde ve arkadaşları arasında suyu araştırır, yaklaşık olarak gavs (imdadı yetişme) sınırları içerisinde gidip gelir ki, bu da bir okun varabileceği azami nokta (yani 400 zir'a veya 184.8 metre) dır. Bu çevre içerisinde su bulamazsa teyemmüm eder. Hanefiler ise sadece bu kadarı ile yetinmiş ve güvenlik bulunmak şartıyla, dört yüz adımlık bir mesafe içerisinde suyu aramasını vacip kabul etmekle iktifa etmişlerdir.

c) Yakın bir mesafe içerisinde suyu bulacağından emin olursa suyu arar. Bu yakın mesafe altı bin adımdır. Kendisine yetmeyecek kadar bir su bulursa onu kullanması vaciptir. Bundan sonra ise teyemmüm eder. Çünkü Buharî ve Müslim tarafından Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği şu hadis buna delildir: *"Ben size bir şey emrettiğim zaman ondan gücünüzün yettiği kadarını yapınız."*²⁹¹

Şayet bir kimse suyu kullanmaya; abdesti terke zorlanmak, suya yakın yerdeki vahşi bir hayvanın kendisine zarar vereceğinden veya hırsızdan korkmak gibi bir nedenden dolayı güç yetiremiyorsa çoğunluğa göre ister mukim ister seferî olsun teyemmüm alır ve bu namazlarını kaza etmez. Şafiîlere göre mukim olan kişi kaza eder ancak seferî olan kaza etmez.²⁹² Hanefiler ise abdesti terke zorlanan kişiyi bu konudan istisna etmişlerdir ve onlara göre böyle bir kimse namazı kaza eder.

Hastalık veya İyileşmenin Gecikeceği Endişesi

Su kullandığı takdirde canına bir zarar gelmesinden yahut da bir uzvun zarar görmesinden; nezle, ateş yükselmesi veya buna benzer bir hastalığın meydana gelmesinden korkarsa yahut su kullandığı takdirde hastalığının artmasından ya da uzayacağından yahut iyileşmesinin gecikeceğinden korkacak olursa cumhura göre teyemmüm eder. Bu gibi durumlar âdeten veya bilen bir tabibin bildirmesiyle tespit edilir.

Şafiîlere göre bedeninin dıştan görünen organlarının her hangi birisinde oldukça açık bir rahatsızlığın meydana gelmesi şartını eklemişlerdir. Çünkü bu durum, hem

²⁹¹ Minhac, 10; Mühezzeb, I, 39; Muğni'l Muhtac, I, 94; Hidaye, I, 25; Mebsut, I, 110.

²⁹² Muğni'l Muhtac, I, 106.

hilkati çirkinleştirir, hem de bunun zararı devam eder.²⁹³ Hanefiler ise abdest almakla hastalığın artması, ister suyu kullanmaktan, ister abdest almada zorunlu olan vücut ve kol hareketinden ileri gelsin, farketmez. Her iki durumda da abdest almayıp teyemmüm edilebilir demişlerdir.²⁹⁴

Suya Herhangi Bir Sebeple İhtiyaç Duyulması

Kişi, gelecekte dahi olsa, şer'an hayatına saygı duyulan insan ya da hayvan gibi her hangi bir canlının susuzluktan helak olacağını ya da çok sıkıntı çekeceğini zannettiği veya inandığı durumlarda mevcut suyunu kullanmayıp teyemmüm edebilir.²⁹⁵ Zaruri olan âlimlerin çoğunluğuna göre hamur yoğurmak yahut yemek pişirmek, var olmaması gereken necaseti temizlemek gibi ihtiyaçlardır.²⁹⁶

Suyun Soğuk Olması

Hanefiler, soğuk sebebiyle teyemmümün mubah olmasını ölmekten yahut bazı organların telef olmasından veya hastalıktan korkma hâli ile kayıtlamışlardır. Mukîm dahi olsa, bunu sadece cünübe tahsis etmişlerdir. Böyle bir kimseden de hamam parası veya suyu ısıtacak bir bedel bulamaması şartı aramışlardır. Küçük hades sahibinin ise sahih olan görüşe göre soğuk dolayısıyla teyemmüm etmesi caiz değildir.

Şafîiler ise, şu şartlarda soğuktan dolayı teyemmümü mubah kabul etmişlerdir: Vakit içerisinde suyu ısıtmaya imkân kalmazsa yahut organlarını ısıtmanın faydası olmaz ve bir organın zarar görmesinden korkar yahut dıştan görünen bir organda ileri derecede bir kusurun meydana gelmesinden korkarsa teyemmüm etmesi mubahtır. Böyle bir kişi Şafîilere göre namazı kaza eder, Hanefîlere göre kıyas ettikleri şeye binaen kaza etmesine gerek yoktur.²⁹⁷

²⁹³ Muğni'l Muhtac, I/106.

²⁹⁴ Hidaye, I/ 26.

²⁹⁵ Minhac, 10.

²⁹⁶ Zuhayli, I, 318.

²⁹⁷ Muğni'l-Muhtâc, I, 180; Fethu'l-Kadîr 1,97.

Vaktin Çıkmasından Korkmak

Namaz vaktinin çıkmasından korkmak sebebiyle Şafîler teyemmümü caiz görmemişlerdir.²⁹⁸ Çünkü böyle bir kimse su bulunmasına rağmen teyemmüm etmiş olacaktır. Ancak bundan yolculuk hâlini istisna etmişlerdir. Onlara göre yolcu suyu aramak zorunda değildir; vaktin çıkacağından korkarsa ve kendisine veya malına zarar geleceğinden yahut da yol arkadaşlarını kaybedeceğinden korkacak olursa teyemmüm edebilir.

Hanefîler vaktin çıkmasından korkmak hâlinde ancak aşağıdaki durumlarda teyemmümü caiz görürler:²⁹⁹

Cünüp dahi olsa cenaze namazının geçmesinden yahut abdest almaya kalkışacak olursa imamın namazı bitirmesinden ya da güneşin zeval vaktine girmesinden korkması gibi bir sebeple, bayram namazının geçmesinden korkulması hâlinde, su bulamamak söz konusu olacağından teyemmüm eder. Çünkü bu iki namazın geçmesi hâlinde kazaları söz konusu değildir. Bunun diğer bir gerekçesi ise İbni Abbas'tan gelen şu rivayettir: *"Dedi ki: Aniden bir cenaze namazı ile karşılaşsan ve bunu kaçırmaktan korkarsan, teyemmüm ile cenaze namazını kıl."*

İbni Ömer'den gelen rivayete göre: *"Abdestsiz iken yanına bir cenazeyi getirdiler, o da teyemmüm edip o cenazenin namazını kıldı"*

2.1.1.3.2 Teyemmümün Farzları

1- Niyet Etmek

Dört mezhebin ittifakıyla farzdır. Bu görüşü kabul edenler arasında Hanefî mezhebine mensup Kudurî ve Hidâye müellifi el-Mergınanî de vardır. Teyemmüme niyet ederken herhangi bir şey mi kastedilmeli yoksa mutlak olarak mı niyet edilmeli bu konuda ihtilaf vardır.

Şafîlilere göre daha doğru olan, niyette tayinin şart olmadığıdır. Mutlak olarak niyet edecek olursa, dilediği farzı kılar. Eğer hangi farzı kılacağını tayin ederse, vakit içinde veya başkasında bir başka farz veya nafil kılması caiz olur. Şu kadar var ki, nafil niyetiyle farz kılamaz.

²⁹⁸ Muğni'l Muhtac, I, 188.

²⁹⁹ Bedayi, I/51; Fethü'l Kadir, I/96.

Hanefilere göre; namazın kendisiyle sahih olabileceği teyemmümün niyetinin sahih olması için şu üç şeyden birisine niyet etmek şarttır: Ya hadesten taharete niyet eder veya namazın mubah olmasına yahut da namaz, tilâvet secdesi ve cenaze namazı gibi taharetsiz sahih olmayan, özel olarak kastedilen bir ibadete niyet eder. Sadece namazı mubah kılmayı hatırlamaksızın veya içinde bulunduğu hadesi kaldırmayı hatırına getirmeksizin teyemmüme niyet edecek olursa o teyemmümle namaz sahih olmaz. Nitekim asıl itibariyle ibadet olmayan, meselâ mescide girmek, Mushafa dokunmak gibi bir şeye niyet ederse veya bizatihi maksat olarak gözetilmeyen ezan ve kamet gibi bir ibadete niyet ederse ya da taharetsiz de sahih olabilen ve maksat gözetilen bir ibadete niyet ederse böyle bir teyemmümle de namaz sahih olmaz.³⁰⁰

2- Yüz ve Ellerin Meshedilmesi

Hanefilerle Şafîlere göre "eller"den maksat, abdestte olduğu gibi kolların dirseklere kadar meshedilmesi ve her taraflarının mesh ile kaplanmasıdır. Çünkü sözü geçen ayet-i kerime bunu gerektirmektedir ve teyemmüm abdestin yerine geçmektedir. Diğer taraftan teyemmümde "el", mutlak olarak kullanılmış, abdestte ise şanı yüce Allah'ın: *"Dirseklere kadar ellerinizi"* buyruğu ile kayıtlanmıştır. O halde teyemmüm abdeste hamledilir ve ona kıyas edilir. Diğer bir sebep Hz. Ammar'ın rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur; *"Yüz için ve eller için toprağa bir (el) vuruş."*

Hüküm mutlak olarak ellere talik edilmiştir. Dolayısıyla kol buna girmez, hırsızın elinin kesilmesinde olduğu gibi. Diğer taraftan Ammar b. Yasir'in hadisi de bunu gerektirmektedir: *"Peygamber (a.s.) ona yüz ve eller ile teyemmüm etmesini emretmiştir."* Diğer taraftan Hz. Ammar şöyle demektedir: *"Ben cünüp oldum ancak su bulamadım. Bu bakımdan toprak üzerinde yuvarlandım ve namaz kıldım. Bunu Peygamber (a.s.)'e anlatınca şöyle buyurdu: "Sana bu şekilde yapman yeterdi." Ve Peygamber (a.s.) avuçlarını yere vurdu, ondan sonra avuçlarını üfledi, sonra da yüzünü ve ellerini onlarla meshetti."*³⁰¹

Hanefilerle Şafîlere göre ise farz olan, iki defa vurmaktır. Birisi yüz için,

³⁰⁰ Bedâyi, 1,45 vd; Bidâyetü'l-Müctehid, I, 64-66 vd.; Muğni't-Muhtâc, I 97-99; Muhezzeb, 1,32 vd.

³⁰¹ Buhârî, Teyemmüm 7, 4, 5, 8; Müslim, Hayz 110; Ebû Dâvud, Tahâret 123 ; Nesâî, Tahâret 202,.

diğeri ise eller içindir. Ancak diğer mezheplere göre farz olan, birinci vuruştur. Yani ellerin avuçlarını toprak üzerine koymaktır. İkinci vuruş ise sünnettir.

Bu ihtilâfın sebebine gelince: Ayet-i kerime bu konuda mücmeldir. Hadis-i şerifler arasında ise tearuz vardır. Teyemmümün, bütün hâllerinde abdeste kıyas edilmesi üzerinde ise ittifak edilmiş değildir. Nitekim Ammar b. Yasir'in rivayet ettiği hadiste sabit olan da bu türdendir. Orada yüz ve eller için sadece bir vuruştan söz edilmektedir. Diğer taraftan iki vuruştan söz eden hadis-i şerifler de vardır. İşte cumhur, teyemmümü abdeste kıyas ederek bu hadisleri tercih etmiştir ki bu tür hadislerden birisi de İbni Ömer'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz için ve bir vuruş da eller içindir."* Ebu Davud'un rivayetine göre *"Peygamber (a.s.) iki vuruş ile teyemmüm etmiş, bunlardan birisi ile yüzünü, diğeriyle de kollarını meshetmiştir."*³⁰²

3- Tertip

Şafiîlere göre tertip farzdır. Buradaki tertip, teyemmümün iki azası arasındadır. Çünkü teyemmüm su ile taharet esasına bedeldir. Abdestte tertip farzdır. O halde onun yerine geçen teyemmümde de durum böyledir.

Hanefîlere göre: İki organ arasında yani yüz ile eller arasında teyemmümde tertibi gözetmek vacip değil müstehaptır. Çünkü aslî farz meshetmektir. Toprağın ulaştırılması ise bunun vesilesidir.

2.1.1.3.3 Teyemmümün Sünnetleri

Hanefî mezhebine göre teyemmümün sünnetleri aşağıdaki gibidir:

Abdestte olduğu gibi, evvelinde "besmele" çekmek. Ellerin içleri ile vurmak ve onları toprağa koyduktan sonra toprağın daha iyi kaplaması maksadıyla ileriye doğru götürüp geriye doğru getirdikten sonra, yüzü kirletmemek için silkelemek. Bu, Ebu Hanife'den nakledilmiştir.³⁰³ Toprağın parmak aralarına ulaşması için parmakları aralıklı tutmak. Tertip ve müvalât, yani önce meshedilmesi gerekeni önce, sonra meshedilmesi gerekeni sonra meshetmek. Çünkü teyemmüm, abdest yerine

³⁰² Darekutni, I/ 256.

³⁰³ Mebsut, I, 195-196.

geçmektedir. Abdestte sıraya uymak sünnet olduğuna göre durum teyemmümde de böyledir.

Şafiîlere göre teyemmümün sünnetleri şunlardır: Abdest ve gusülde olduğu gibi, başında tam olarak besmele getirmek. Yüzün üstünden başlamak, sağ eli sol ele takdim etmek, birinci vuruşta parmakları aralamak. İhtiyaten ve ihtiyaç kadar kalacak şekilde tozu azaltmak maksadıyla hadiste de geçtiği üzere elleri meshettikten sonra parmakların aralarını hilâllemek. Abdestte olduğu gibi muvalâta riayet etmek. Abdestte olduğu gibi, eli organın üzerinden ovar gibi geçirmek ve meshi tamamlanmadan önce organın üzerinden eli kaldırmamak. Kibleye yönelmek. Birinci vuruşta yüzüğün çıkartılması sünnettir. Mesh esnasında ikinci vuruşta çıkartılması ise vaciptir.

Abdeste kıyasen teyemmümün akabinde iki rekât namaz kılmak, ondan önce besmele ile toprağın teyemmüm azalarına nakledilmesi arasına misvak kullanmak da sünnettir. Nitekim misvak elleri yıkamakla mazmaza arasında bir sünnettir.³⁰⁴

2.1.1.3.4 Teyemmümü Bozan Şeyler

Aşağıdaki hususlar teyemmümü bozarlar.³⁰⁵

1- *Abdest ve guslü bozan her şey, teyemmümü de bozar.* Teyemmüm gusül ve abdestin bedeli olduğu için aslı bozan durum onun yerine geçeni de bozar.

2- *Teyemmüm etmeyi mubah kılan özür durumunun ortadan kalkması*, meselâ düşmanın gitmesi, hastalığın sona ermesi, soğğun geçmesi, suyu çekecek aracın bulunması gibi haller de teyemmümü bozar. Çünkü her hangi bir özür sebebiyle caiz olan bir amel, bu özrün kaybolması ile batıl olur.

3- *Suyu görmek veya -Hanefîlere göre- bir defa dahi olsun yeterli miktarda su kullanacak gücü elde etmek teyemmümü bozar.* Şafiîlere göre bu su, yeterli olmasa dahi bozar. Ancak bunun namazdan önce olması gerekir; namazın içerisinde değil. Bu konuda âlimlerin ittifakı vardır. Diğer taraftan bu su içme, hamur yoğurma, necaset yıkama gibi ihtiyaçlardan fazla olmalıdır. Çünkü bir ihtiyaç sebebiyle kullanılmak durumunda olan ve yeterli olmayan su, Hanefîlerin görüşüne göre, yok

³⁰⁴ Mühezzeb, I, 33; Muğni'l Muhtac, I, 99.

³⁰⁵ Bedâyi, I, 56; Muğni'l-Muhtac, I, 101; Mühezzeb, I, 36.

hükmündedir. Hanefilere göre teyemmüm etmiş uyuyan veya uyuklayan bir kimsenin yeterli miktarda suyun yanından geçmesi, onu uyanık durumuna düşürür ve teyemmümünü iptal eder.

Namaz esnasında suyu görececek olursa Hanefilere göre teyemmümü bozulur. Çünkü taharet, sebebinin kaybolması ile batıl olur. Diğer taraftan aslanan namazın abdest ile kılınmasıdır. Kendisi abdestin bedeli olan teyemmüm ile maksadı gerçekleştirmeden önce, aslı kullanabilecek güce gelmiş bulunmaktadır.

Şafiîlere göre böyle bir durumda seferî olanın teyemmümü bozulmaz. Çünkü seferîye teyemmüm ile namaza girme izni vardır ve aslanan bu iznin devamıdır. Diğer taraftan suyu görmeden önceki ameli kusursuz ve sağlıklı idi, aslanan onun sürekliliğidir. Aynı zamanda onun bu durumu, namazı bitirdikten sonra suyu görmesine kıyasen de böyledir. Çünkü suyu görmek, hades değildir. Namazın hürmetini korumak için suyu görmek namazı iptal etmez.

Şafiîlere göre namaz esnasında suyu gördüğü takdirde mukim olan kimsenin namazı batıl olur. Çünkü daha önce açıklamış olduğumuz gibi, namazını iade etmesi gerekli bir durumdur. O da artık suyu bulmuştur; dolayısıyla suyu bulduktan sonra namazı iade ile uğraşması gerekmektedir.

Namazını bitirdikten sonra suyu görme hâline gelince:

Eğer bu durum namaz vaktinin çıkışından sonra olmuşsa zorluğu gidermek için icmaen iade etmez. Namazın iade edilmemesi konusunda Hanefîler'in delili şu hadistir:

Ebû Saîd anlatıyor: *"İki kişi bir sefere çıktılar. Derken namaz vakti girdi. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ettiler ve namazlarını kıldılar. Sonra vakti içinde su buldular. Bunlardan biri, abdesti de namazı da iade etti, diğeri iade etmedi.*

Sonra Resulullah (a.s.)'a gelince durumu anlattılar. Resulullah (a.s.), iade etmeyene: *"Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!"* dedi. Abdesti ve namazı iade eden zâta da: *"Sana iki kat ücret var!"* ferman buyurdu.

Şafiîlere göre ise daha önceden de açıkladığımız gibi, mukim olan iade eder, yaptığı sefer ile günah işleyenin (asi) dışında kalan seferîler ise iade etmez.³⁰⁶

4- İrtidat veya Kâfirin Müslüman Olması: Şafiîlere göre -abdestin hilâfına-

³⁰⁶ Mebsut, I, 201-202.

teyemmümü bozar. Abdesti bozmamasının sebebi kuvvetli oluşudur. Teyemmümü bozmasının sebebi ise, abdestin bedeli olarak ondaki zayıflıktır. Çünkü Şafi'ye göre abdestte niyet şarttır. Allah'a ibadet niyeti olmaksızın alınan abdest yeterli değildir. Teyemmüm de buna kıyas edilebilmektedir. Diğer taraftan irtidat şeklen dahi olsa, ergenlik yaşına gelmemiş çocuğun irtidadında olduğu gibi, yine de teyemmümü iptal eder.

Hanefilere ve diğerlerine göre teyemmüm irtidat ile batıl olmaz. Çünkü teyemmüm ile husule gelen temizlenmedir. Ancak namaz kılamaz çünkü teyemmümde niyet asıldır. Kâfir olmak ise abdestte olduğu gibi, buna mani değildir, çünkü irtidat amelin sevabını iptal eder, hadesin zevalini değil.

2.1.2 Necasetten Taharet

Namazın sahih olması için, elbisede ve namaz kılınan yerde ayak, el ve dizler ile esah görüşe göre alnın konulacağı yerlerde Hanefilere göre, affedilemeyecek kadar çok hakikî necasetten bulunmamalıdır. Çünkü Allah tealâ "*Elbiseni temizle*" buyuruyor. Elbise, beden ve namaz kılınan yerdeki affedilecek miktarda olmayan necasetin giderilmesinin hükmü ayete dayanarak cumhura göre vaciptir.

2.1.2.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Hz. Mu'âviye'nin dediğine göre, Resûlullah (a.s.)'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'ye -ki kızkardeşidir- sormuştur:

"Resûlullah (a.s.), içerisinde kendisiyle temasta bulunduğu elbise sırtında olduğu halde namaz kılar mıydı?" Ümmü Habîbe şu cevabı vermiştir: "Evet, yeter ki elbisede bir ezâ (meni bulaşığı) görmemiş olsun!"³⁰⁷.

2. İbnu Ömer'in anlattığına göre, cünübken içinde terlediği elbise sırtında olduğu halde namaz kıları.³⁰⁸

3. Ebû Saîd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ashâbiyle namaz kılarken aniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resûlullah (a.s.) namazı tamamlayınca:

³⁰⁷ Ebû Dâvud, Tahâret 133; Nesâî, Tahâret 186; Buhârî, Salât 2.

³⁰⁸ Muvatta, Tahâret 87.

"Nalınlarınızı niye attınız?" diye sordu.

"Seni nalınlarını atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!" cevabını verdiler.

*"Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelip pislik olduğunu haber verdi (onun için attım). Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik (kazurat) -veya ezâ demişti- görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazınızı kılın."*³⁰⁹

2.1.2.2 Henefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri

1- Elbise ve Bedenin Temizliği ile İlgili Meseleler

a) Namaz esnasında, namaz kılan kişinin elbisesi secde esnasında pis bir yere düşse Hanefîlere göre bunun namaza bir zararı yoktur. Çünkü Hanefîlere göre, namazı bozan pisliğin ayakların konduğu yer ile alnın, ellerin ve dizlerin konacağı yerlerde olması gerekir. Bunların dışındaki yerlerin pis olması namazı bozmaz.

Şafiîlere göre, bu durumda namaz bozulur. Namaz kılariken elbisesinin veya bedeninin bir kısmı necis bir yere temas eden kişinin namazı sahih değildir. Çünkü namaz kılan kimsenin elbisesi kendisine bağlıdır. Elbise secdedeki azaları gibidir.³¹⁰

b) *Necasetin bulunduğu bilmemek:* Bir kimse namaz kılariken mazur görülmeyecek kadar pisliği taşıdığı hâlde, bilmeyerek namaz kılsa, cumhura göre namazı batıl olup kaza edilmesi lâzımdır. Çünkü namazın kılınmasında temizliğin bulunması şarttır. Bunun namazı iptal ettiğini yahut pisliğin bulunduğunu bilmese de durum aynıdır.

c) Mekân veya elbisenin necis olması durumunda, namaz kılan kişi, üzerinde affedilemeyecek kadar necaset bulunan elbiseden başka bir elbise veya bu necaseti yıkama imkânı bulamazsa yahut suyu bulduğu halde, âciz olması sebebiyle bunu yıkayıp temizleyecek birini bulamazsa bu yüzden de necis yerin üzerine bir örtü örtmeye ihtiyaç hissedilirse, Şafiîlere göre necis elbiseyi giymek caiz değildir. Çünkü bu necis bir örtüdür. Hanefîlere göre bu elbiseyi giymek caizdir.

d) *Elbisedeki pisliğin yerini unutmak:* Bir kimse necis bir elbise bulsa, fakat

³⁰⁹ Ebû Dâvud, Salât 89.

³¹⁰ Reddû'l-Muhtâr, 1, 374,585; Muğni'l-Muhtâc, 1,190.

necasetin elbisenin neresinde olduğunu bilemese Hanefilere göre elbisenin her hangi bir tarafını kısmen yıkamak, bir araştırma yapmaksızın da olsa, yeterlidir. Böyle yapmakla o elbise temizlenmiş olur. Şafîlere göre pislik elbisenin bütününde ise ve bilinmiyorsa bütün elbiseyi yahut bedeni yıkar. Bunun gibi, eğer elbise ve bedenin bir tarafında pislik bulunduğunu zannedip nerede olduğunu kesin olarak bilmezse hepsini yıkar. Çünkü elbise ile beden birdir. İki elbiseden hangisinin temiz hangisinin necis olduğu hususunda şüpheyi düşse, namaz kılmak için bunlarla ilgili içtihatta bulunup kanaatine göre hüküm verir.³¹¹

2- Yerin Temiz Olması

a) *Üzerinde necaset bulunan bir yaygı üzerinde namaz kılmak:* Bir kimse üzerinde necaset bulunan bir yer üzerinde namaz kılsa namazı ittifakla sahih değildir. Çünkü bu kişi necaset ile temas etmektedir. Bir uzvu necaset üzerine koymak onu taşımak gibidir. Bir kimse temiz bir yer üzerinde namaz kılsa ittifakla namazı sahihtir. Hatta Hanefilere göre yaygı küçük de olsa namazı sahihtir. Çünkü bu kişi necaset ile temas etmemektedir, necaset ile temas eden bir şeyi de taşımamaktadır.³¹²

b) *Üzerine başka bir şey sererek necis olan bir yer üzerinde namaz kılmak:* Bir kimse necis olan bir yer üzerine bir yaygı yaysa ve bu yaygının üzerinde namaz kılsa ittifakla namazı sahihtir. Çünkü necasete dokunmamakta ve ona bitişik olan şeyi de taşımamaktadır. Hanefiler buna şunu da ilâve etmişlerdir: Alt kısmı necis fakat üst yüzü temiz olan bir keçe üzerinde namaz kılmak caizdir. Bunun gibi, astarı pis, yüzü temiz olan bir yaygı eğer birbirine dikilmiş değillerse, bunlar üzerinde kılınan namaz sahih olur. Çünkü bunlar birbiri üzerinde duran iki ayrı elbise gibidirler.

c) *Bir evde veya açık arazideki necaset:* Eğer necaset bir evde yahut açık bir arazide bulunur da yeri bilinirse necaset bulunmayan diğer yerlerde namaz kılmak gerekir. Eğer necasetin bulunduğu yer bilinemezse namaz kılan kişi temiz bir yer araştırır ve Hanefilere göre burada kılar.

Şafîlere göre; bir sahrada olduğu gibi, eğer namaz kılınacak olan yer geniş

³¹¹ Mühezzeb, 1,61; Muğni'l-Muhtâc, 1,189.

³¹² Reddû'l-Muhtâr, I, 376; Muğni'l-Muhtâc, 1,190; Muhezzeb, 1, 62.

olur da bunun her hangi bir yerinde kılsa namazı caiz olur. Çünkü bu yerde necasetin bulunduğu sabit değildir. Bir yerde aslanan da temiz olmaktır. Böyle bir yerin bütününe yıkamak da mümkün değildir.³¹³

2.1.3 Setr-i Avret

Sözlükte avret "noksanlık" demektir. Şer'an ise, "bakılması haram olup örtülmesi farz olan uzuvlar"dır.

2.1.3.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Behz İbnu Hakîm anlatıyor: "(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?"

"Zevcen ve cariyelerin dışında herkese karşı avretini koru!" cevabını verdi.

Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü, erkeklerle olursa?" dedim,

"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" dedi.

"Kişi tek başına olursa?" dedim.

"Kendisine karşı haya edilmeye Allah daha lâyıktır" dedi.³¹⁴

2. Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın."*³¹⁵

3. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Çıplaklıktan sakının! Zira sizin yanınızda sadece helâya girdiğiniz zaman ve erkek hanımına sokulunca ayrılan melekler var. Onlardan utanın ve onlara karşı saygılı olun."*³¹⁶

4. Hz. Ali anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bana: *"Ey Ali, dizini çıkarma, ne canlı, ne ölü, başkasının dizine de bakma"* buyurdu."³¹⁷

5. İbnu Abbâs anlatıyor: *"Resûlullah (a.s.) uyluğu avret addetti."*³¹⁸

³¹³ Mühezzeb, 1, 62; Mecmû, 1, 160 vd.

³¹⁴ Ebû Dâvud, Hamâm: 3; Tirmizî, Edeb: 22,39; İbnu Mâce, Nikâh: 28, (1920).

³¹⁵ Müslim, Hayz 74; Ebû Dâvud, Hamâm 3; Tirmizî, Edeb 39.

³¹⁶ Tirmizî, Edeb 42.

³¹⁷ Ebû Dâvud, Cenâiz 32.

6. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Omuzunuzu da örtmeyen -veya şöyle demişti bir parçası iki omuzunuzu da örtmeyen- tek parçadan müteşekkil kumaş içerisinde kimse namaz kılmasın."*³¹⁹

7. Yine Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılsa onu iki omuzu arasında çaprazlasın."*³²⁰

Ebû Dâvud'un metninde: *"(Kumaşın) iki ucuyla omuzunda çapraz yapsın"* denmiştir.

8. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Allah hayız görenin (kadının) namazını başörtüsüz kabul etmez."*³²¹

9. Ubeydullah İbnu'l-Esved el-Havlânî -ki Resûlullah (a.s.)'ın eşlerinden Meymûne'nin terbiyesinde idi anlatıyor: "Meymûne üzerinde izar olmaksızın tek entari (dır') ile başörtüsü giyinmiş olduğu halde namaz kılardı."³²²

10. Muhammed İbnu Zeyd, İbnu Kunfuz'un annesinden yaptığı nakle göre, annesi Ümmü Seleme'ye

"Kadın, hangi giysiler içerisinde namaz kılmalı?" diye sormuştur. O da:

"Başörtüsü ve ayağın üzerini örtecek kadar uzun entari içerisinde!" diye cevap vermiştir."³²³

11. ...İbn Ömer (r.a.) Resûl-i Ekrem (s.a.)'in yahutta Ömer(r.a.)'in (şöyle) dediğini haber vermiştir: "Birinizin iki elbisesi bulunursa, namazı onlarla kılsın. Yok, eğer bir elbisesi varsa onu beline bağlasın (eteklik yapsın), onu yahudiler gibi (eller de içeride kalacak şekilde) bürünmesin."³²⁴

2.1.3.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri

Namazın sahih olması için âlimlerin çoğunluğuna göre avret yerlerini örtmek şarttır. Fakat fakihler erkek, cariye ve hür kadınların avret yerlerinin neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

³¹⁸ Tirmizî, Edeb 40.

³¹⁹ Buhârî, Salât 5; Müslim, Salât 277; Ebû Dâvud, Salât 78; Nesâî, Kible 18.

³²⁰ Buhârî, Salât 5; Ebû Dâvud, Salât 78.

³²¹ Ebû Dâvud, Salât 85; Tirmizî, Salât 277.

³²² Muvatta, Salâtul'l-Cema'a 37.

³²³ Muvatta, Salâtul'l-Cemâ'a 36; Ebû Dâvud, Salât 84.

³²⁴ Buhârî, Salat 6; Ebû Dâvud, Salât 82; Ahmed b. Hanbel, II, 328.

a)Erkeğin Avret Yerleri

İmam Şafii ve İmam Ebû Hanîfe: “Erkeğin mahrem yeri göbeği ile diz kapaklarının arasısıdır” demişlerdir. Kimisi de: “Erkeğin mahrem yeri, sadece ön ve arkasındaki iki malum uzuvdur” demiştir.

Bu ihtilâfın sebebi; bu mevzuda varid olan iki sabit hadisin çelişmesidir. Biri Cerhed'in, Peygamber (s.a.s) Efendîmiz'in «Uyluk avrettir»³²⁵ buyurduğuna dair hadisidir. Diğeri de Enes'in «Peygamber (s.a.s) Efendimiz ahabî arasında otururken elbisesini uyluğundan sıyırdı»³²⁶ mealindeki hadisidir.

Hanefî Mezhebi'nin görüşüne göre, diz kapağı da uyluktan olup avret mahallidir. Dayandıkları delil meşhur olan şu hadistir: *"Erkeğin avret yeri göbeği ile diz kapağı arasısıdır"*

Şafî Mezhebi, avret mahali ve uyluğun avret olduğuna dair aynı görüştedir ve uylukların örtülmesi konusunda bazı hadisler rivayet edilmiştir. Bu hadislerden kimisi şunlardır; *"Uyluklarını açma, canlı yahut ölü hiç bir kimsenin uyluklarına bakma."* Hz. Peygamber (a.s.) Cerhed el-Eslemfye şöyle demiştir: *"Uyluğunu ört. Çünkü uyluk avrettir."*³²⁷

b) Kadınların Avret Yerleri

Kadının neresinin mahrem olduğu meselesinde de ihtilâf edilmiştir. Ulemanın çoğu, yüz ve elleri dışında, bütün vücudunun mahrem olduğu görüşündedirler, İmam Ebû Hanîfe: “Kadının ayağı da mahrem değildir” demiştir.

Bu ihtilâfın sebebi, "Kadınlar süslerini, -kendiliğinden görünen kısmı müstesna- açmasınlar"³²⁸ âyet-i kerimesinde müstesna tutulan yerlerin, kadının belli bir takım uzuvları olabildiği gibi, hareket halinde kapalı kalması mümkün olmayan yerleri de olabilmesidir.

“Hareket halinde kapalı kalması mümkün olmayan yerlerdir” diyenler; *"Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına (dışarı çıkarken) üstlerine*

³²⁵ Ebû Dâvûd, Hammâm, 4014.

³²⁶ Buhârî, Salat ,371.

³²⁷ Bidâyetü'l-Müctehid 1, 256; Muğni'l Muhtac, I, 185; Mühezzeb, I, 64; Mecmu, III, 170-176; Mebsut, I/ 65.

³²⁸ Nûr, 24/31.

örtü almalarını söyle. Bu, onların tanınmamalarını ve dolayısı ile incitilmemelerini sağlar"³²⁹ âyetini delil getirerek: "Kadının bütün vücudu, hatta sırtı bile mahremdir." demişlerdir.

"Âyette müstesna tutulan yerlerden maksat -yüz ve eller gibi- kapatılması adet olmayan bir takım belli uzuvlardır" diyenler ise: "Kadının yüzü ve elleri mahrem değildir. Nitekim kadın hacc'da yüzünü kapatmaz" demişlerdir.³³⁰

Hanefilere göre, kadınların aşağı sarkan saçları dâhil bedenleri, bütünü ile avrettir. Ancak eller ile yüz avret değildir. Ayakların iç ve dış kısmı da itimat edilen görüşe göre zaruretin umumi olması dolayısıyla avret değildir. Dayandıkları delil şu ayet-i kerimedir: *"Kadınlar, kendiliğinden görünen dışında, zinetlerini göstermesinler."*

Şafîilere göre ise, kadının el ve yüz dışında her tarafı avrettir. Ellerin sınırı parmak uçlarından bileklere kadar olan kısımdır. Bu konuda onlar da mezkûr ayeti delil olarak kabul ederler. Yüz hacda peçe ve eldiven yasağından dolayı ve günlük hayatta ihtiyaç duyulan uzuvlar oldukları için avret yerlerinden sayılmaz.

2.1.4 İstikbal-i Kible

2.1.4.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Doğu ile batı arasında tek bir kible vardır."³³¹

2. Nâfi anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb dedi ki: "Kişi Beytullah istikametine yöneldi mi doğu ile batı arasında tek bir kible vardır."³³²

3. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bineğinin üzerinde iken yönü hangi istikamette olursa olsun tesbih ediyor, (nafile namaz kılıyor, rükû ve secde içinde) başıyla imada bulunuyordu. İbnu Ömer de böyle yapıyordu."

³²⁹ Ahzâb, 33/59.

³³⁰ Bidayetü'l-Müctehid, I, 256-257.

³³¹ Tirmizî, Salât 256; Canan, VIII, 369.

³³² Muvatta, Kible 8.

Müslim'de gelen diğer bir rivayette İbnu Ömer şu ziyadeyi yapar: “Aleyhissalâtu vesselâm, bineğin sırtında tesbihte (nafile namazda) bulunur ve vitir kılardı, fakat farz namaz kılmazdı.”³³³

4. Ebû Dâvud bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm nafile namaz kılmak isteyince, devesini kibleye çevirir, sonra iftitah tekbiri getir(erek) namaza başlar, sonra bineği nereye yöneltirse yöneltsin, namazını kılardı."

2.1.4.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri

Fakihler namazın geçerli olması için kibleye yönelmesinin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir: Çünkü Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: “*Her ne taraftan yola çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür. Her nerede olursanız yüzünüzü ona doğru döndürün*”³³⁴ ancak ittifakla iki durumu bundan istisna etmişlerdir. Biri savaşta, şiddetli korku esnasında, diğeri binek üzerinde nafile namaz kılan seferinin durumunda. Bunların kibleye yönelmeleri şart değildir. Ayrıca âlimler Kâbe’yi gören herkesin bizzat Kâbe’nin kendisine yönelmesi gerektiği hususunda da ittifak etmişlerdir.

Hanefîlere göre, Kâbe’yi görmeyenler Kâbe’nin kendisine değil de Kâbe’nin yönündeki kibleyi isabet etmeleri gerekmektedir.³³⁵ Çünkü Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “*Doğu ile batı arası kabledir.*” Çünkü kiblede Kâbe’nin kendisine isabet ettirmek eğer farz olsaydı, düzgün bir hatta göre uzun bir safta namaz kılanların namazlarının sahih olmaması tek bir kibleye yönelen ve birbirinden uzakta bulunan iki kimsenin namazlarının sahih olmaması gerekirdi.

İmam Şafiî et-Ümm adlı kitabında şöyle demiştir: Mekke’de bulunmayan kimseye farz olan Kâbe’nin kendisine kibleyi isabet ettirmektir, çünkü kible farzının yerine gelmesi için kişiye Kâbe’nin kendisine dönmek gerektir; Mekkeli gibi. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Nerede bulunursanız, yüzünüzü Kâbe’nin yönüne doğru yöneltin.*” Yani böyle bir kimsenin Kâbe’ye yönelmesi farz olur.³³⁶

³³³ Canan, VIII/542.

³³⁴ Bakara 2 / 149-150.

³³⁵ Tebyin’ül Hakaik, I, 100 vd.

³³⁶ Mecmu, III, 194, 212; Mühezzeb, I, 67.

Binek üzerinde namaz kılmaya gelince; âlimler, seferinin bineği üzerinde giderken nafile namaz kılmasının caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Binek üzerinde kılınması caiz olan namazlar nafile namazlar ile müekked sünnetlerdir. Ancak sabah namazı bunların dışındadır. Farz namazlar ile vitir ve adak namazları ve cenaze namazları gibi bütün diğer namazların kılınması caiz değildir. Bunların binek üzerinde özürsüz olarak kılınması caiz değildir. Namazın başlangıcında kıbleye dönülür, rükû ve secdede imâ ile namaz tamamlanır.

2.1.5 Vakit

Vaktin girdiğini kesin olarak yahut içtihat ile zannî olarak bilmedikçe, kılınacak olan namaz sahih değildir. Bunu bilmeden namaz kılan kimsenin kıldığı namaz sahih olmaz. Çünkü ibadetin kesin ve şüphe bulunmayan bir niyet ile yapılması gerekir. İbadetinden niyet bakımından şüphelenen kimsenin namazı sahih değildir. Çünkü şüphe kesin değildir. Bunun dayandığı delil Allah tealâ'nın: *"Şüphesiz namaz müminler üzerine vakit ile belirlenmiş olarak farz kılınmıştır."*³³⁷ âyetidir.

2.1.5.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Hz. Ebû Mûsa anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'a bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi." (Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilâl'e emretti, sabah ezanını okudu.

Sonra, güneş tam tepe noktasından batıya dönme (zeval) anında yine Bilâl'e emretti, öğle ezanını okudu. Bu vakit için, -öbürlerinden daha iyi bilen- birisi: "Bu, gün ortası (nısfu'n-Nehar)" demişti. Sonra, güneş henüz yüksekte olduğu zaman emretti, Bilâl akşam namazı için ezan okudu. Sonra ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca yatsı için emretti, Bilâl yatsı ezanını okudu. Sonra ertesi gün, sabah namazını tehir etti. O kadar geciktirdi ki, kişinin, "sabah vakti çıktı veya çıkmak üzere" demesi anında namazı tamamladı. Sonra öğleyi tehir etti, öyle ki, öğle namazını dün ikindiye kıldığımız ana yakın bir vakitte kıldı. Sonra ikindiye tehir etti.

³³⁷ Nisa, 4/103.

Bir kimsenin, "Güneş (ikindi) kızılığına büründü" diyebileceği bir vakitte namazdan çıktı. Sonra akşamı, nerdeyse ufuktan aydınlığın (şafak) kaybolduğu âna kadar tehir etti." Kaynak

2. Bir rivayette de şöyle gelmiştir: Akşamı, ikinci günde, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından önce kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin ilk üçte birine kadar tehir etti. Sonra sabah oldu ve soru sahibini çağırdı: "İşte namazın vakti bu iki hudud arasındadır" buyurdu.³³⁸

3. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Sabah namazını kişi arkadaşının yüzünü tanıyamayacak -veya kişi yanındakini tanımayacak- kadar (ortalığın karanlık olduğu) bir anda kıldı. Sonra ikindiye öylesine tehir etti ki, namazdan çıktığı zaman güneş sararmıştı..." Rivayetin sonunda Ebû Dâvud der ki: Bu hadisi rivayet edenlerden bazıları şöyle dedi: "sonra yatsıyı gece yarısına kadar tehir ederek kıldı."³³⁹

4. İbnu Abbâs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Cibril bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiye her şey gölgesi kadarken kıldı. Sonra akşamı güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabahı şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldı. İkinci sefer öğleyi, çünkü ikindinin vaktinde herşeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldı. Sonra ikindiye, herşeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldı.

Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:

"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhimü'ssalâtu vesselâm) vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi."³⁴⁰

5. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Bilesiniz, namazın bir ilk vakti bir de son vakti vardır. Öğle vaktinin evveli güneşin tepe noktasından batıya meyil (zeval) ânıdır. Son vakti de ikindinin girdiği andır. İkinci vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu da güneşin sarardığı andır. Akşam vaktinin evveli, güneşin battığı andır. Vaktin sonu da ufuktaki aydınlığın

³³⁸ Müslim, Mesâcid 178; Ebû Dâvud, Salât 2; Nesâî, Muvâkât 15.

³³⁹ Ebû Dâvud, Salât 2.

³⁴⁰ Tirmizî, Salât 1; Ebû Dâvud, Salât 2.

(şafak) kaybolduğu andır. Yatsı vaktinin evveli, ufuğun kaybolduğu andır. Vaktin sonu da gecenin yarısıdır. Sabah vaktinin evveli fecrin (aydınlığı) doğmasıdır. Vaktin sonu da güneşin doğmasıdır."³⁴¹

6. Muvatta'da Abdullah İbnu Râfi' Mevla Ümmü Seleme'den kaydedilen bir rivayette şöyle denmiştir: "Abdullah İbnu Râfi', Ebû Hüreyre'ye namazların vaktini sormuştu. Ebû Hüreyre kendisine şu açıklamayı yaptı: "Ben sana haber vereyim: Gölgen kendi mislin kadarken öğleyi kıl. İkindiye gölgen iki mislin olunca kıl. Akşamı güneş batınca kıl. Yatsıyı seninle arana gecenin üçte biri girince kıl. Sabahı da alaca karanlıkta kıl."

7. Muhammed ibnu Amr İbni'l Hasen İbni Ali İbnu Ebî Tâlib anlatıyor: "Haccâc, Medîne'ye geldiğinde namazı mûta'd vaktinden tehir ediyordu. Bunun üzerine Câbir İbnu Abdillâh'a (namazların vakti hakkında) sorduk. Bize şu açıklamayı yaptı:

"Resûlullah (a.s.) öğleyi hararetin şiddetli olduğu zamanda (hâcîre vaktinde) kıları. İkindiye de güneş parlakken kıları. Akşamı, güneş batınca; yatsıyı bazan geciktirir, bazen de öne alırdı. Halkın toplandığını görünce tacil eder, onları ağır görünce de tehir ederdi. Sabahı da alaca karanlıkta kıları." ³⁴²

8. Râfi İbnu Hadîc anlatıyor: "Biz akşamı, Resûlullah (a.s.) ile birlikte kılınca, cemaatten ayrılıp (ok atışı yapalım olurdu da) attığı okun düştüğü yerleri rahat görebilirdi." ³⁴³

9. Yine Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Hararet şiddetlenince namazı (vakit) biraz serinleyince kılın. Çünkü şiddetli hararet cehennemden bir esintidir." ³⁴⁴

10. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır."*

³⁴¹ Tirmizî, Salât 114; Müslim, Mevâkît 6.

³⁴² Buhârî, Mevâkît 18, 21; Müslim, Mesâcid 234; Ebû Dâvud, Salât 3; Nesâî, Mevâkît: 18.

³⁴³ Buhârî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcid 217.

³⁴⁴ Buhârî, Mevâkît 9, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 180; Muvatta, Vükût 28; Ebû Dâvud, Salât 4; Tirmizî, Salât 7; İbnu Mâce, Salât 4; Nesâî, Mevâkit 5.

2.1.5.2 Hanefi ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Hadislerde de görüldüğü üzere, vakitlerin başlaması ve sonu ince bir şekilde belirlenmiştir. Fakihler her namazın vakti konusunda ittifak halindedirler. Buna göre;

Sabah Namazı; Sabah vakti fecr-i sâdik'ten güneşin doğmasına kadar devam eder. Fecr-i sadık: Ufuktaki genişliğine yayılan bir beyazlıktır. Güneş doğduktan sonra, öğle vaktine kadar geçen zaman, farz namazların kılınamayacağı mücmel bir vakit olarak kabul edilir.

Öğle Namazı; Öğle vakti, güneşin en yüksek noktaya ermesinden her şeyin gölgesinin bir misli uzamasına kadar devam eden vakittir. Bu görüş Hanefilerden İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ile üç mezhep imamının görüşüdür, Ebu Hanife'nin görüşüne göre ise öğle vaktinin sonu, her şeyin gölgesi iki misli uzayınca kadardır. Cumhurun delili şu hadistir: *"Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (a.s.)'e ikinci gün her şeyin gölgesi bir misli olduğu zaman öğle namazını kaldırmıştır."* Ebu Hanife'nin delili ise Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir:

"Öğle vaktini hava serinlediği zaman kılın. Çünkü öğle vaktindeki hararetin şiddeti cehennem hararetinin şiddetinden kaynaklanmıştır." Arabistan'da güneşin hararetinin en şiddetli olduğu zaman, her şeyin gölgesinin bir misli olduğu zamandır.

İkinci Namazı; Her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan itibaren başlayıp -Ebu Hanife'ye göre ise, iki misli olduğu andan itibaren -ittifakla güneşin batmasından hemen önceki vakte kadar devam eder. Bunun dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: *"Güneş doğmadan önce, sabah vaktinden bir rekâta yetişen kimse sabah namazına yetişmiştir. Güneş batmadan önce ikinci vaktinden bir rekâta yetişen kimse de ikinci namazına yetişmiştir."*

Akşam Namazı; Akşam vakti icma ile güneşin batmasından itibaren başlar. Hanefî ve Şafî'nin eski mezhebine göre akşam vakti şafağın kaybolma zamanına kadar uzanır. Dayandığı delil: *"Akşam vakti şafak kayboluncaya kadardır"* hadisidir.

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ve Şafiilere göre, şafak kırmızı olan şafaktır. Çünkü İbni Ömer şöyle demiştir: *"Şafak, ufuktaki kırmızılıktır."* Hanefilerde fetva imameynin görüşüne göredir, İmam-ı Azam da iki imamın görüşüne dönmüştür. Hanefî mezhebinin görüşü de budur.

Ebu Hanife'ye göre, şafak âdetde kırmızılıktan sonra ufukta devam eden

beyazlıktır. Bu beyazlıktan sonra devam eden siyahlık ortaya çıkar. İki şafak arasında üç derecelik bir fark vardır. Bir derece ise dört dakikadır.

İmam Ebu Hanife'nin dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu sözüdür: *"Akşam vaktinin sonu ufuk karardığı zamandır."*

Yatsı Namazı; Kırmızı şafağın kaybolduğu andan itibaren başlar, fecr-i sadık'ın doğmasından hemen önceki zamana kadar devam eder. Bu görüşün dayandığı delil, daha önce geçen İbni Ömer'den rivayet edilmiş olan şu hadis-i şeriftir: *"Şafak kırmızılıktır. Şafak kaybolunca namaz kılmak farz olur."* İkinci delil Müslim'de rivayet edilen Ebu Katade hadisidir: *"Uyku hâlinde kusur yoktur. Kusur ancak, diğer namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayandır"*³⁴⁵ Bu hadis-i şerif, sabah namazı dışında her namazın vaktinin diğer namaz vakti girinceye kadar devam ettiği konusunda açıktır. Sabah namazı ise, bu umumi hükümden icma ile tahsis edilmiş, istisna edilmiştir.

Fakat yatsı namazı için tercih edilen vakit, gecenin üçte biri yahut yarısı geçinceye kadar devam eder. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre hadisidir: *"Ümmetime zorluk vermesem, yatsı namazını gecenin üçte birine, yahut yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim."* Enes hadisinde de şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yatsı namazını gecenin yarısına kadar tehir etti, sonra yatsı namazını kıldı."* İbni Amr hadisi de şöyledir: *"Yatsı namazının vakti gecenin yarısına kadardır"*.

Hz. Aişe (r.a.) hadisinde de şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir gece, yatsı namazını geciktirdi. Mescit ehli uyumuştı. Sonra çıkıp namaz kıldı ve şöyle buyurdu. Eğer ümmetime zorluk vermesem, bu vakit yatsı namazının vaktidir."* Bu hadisi şerif yatsının namazının muhtar olan vaktinin gece yansından sonraya kadar uzadığına işaret ediyorsa da, gecenin ekserisi değil büyük bir kısmı murad edilmiştir şeklinde tevیل olunmaktadır.

Vitir namazının vaktinin başlangıcı, yatsı namazından sonradır. Vitir namazının vaktinin sonu sabah vakti girmeden hemen öncesine kadarki zamandır.³⁴⁶

³⁴⁵ Müslim, Mesâcid 311.

³⁴⁶ Muğni'l-Muhtâc, I, 121–127; Mühezzeb, I, 51–54; Mebsut, I, 249–270, Bidayetü'l-Müctehid, I, 220–230; Hidaye, I, 84.

2.1.6 Niyet

Niyet, lügatte "kastetmek" demektir. Şeriatte ise "Allaha yakın olmak maksadı ile bir ibadeti yapmaya kalben azmetmektir. Bu kişi yaptığı iş sebebi ile Allah Tealâyı kastedecek, bunun dışında her hangi bir varlığa ibadet etmek yahut insanlar katında öğülmek, yahut takdir edilmek ve benzeri şeyler kastedilmiş olmayacaktır. İşte bu ihlâstır, ibadetin yalnız Allah'a tahsis edilmesidir.

Namazda niyet etmek, bütün âlimlerin ittifakı ile farzdır. Bunun sebebi ibadetin ibadetten ayrılması ve namazda Allah için ihlâsın gerçekleşmesidir. Çünkü namaz ibadettir. İbadet ise yapılan işin bütünü ile Allah'a tahsis edilmesidir. Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Oysa onlar, yalnız dini kendisine tahsis ederek Allah'a ibadet etmekle emrolundular."* ³⁴⁷ Meşhur bir hadis de niyetin vacip olduğuna delâlet etmektedir. Bu hadis de şudur: *"Ameller niyetlere bağlıdır. Herkes için niyet ettiği vardır."* ³⁴⁸ Hiç bir şekilde niyetsiz namaz sahih değildir.

Tam niyet şöyledir: Namaz kılan kişi iman şuuru içinde bulunmalı ve yapılan iş ile Allah'a yakın olmaya niyet etmeli, bu işin farz olduğuna ve bu günde eda edilmesine niyet etmelidir; bu işi tayin etmeli, rekât sayısına niyet etmelidir, imamlık yahut cemaatliğe yahut yalnız başına namaz kılmaya niyet etmelidir. Sonra da iftitah tekbirine niyetlenmelidir. Bütün fakihlerin ittifakı ile niyetin hükmüne sahip çıkmak (istishap) vaciptir.

Hanefîlere göre: Niyet ile tekbir arasında namaza yabancı olan bir fasıla olmayacak şekilde, niyetin namaza bitişik olması şarttır. Bu fasıla namazda yapılması lâayık olmayan yemek, içmek ve benzeri şeylerdir. Fakat arada abdest almak, mescide yürümek gibi namaz ile ilgili bir fasıla olursa bunun zararı yoktur. Şafîîlere göre; niyetin namazla ilgili işlere yakın olması şarttır. Eğer namaz işlerinden sonraya kalırsa buna azim denilir.

³⁴⁷ Beyyine, 95/5.

³⁴⁸ Buhârî, Bedü'l-Vahy 1; Müslim, İmare 155; Ebu Davud, Talak 11.

2.2 NAMAZIN RÜKÜNLERİ

Fakihler namazın farzlarını sayma konusunda ve tasnifte farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Hanefilere göre, namazın rükünleri altıdır: Ayakta iftitah tekbiri almak, kıyam, kıraat, rükû, secde ve son oturuşta teşehhüt miktarı oturmak. Bu görüş İmam Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf'un görüşüdür. Fakihlerin cumhuru buna muhaliftir.

349

Namazın vacipleri on sekizdir: (Hanefî'lere göre vacip, şüpheli bir delil ile sabit olan hükümdür. Vacibin hükmü, terk edilmesinden ötürü azaba müstahak olmaktır. Fakat vacibin terki sebebiyle namaz bozulmaz. Bu eksikliği telâfi etmek için, namazın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir.) Namaza “Allahu ekber” lafzıyla başlamak, fatihayı okumak, fatiha'dan sonra bir sure okumak, farz namazlarının ilk iki rekatında sure okumak, fatihayı sureden önce okumak, secdede burun ile alnı birlikte yere koymak, tertibe uymak, rükunları tam yapmak, ikiden fazla rekatlı namazlarda ilk oturuş, ilk ve son oturuşta teşehhüt, selam verirken “selam” demek, akşam, yatsı ve sabah namazında açıktan; öğle ve ikindi namazlarında gizliden kıraat yapmak, cemaatle namazda imama uyan kişinin kıraat yapmayıp susmasıdır.

Şafilere göre namazın rükünleri on üçtür: Niyet etmek, iftitah tekbiri almak, gücü yetenlerin farz namazlar için ayakta durması, mesbuk olma ve benzeri mazeretler dışında her namaz kılan kişinin fatihayı okuması, rükû, iki kere secde etmek, iki secde arasında oturmak, son teşehhüt, son teşehhütte oturmak, son oturuştan sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek, selâm vermek, tertibe riayet etmek.³⁵⁰

Bu ihtilaflar sonucunda âlimler altı rükün üzerinde ittifak etmişlerdir. Bunlar şunlardır:

³⁴⁹ Fethül-Kadîr, 1,192-226; Bedâ'î, 1.105.106-163; Mebsut, 19-83.

³⁵⁰ Muğni'l-Muhtâc, 1,148-184;

2.2.1 İftitah Tekbiri

Kişinin namazdayken ayakta, kendi duyacağı kadar sesli olarak “Allahu ekber” demesidir. Tahrim veya ihram tekberi olarak da bilinmektedir.

"Allahu ekber" sözünü söylemenin şart ve tekbir getirmenin rükün olmasının dayandığı delil Allah tealâ'nın, "*Ve Rabbinin adını anıp namaz kılan*"³⁵¹ âyeti ile "*Beni anmak için namaz kıl*"³⁵² âyeti ve "*Namazın anahtarı temizliktir, tahrim ise tekbirdir.*" hadisidir.

2.2.1.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namaza kalktığı zaman, ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır sonra tekbir getirirdi. Rükû yapmak isteyince de (ellerini iki omuzu hizasına kaldırmak suretiyle) aynı şeyi yapardı. Rükûdan başını kaldırınca da aynı şeyi yapardı. Ancak bunu, secdeden başını kaldırırken yapmazdı."³⁵³ Bir başka rivayette: "Bunu, secde ederken yapmazdı" denmiştir.

2. Bir diğer rivayette: "Başını rükûdan kaldırınca, ellerini aynı şekilde kaldırır ve: "Semi'allâhu limen hamideh, Rabbenâ ve leke'lhamd. (Allah kendine hamdedeni işitir. Rabbimiz, hamd sanadır)" derdi" şeklinde gelmiştir. (Bu ibarenin lafızları Buarı ve Müslim'e aittir)

3. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (a.s.) namaza kalktığı zaman ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır. Sonra eller o halde iken tekbir getirirdi, rükûa giderdi. Sonra belini doğrultmak isteyince ellerini tekrar iki omuz hizasına kadar kaldırır ve, "Semi'allâhu limen hamideh" derdi.

Secdede ellerini kaldırmazdı. Rükûdan önce getirdiği her bir tekbirde ellerini kaldırır ve bu hal namazın bitimine kadar devam ederdi."

Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Rükûdan doğrulunca, secdeye eğilince (kaldırır), iki secde arasında kaldırmazdı" denmiştir.³⁵⁴

³⁵¹ Ala, 87/15.

³⁵² Taha, 20/14.

³⁵³ Canan, VIII, 370.

³⁵⁴ Ebu Davud, Salat 542-543.

4. Nesâî'nin rivayetinde şöyle gelmiştir: [Resûlullah (a.s.)] namaza girdiği zaman ellerini kaldırırdı. Rükûya gitmek istediği zaman, başını rükûdan kaldırdığı ve iki rek'at arasında kalktığı zaman aynı şekilde ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı."³⁵⁵

5. Alkame anlatıyor: "Size Resûlullah (a.s.)'ın namazıyla namaz kıldırayım mı?" dedi ve namaz kıldı. Bu namazda ellerini bir kere iftitah tekbiri sırasında kaldırdı, başka kaldırmadı."

6. Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah (a.s.) her eğilip doğrulmalarda, kıyâm ve oturmalarda tekbir getirirdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de aynı şekilde tekbir getirirlerdi."³⁵⁶

7. Berâ anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çıkıncaya kadar) başka kaldırmadı."³⁵⁷

8. Ebû Hüreyre 'den yapılan rivayete göre, halka namaz kıldırıldığı zaman, her eğilip doğrulmada tekbir getirirdi. Kendisine:

"Bu tekbirler de ne?" dendiği vakit:

"Bu, Resûlullah (a.s.)'ın namazıdır!" diye cevap verirdi."

Bu hadis, Sahiheyne'nin rivayetine lafzen uygundur. Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde: "(Ebû Hüreyre) tekbir getirince parmaklarını açardı" denmiştir.

Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde "O eğilirken tekbir getirirdi" denmiştir.

9. Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Şayet Peygamber (a.s.)'in ön cihetinde olsaydım koltuk altlarını görürdüm (kollarını öylesine yüksek kaldırırdı)."³⁵⁸

10. Hz. Ali anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) farz namaza kalkınca tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûya gitmek isteyince aynı şeyi yapardı. Rükûdan kalkınca da aynı şeyi yapardı. Oturur vaziyette iken ellerini hiçbir surette kaldırmazdı. İki(nci) secdeden de kalkınca ellerini aynı şekilde kaldırır ve tekbir getirirdi."³⁵⁹

³⁵⁵ Buhârî, Ezân 83, 84, 85, 86; Müslim, Salât 22; Muvatta, Salât 16; Ebû Dâvud, Salât 117; Tirmizî, Salât 190; Nesâî, İftitah 1, 2,3; İbnu Mâce, İkâmet 15.

³⁵⁶ Ebû Dâvud, Salât 119; Tirmizî, Salât 191, 188; Nesâî, İftitah 110, 124, Sehv 70.

³⁵⁷ Ebû Dâvud, Salât 119.

³⁵⁸ Canan, VIII, 376.

³⁵⁹ Ebû Dâvud, Salât 118.

11. Hz. Ali anlatıyor: “Resulullah (a.s.) buyurdular ki; “*Namazın anahtarı temizliktir. (namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılan şey ise iftitah tekbiridir. Helal kılan şey de (soındaki) selamdır.*³⁶⁰

2.2.1.2 Hanefi ve Şafiilerin konu ile ilgili Görüşleri

Ebu Hanife'ye göre Arapça dışında bir dilde tekbir getirmek de yeterlidir. Çünkü Allah tealâ: "*Rabbini adını anarak namaz kılın...*" buyuruyor. Bu kişi de Allah'ı anmıştır.

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise İmam Şafî gibi düşünmektedirler: Eğer bir kimse arapça telaffuzu güzel yapamıyorsa, arapçadan başka sözlerle tekbir getirebilir. Eğer arapçayı güzel telaffuz edebiliyorsa başka dillerde sözlerle tekbir alması yeterli değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): "*Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle namaz kılın.*"³⁶¹ buyurmuştur.

2.2.2 Kıyam

Gücü yetenlerin namazda kıyamda bulunması namazın rükünlerindendir. Nafile namazlarda veya hasta olan kişinin kılan kişiye zorluk olmaması sebebiyle ayakta namaz kılmak vacip değildir.

2.2.2.1 Konu ile ilgili Âhâd Haberler

1. İmrân İbnu'l-Husayn anlatıyor: "Bende basur vardı. Namazı nasıl kılacağım diye Resûlullah (a.s.)'a sordum.

"*Ayakta kıl, muktedir olmazsan oturarak kıl, buna da muktedir olmazsan yan üzeri (yatarak) kıl*" buyurdu."

2. Diğer bir rivayette geldiğine göre, İmrân Resûlullah (a.s.)'a kişinin oturarak kılacağı namaz hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

³⁶⁰ Ebu Davud, Taharet 31; Tirmizi, Taharet 3.

³⁶¹ Buhârî, Ezân, 18.

"Ayakta kılarlsa bu efdaldır. Kim de oturarak kılarlsa, ona ayakta kılanın ecrinin yarısı verilir. Kim de yatarak kılarlsa ona da oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir" buyurdu." ³⁶²

3. Abdullah İbnu Şakîk anlatıyor: "Hz. Âişe'ye:

"Resûlullah (a.s.) oturarak namaz kılar mıydı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Evet! Halk -veya yaş demişti- O'nun dermanını kesince (yani insanların meseleleriyle ömrünü tüketince, dermandan kesilince demektir)."

4. Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (a.s.) oturarak namaz kılar, oturduğu halde kırâat buyurur, kırâatından takriben otuzkırk âyet kalınca kalkar, kırâatına ayakta devam eder, sonra rükûya ve secdeye giderdi. İkinci rek'atte aynen bunun gibi yapardı. Namazı bitince, ben uyanıksam benimle konuşurdu, uyuyor isem yatardı."

5. Hz. Hafsa anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ın, nafilâ namazlarını kılarırken, ölümüne bir yıl kalıncaya kadar hiç oturduğunu görmedim. Bundan sonra hep oturarak kıldı. Namazda sûreyi hep tertîl üzere okurdu. Bundan dolayı o sûre, aslında ondan daha uzun olan sûreden daha uzun görünürdü." ³⁶³

6. İbnu Amr İbni'l-Âs anlatıyor: "Bana Resûlullah (a.s.)'ın: "Kişinin oturarak kıldığı (nafilâ) namaz, normal şekilde kıldığı namazın (sevapca) yarısına denktir" buyurduğu söylenmişti. (Kendisinden sormak üzere) derhal yanına gittim. Varınca, Efendimizi oturarak namaz kılıyor buldum. Elimi başının üzerine koydum. Bana:

"Ey Abdullah İbnu Amr! Meselen nedir?" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana "Kişinin oturarak kıldığı namaz, normal namazın yarısına denktir" buyurduğunuz söylendi. Halbuki siz de oturarak kılıyorsunuz?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet öyledir. Ancak ben sizlerden biri gibi değilim" cevabını verdi." ³⁶⁴

7. İbnu Mes'ud'un anlattığına göre, namaz kılarırken sol elini sağ eline koymuştur. Bunu gören Resûlullah (a.s.) (bizzat elleriyle tutarak) sağ elini sol elinin üzerine koymuştur." ³⁶⁵

³⁶² Buhârî, Taksîru's-Salât 18, 17, 19; Ebû Dâvud, Salât 179; Tirmizî, Salât 274; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 21.

³⁶³ Müslim, Müsâfirîn 118; Muvatta, Cum'a 20; Tirmizî, Salât 275; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 19.

³⁶⁴ Müslim, Müsâfirîn 120; Muvatta, Salâtul-Cemâ'a 20; Ebû Dâvud, Salât 179; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 20.

8. İsmâil İbnu Ümeyye anlatıyor: "Nâfi'ye namazda ellerinin parmaklarını kenetleyen kimse hakkında sormuştum. Bana: "Bu hususta Abdullah İbnu Ömer 'i işittim: "Bu, Allah'ın gadabına uğrayanların namazıdır" demişti diye cevap verdi."

Rezîn'in naklettiği bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer , namazda kuûd halinde (otururken) sol elini kabası üzerine dayanan bir adam görmüştü, hemen müdahale ederek:

"Böyle oturma, zîra azaba uğrayanlar bu şekilde otururlar!" dedi.³⁶⁶

9. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namazda ihtisârı (elleri böğre koymayı) yasakladı."³⁶⁷

2.2.2.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri

Kıyamda farz olan miktar, Hanefîlere göre, okunması istenen Kur'an ayetlerini okuyacak kadar zamandır. Bunlar da tekbir almak, bir Fatiha ve bir sure okumaktır. Cumhura göre, sadece iftitah tekbiri ile Fatiha'yı okuyacak kadar zamandır. Çünkü onlara göre farz sadece Fatiha'yı okumaktır. Sure okumak ise sünnettir.

Kıyamda Bir Yere Yaslanmak

Hanefîlere göre; ayakta durmaya gücü yeten kimselerin farz namazlarda kendi başlarına ayakta duiması şarttır. Bastonuna yahut bir duvara ve benzeri şeylere yaslanarak namaz kılan kimsenin namazı sahih olmaz. Bunun ölçüsü şudur: Yaslanılan şey alınacak olsa, kişi düşecek durumda olmalıdır. Namazda kıyam eğer bir özür sebebiyle bir yere yaslanarak olursa, namaz sahih olur.

Şafiîlere göre ise, kıyamda kendi başına durma şartı yoktur. Namaz kılan kişi eğer kıyamda iken bir şeye dayanırsa kerahetle caizdir. Çünkü kıyam bizatihi bulunmaktadır. Fakat dilediği zaman iki ayağını kaldırdığı takdirde bir yere dayanmış olup düşmeyecek şekilde olursa, namazı sahih olmaz. Çünkü bu kişi ayakta duruyor olmaz, bilakis kendisini bir yere asmış yani muallâkta olur.³⁶⁸

³⁶⁵ Ebû Dâvud, Salât 120; Nesâî, İftitah 10.

³⁶⁶ Ebû Dâvud, Salât 187.

³⁶⁷ Buhârî, Amel fi's-Salât 17; Müslim, Mesâcid 46; Ebû Dâvud, Salât 176; Tirmizî, Salât 281; Nesâî, İftitah12.

³⁶⁸ Mebsut, I, 20.

2.2.3 Kıraat

2.2.3.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. İbnu Abbâs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) kırâatını bismillâhirrahmânirrahîm ile başlatıyordu"³⁶⁹

2. Hz. Enes anlatıyor: "Ben, Resûlullah (a.s.), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiçbirinin besmeleyi okuduklarını işitmedim."³⁷⁰

3. İbnu Abdullah İbnu Muğaffel anlatıyor: "Ben (namazda) besmeleyi okumuştum. Babam işitti. Bana:

"Oğulcuğum, (bu yaptığın) bir bid'attir. bid'atten sakın!" dedi. Ben Resûlullah (a.s.)'ın ashâbından her kimle karşılaştı isem, hepsinin de bid'atten nefret ettiği kadar bir başka şeyden nefret etmediğini gördüm. Babam sözlerine şöyle devam etmişti:

"Ben Resûlullah (a.s.)'la, Hz. Ebû Bekr'le, Hz. Ömer'le, Hz. Osman'la namaz kıldım. Onlardan hiç birinin bunu (besmelenin okunacağını) okuduklarını işitmedim. Onu sen de okuma. Sadece "Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn" de."³⁷¹

4. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ikinci rek'atten kalktığı zaman kırâati Fatiha ile başlatıyor ve sükût etmiyordu."³⁷²

5. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim Fâtihâ-i şerîfe sûresini okumadan namaz kılsa bilsin ki bu namaz nâkıstır -bu sözü üç kere tekrarladı- eksiktir."* Ebû Hüreyre'ye:

"Biz imamın arkasında bulunuyorsak (ne yapalım)?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Yine de içinden oku. Zîra ben Resûlullah (a.s.)'ın şöyle söylediğini işittim:

Allah Teâlâ hazretleri (bir hadîs-i kudsîde) buyurdu ki: *"Ben kırâati kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: "Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn. (Hamd alemlerin Rabbine aittir)"*

³⁶⁹ Tirmizî, Salât 181.

³⁷⁰ Buhârî, Ezân 89; Müslim, Salât 50; Muvatta, Salât 30; Ebû Dâvud, Salât 124; Tirmizî, Salât 182; Nesâî, İftitah 21, 22; İbnu Mâce, İkâmet 4.

³⁷¹ Tirmizî, Salât 180; Nesâî, İftitah 22.

³⁷² Müslim, Mesâcid 148.

deyince, Azîz ve Celîl olan Allah: "Kulum bana hamdetti!" der. "er-Rahmânirrahîm" deyince, Allah: "Kulum bana senâda bulundu" der. "Mâlikî yevmiddîn (âhiretin sahibi)" deyince, Allah: "Kulum beni tebcîl ve ta'zîz etti (büyükledi)" der. "İyyâkena'budü ve iyyâkenesta'în (yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz)" deyince, Allah: "Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim" der. "İhdina'ssırâta'lmüstakîm sırâtallezîne en'amte aleyhim gayr'ilmağdûbi aleyhim ve la'ddâllîn. (Bizi doğru yola sevk, o yol ki kendilerine nimet verdiği kimselerin yoludur, gadaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerin değil)" dediği zaman, Allah: "Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir" buyurur."³⁷³

6. Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "...Bana Resûlullah (a.s.): "Haydi git ve Medîne'de ilan et ki: "Sadece Fatihâ sûresi de olsa, Kur'ân'dan bir parça okumadıkça kıldığınız namaz namaz değildir" dedi ve başka bir şey ilave etmedi."

7. Ebû Saîd anlatıyor: "(Namazda) Fatihâ sûresi ile kolaya gelen bir miktar (Kur'ân âyetin)i okumakla emrolunduk."³⁷⁴

8. Hz. Câbir demiştir ki: "Kim Fatihâ'yı okumadan bir rek'at namaz kılsa, imâmın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz"³⁷⁵

9. Vâîl İbnu Hucr anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ın gayri'lmağdûbi aleyhim ve lâ'ddâllîn'i okuyunca âmîn dediğini ve bunu söylerken sesini uzattığını işittim."

Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir. "...Bunu söylerken sesini yükselttiğini işittim."³⁷⁶

Amin Demenin Fazileti

1. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "İmâm âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."

İbnu Şihâb der ki: "Resûlullah (a.s.) âmîn derdi."³⁷⁷

³⁷³ Canan, 8, 405.

³⁷⁴ Ebû Dâvud, Salât 136.

³⁷⁵ Muvatta, Salât 38; Tirmizî, Salât 233.

³⁷⁶ Ebû Dâvud, Salât 172; Tirmizî, Salât 184.

2. Buhârî'de diğerk bir rivâyette şöyle gelmiştir: "*Kârî (okuyucu) âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra melekler "âmîn" der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir.*"³⁷⁸

Cehri Okuma

1. Ebû Hüreyre demiştir ki: "(Kur'ân) her bir namazda okunur. Resûlullah (a.s.) bize hangilerini işittirmişse biz de size işittiriyoruz. Hangilerini de gizlemişse biz de size gizliyoruz."³⁷⁹

2. Ebû Katâde anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bir gece (evinden) çıkmıştı. Hz. Ebû Bekr'e uğradı. Alçak sesle namaz kılıyordu. Hz. Ömer'e uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu."

Râvi der ki: "Resûlullah'ın yanında toplanınca Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"*Ey Ebû Bekr sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun.*" Ebû Bekr: "Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdi.

Hz. Ömer'e de:

"*Sana da uğradım. Sen yüksek sesle namaz kılıyordun!*" dedi. O da şu cevabı verdi: "Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum."³⁸⁰

3. Hz. Ebû Hüreyre'den yapılan rivâyette, bu kıssa aynen zikredilir, ancak Hz. Ebû Bekr'e: "*Sesini biraz yükselt*", Hz. Ömer'e de: "*Sesini biraz alçalt*" dedi" cümleleri zikredilmez."

Fakat şu ziyadede bulunur: "Ey Bilâl seni, şu sûreden ve şu sûreden okurken işittim" dedi. (Bilâl) cevaben: "(Kur'ân) tatlı bir kelam, Allah onu kısım kısım yapıp bir araya getirdi" dedi. Sonunda Resûlullah (a.s.): "Hepiniz isâbet ettiniz!" buyurdu."³⁸¹

³⁷⁷ Buhârî Ezân 112; Müslim, Salât 72; Muvatta, Salât 44; Ebû Dâvud, Salât 172; Tirmizî, Salât 185; Nesâî, İftitah 34, 35; İbnu Mâce, İkâmet 14.

³⁷⁸ Buhârî, Da'avât: 63.

³⁷⁹ Ebû Dâvud, Salât 129; Nesâî, İftitah 58; Buhârî, Ezân 104; Müslim, Salât 43.

³⁸⁰ Ebû Dâvud, Salât 315; Tirmizî, Salât 330.

³⁸¹ Ebû Dâvud, Salât 310.

4. el-Beyâzî anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namaz kılmakta olan insanların yanına geldi. Kırâatte sesleri yüksekti. Hemen: *"Namaz kılan kimse Rabbine münâcaatta (hususî konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'ân'ı birbirinize cehren okumasın!"* dedi."³⁸²

5. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) geceleyin kırâatı bazan yüksek sesle, bazan da alçak sesle olurdu."³⁸³

2.2.3.2 Hanefî ve Şafiîlerin Konu ile İlgili Görüşleri

Namaza Başlarken Besmele Çekmek

Hanefîlere göre, yalnız başına namaz kılan kimse, her rakatta gizli olarak "Fatiha" ile birlikte "bismillahirrahmanirrahim"i okur. Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisin yorumu bunun delilidir: *"Peygamber (s.a.v) kıraate "Elhamdülillahi Rabbil Alemin" diye başladı."*bu hadisi Peygamberimiz'in besmeleyi gizlice çektiği şeklinde yorumlamışlardır.

Ayrıca yukarıda geçen Abdullah İbnu Muğaffel'in oğlunu açıktan besmele çektiği için uyardığı hadis de besmelenin gizli çekilmesi gerektiğine delil olarak gösterilmiştir.

Şafiîlere göre ise, açıktan kılınan namazlarda imam besmeleyi açıktan okur. Delilleri Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Peygamber(a.s) besmeleyi açıktan çekerti. Muaviye Medine'de namaz kıldırıp besmeleyi açıktan çekmeyince Medineliler onu yadırgadılar ve dediler ki: "Namazdan hırsızlık mı yaptın? Besmele nerede?"* bu olay besmeleyi açıktan söylemenin Medinelilerce bilindiğini göstermektedir.

Hanefîlere göre fatiha ve diğer surelerin başındaki besmeleler birer ayet değildir; bunun delili Enes (r.a)dan rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile beraber namaz kıldım. Bunlardan hiçbirinin kıraatte besmeleyi okuduklarını görmedim."* Bir başka delil ise; Ebu Hureyre'den rivayet edilen, *"Allahu Teala'nın namazı kendimle kulum arasında yarı yarıya paylaştırdım. Kul "elhamdülillahi Rabbil Alemin" deyince Allahu Teala*

³⁸² Muvatta, Salât 29; Ebû Dâvud, Salât 310.

³⁸³ Ebû Dâvud, Salât 310.

kulum bana hamdetti buyurur...” hadisidir. Nitekim besmele Fatiha’nın başında bir ayet olsaydı Allahu Teala öncelikle o ayeti zikrederdi.

Şafilere göre ise besmele Fatiha’dan bir ayetdir. Bunun delili Hz. Aişe’den rivayet edilen, Peygamberimiz’in Fatiha’yı yedi ayet olarak belirlediği ve besmeleyi de bir ayet olarak saydığı hadis-i şeriftir.

Namazın Her Rekatında Fatiha Okumak

Hanefilere göre namazda Fatiha okumak ne gizli ne de açıktan ne imama ne de cemaate farz değildir. Bunun delilleri;

a) “*Kur’an’dan kolayınıza gelen ayetleri okuyunuz*”³⁸⁴ ayet-i kerimesidir. Bu ayet namazda mutlak olarak Kur’an okumayı emretmektedir. Dolayısıyla Kur’an adını taşıyan en az bir okuyuşla gerçekleşir. Dolayısıyla kıraatin namazda farz olması belirlenmiştir.

Kur’an’da farz olduğu kesin delil ile sabit olan bir hükmün zan ifade eden haber-i vâhid ile tahsis edilmesi caiz değildir. Haber-i vâhid bununla amel etmeyi gerektirir, vacip kılar, fakat farz olmasını gerektirmez. Dolayısıyla Hanefiler namazda sadece Fatiha’yı okumanın vacip olduğuna hükmetmişlerdir. Yani, Fatiha terkedilirse namaz tahrimen mekruh olarak sahih olur.

b) Daha önce geçen, namazını kötü bir şekilde kılan kişi ile ilgili hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: “*Namaza kalktığın zaman abdestini tam al, sonra kibleye yönel ve tekbir al, sonra bildiğin kolayına gelen Kur’an ayetlerini oku*” vacip olan mutlak kıraattir. Nitekim Kur’an buna delâlet etmektedir. Eğer Fatiha’yı okumak farz olsaydı, yahut rükün olsaydı bunu da ona bildirirdi. Çünkü o kişi hükümleri bilmiyordu ve buna ihtiyacı vardı.

c) “Fatiha’yı okumayanın namazı kabul değildir.” mealindeki hadis Fatihatsız namazın fazileti olmaz manasına hamledilmiştir, sıhhatinin bulunmadığı manasında değildir.

Şafilere göre ise, Fatiha’yı okumak farzdır. Namaz kılan kimse herhangi bir rekatta Fatiha’dan bir harfi bile terk edecek olsa namazı geçerli olmaz. Delilleri ise “*Fatihatsız namaz geçerli olmaz*” hadisi ve Peygamber’in (a.s) her rekâtta Fatiha

³⁸⁴ Müzzemmil 73/20.

okumaya devam etmesidir. Şafilere göre cemaatle namaz kılan bir kimsenin de Fatiha'yı okuması gerekmektedir. Delilleri de şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazını kıldırırken okumakta zorluk çekmiştir. Namazdan ayrılınca şöyle buyurmuştur: İmamınızın arkasında Kur'an okuduğunuzu görüyorum. Ubade demiştir ki; biz ona: Evet, vallahi, dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Fatiha dışında bunu yapmayın. Çünkü Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur."*

Her namazın ilk iki rekâtında Fatiha'dan sonra sure okumak iki mezhebe göre de sünnettir. Yine aynı şekilde Fatiha'dan sonra "amin"demenin hükmü de iki mezhebin âlimlerince de varolan hadislerle dayanılarak sünnet olarak kabul edilmiştir.

Peygamberimiz (a.s.)'ın *"gündüz namazları sessizdir"* hadisine dayanarak âlimler öğlen ve ikindi namazlarının kıraatinin sessiz, sabah akşam ve yatsı namazlarının kıraatlerinin de açıktan yapılması konusunda da görüş birliğine varmışlardır.³⁸⁵

2.2.4 Rûku

Rûkû lügatte, "mutlak eğilmek" demektir. Şeriatte ise, kişinin baş ve sırtı ile elleri ayaklarına ulaşacak şekilde eğilmesidir.

Rûkûnun en azı kişinin elleri dizlerine kavuşacak şekilde eğilmesidir. En mükemmeli de, kişinin sırtı ile boynunu dümdüz yapmasıdır. Rûkûnun farz olduğunun delili: *"Ey iman edenler! Rûkû edin"*³⁸⁶ ayeti ile namazını kötü kılan kişiye Hz. Peygamber (a.s.)'in buyurduğu: *"... sonra mutmain olacak şekilde rûkûya var."* ifadesidir. Bunun bir dayanağı da farz olduğu hususunda âlimlerin icma etmiş olmasıdır.

³⁸⁵ Mebsut, 1, 25-35; Bidayetü'l-Müctehid, 1, 274-280; Mühezzeb I, 115; Mugni'l Muhtac I, 110-134; Zuhayli, 1, 509-517.

³⁸⁶ Hacc 22/77.

2.2.4.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: "Rasulullah (a.s.) kıyamdan inerken tekbir alırdı."³⁸⁷

2. Saîd İbnu Cübeyr anlatıyor: "Enes İbnu Mâlik'i dinledim, şöyle diyordu: "Resûlullah (a.s.)'dan sonra, namazı Resûlullah 'ın namazına bu derece benzeyen, şu gençten yani Ömer İbnu Abdilaziz'den başka birinin ardında namaz kılmadım."

Enes (devamla) dedi ki: "Rükûsunda on tesbihât, secdelerinde de o kadar tesbihat tahmin ettik."³⁸⁸

3. es-Sa'dî babasından veya amcasından naklediyor: "Resûlullah (a.s.)'a namazını kılarken dikkatle baktım, rûku ve secdelerinde üçer kere subhânallâhi ve bihamdihi diyecek kadar duruyordu."³⁸⁹

4. Sahihey'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (a.s.)'ın rükû ve secdesi ve iki secde arasındaki (fâsıla ile), rükûdan başını kaldırdığı zamanki (fâsıla) -kıyam ve ku'ûd (oturma) hariç- birbirine yakın miktardaydı."³⁹⁰

5. Abdurrahman İbnu Şibl anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) karga gagalamasından, vahşi hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde deve gibi mekân tutmasından nehyetti"³⁹¹

6. İbnu Mes'ûd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bize namazı şöyle öğretti: "Önce tekbir getirdi iki elini kaldırdı. Rükûya gittiği zaman ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu."

Râvi der ki: "Sa'd'a bu haber ulaşınca:

"Kardeşim doğru söyledi. Biz böyle yapardık, sonra şununla emredildik dedi ve bununla diz kapaklarını kavrayıp avuçlamayı kastetti."³⁹²

7. Hz. Ömer demiştir ki: "Diz kapağı(nı tutmak) sizin için sünnet kılınmıştır. Öyle ise rükûda diz kapaklarını kavrayın."³⁹³

³⁸⁷ Tirmizi, Salat 188; Ebû Dâvûd, Salat 115.

³⁸⁸ Ebû Dâvud, Salât 154; Nesâî, İftitah 166.

³⁸⁹ Ebû Dâvud, Salât 154.

³⁹⁰ Buharî, Ezân 120, 127,140; Müslim, Salât 194; Ebû Dâvud, Salât 147; Tirmizî, Salât 207; Nesâî, İftitah 114.

³⁹¹ Ebû Dâvud, Salât 148; Nesâî, İftitah 145.

³⁹² Ebû Dâvud, Salât 150; Nesâî, İftitah 90.

³⁹³ Tirmizî, Salât 192; Nesâî, İftitah 92.

8. Ebû Humeyd es-Sâidî anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) rükû yapınca itidali muhafaza eder, başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi. Ellerini dizkapaklarının üzerine koyardı. Secde için yere eğilince adalelerini koltuk kısmından yana açardı. Ayaklarının parmaklarını da aralardı."³⁹⁴

9. Ebû Mes'ûd el Ensarî'den rivâyete göre, Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Rükû' ve secdelerden sonra belini doğrultmayanın namazı sahih olmaz."³⁹⁵

10. Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a.v) mescide girdi. Derken biri de geldi ve namaz kıldı. Sonra Peygamber'i yanına gelip selam verdi. Peygamber onun selamın aldıktan sonra: *"Dön, yeni baştan namaz kıl, çünkü sen namaz kılmış olmadın"* buyurdu. O kimse tekrar namaz kıldı, sonra gelip Peygamber'e selam verdi. Peygamber yine: *"Dön de yeniden kıl, çünkü sen namaz kılmış olmadın."* buyurdu. Bu kılıp dönmeler üç defa oldu. Nihayet o kimse; seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, bunun başka türlüünü bilmiyorum; bana doğrusunu öğret dedi. Peygamber de şöyle buyurdu: *"Namaza durduğun vakit, ihram tekbiri al, sonra ne kadar kolayına gelirse o kadar Kuran oku. Sonra rukua var da beden organların yatışınca kadar dur. Sonra başını kaldır, ayakta doğruluncaya kadar dur. Sonra secdeye var da mutmain oluncaya kadar kal. Sonra başını kaldır, ta mutmain oluncaya kadar otur. Sonra yine secdeye varıp, bedeninin secdede sakinleşinceye kadar kal. Sonra bunu namazın bütününde yap."*³⁹⁶

2.2.4.2 Hanefi ve Şafiilerin konu ile İlgili Görüşleri

Âlimler zikredilen hadisleri delil alarak, rükûya tekbirle gitmek, rukûda ellerin dizler üzerinde olması ve parmakların aralıklı olması, rükûda sırtın düz başın itidal üzere olması konusunda ittifak etmişlerdir.

Rükûda mutmain olmak; rükûda mutmain olmanın sınırı, rükû ve secdedeki tesbihler miktarınca azaların sükûnet bulmasıdır. Bunu yapmak Şafiîlere ve cumhura göre farzdır. Bunun delili, namazını kötü şekilde kılan bedeviye Peygamberimiz'in *"sonra mutmain oluncaya kadar rükuya var"* demesi, yine bir başka hadiste *"rûku ve secdesinde belini doğrultmayanın namazı sahih değildir"* şeklindeki hadis-i

³⁹⁴ Nesâî, İftitah 96, 138.

³⁹⁵ Buhârî, Sıfat-ı Salat 42; Nesâî, İftitah 88; Tirmizi, Salat 195.

³⁹⁶ Buhârî, Sıfat-ı Salat, 41.

şeriflerdir. Hanefîlerden Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre ise rûkûda mutmain olmak vaciptir. Bunun nedeni ise Âyet-i Kerime'de Allahu Teâlâ'nın "*rûku ve secde edin*" diye buyurmasıdır. Onlara göre bu zikredilen hadisler âhâd hadis olup Kur'an nassları üzerinde bunlarla bir farz ilave edilemez. Eğer ilave edilirse mütevatirin âhâd bir haber ile nesh edilmesi gerekir ki bu da caiz değildir.³⁹⁷

2.2.5 Sücud

Secde lügatte, eğilmek, alçalmak yahut meyletmek manalarına gelir. Şariatte ise en azı alnın bir kısmını açık olarak yer üzerine yahut namaz kılman diğer madde-ler üzerine koymaktan ibaret bir harekettir.³⁹⁸ Çünkü haberde şöyle gelmiştir: "*Secde ettiğin zaman alnını yere yerleştir, kargaların gagalaması gibi secde etme.*" Secde icmaen farzdır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*Ey iman edenler! Rûkû ve secde edin.*"

Farz olmasının bir delili de Hz. Peygamber (a.s.)'in secdeye devam etmesi ve namazını kötü bir şekilde kılan kimseye şöyle emretmesidir: "*Sonra mutmain olacak şekilde secde et. Sonra mutmain olacak şekilde secdeden kalkıp otur, sonra tekrar mutmain olacak şekilde secdeye var.*" Secdenin farz olmasının bir delili de fakihlerin bu konuda icma etmeleridir.

2.2.5.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Ebû İshak anlatıyor: "Berâ İbnu Âzib, ellerini (yere) koydu, dizleri üzerine dayandı, kalçasını (havaya) kaldırdı ve: "Resûlullah (a.s.) böyle secde yaparlardı" buyurdu.

Bir diğer rivayette: "Resûlullah (a.s.) namaz kılınca kollarını kanat gibi yanlarına açardı" denmiştir.³⁹⁹

2. Berâ anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Secde ettiğin zaman ellerini yere koy, dirseklerini (havaya) kaldır."⁴⁰⁰

³⁹⁷ Mebsut, 1, 38-41; Bidayetü'l-Müctehid, 1, 290-291; Mühezzeb I, 73; Mugni'l Muhtac I, 168-170; Zuhayli, 1, 517-519.

³⁹⁸ Zuhayli, I, 520.

³⁹⁹ Ebû Dâvud, Salât 158; Nesâî, İftitah 141.

⁴⁰⁰ Müslim, Salât 234; Tirmizî, Salât 202.

3. Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Berâ'ya: "Resûlullah (a.s.) secde edince yüzünü nereye koyardı?" diye sordum.

"Ellerinin arasına" diye cevap verdi." ⁴⁰¹

4. Abdullah İbnu Mâlik İbni Buhayne anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namazda secdeye gidince ellerinin arasını, koltukaltı beyazlıkları görününceye kadar açardı." ⁴⁰²

5. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Biriniz secde edince kollarını, köpeğin yayması gibi yere yaymasın."* ⁴⁰³

6. Yine Ebû Humeyd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) secde ettiği zaman, burnunu ve alnını yere koyardı. Ellerini yanlarından aralardı, avuçlarını omuzları hizasına koyardı." ⁴⁰⁴

7. Vâil İbnu Hucr anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) secde edince, yere, dizkapaklarını ellerinden önce koyardı. Kalkınca da ellerini dizkapaklarından önce kaldırırdı." ⁴⁰⁵

8. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Biriniz secde edince, devenin çöküşü şeklinde yere çökmesin, yani ellerini dizlerinden önce yere koymasın."* ⁴⁰⁶

9. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namazda ayaklarının sırtı üzerinde kalkardı." ⁴⁰⁷

10. Mâlik İbnu'l-Huveyris'in anlattığına göre Resûlullah (a.s.)'ı namaz kılarken görmüştür. Efendimiz, tek rekatte iken, tam bir oturuş vaziyeti almadan kalkmamıştır." ⁴⁰⁸

11. Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer şöyle derdi: "Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alnına herhangi bir şey kaldırmaz." ⁴⁰⁹

⁴⁰¹ Müslim, Salât 234; Tirmizî, Salât 202.

⁴⁰² Buhârî, Ezân 130, Müslim, Salât 235; Nesâî, İftitah 52.

⁴⁰³ Tirmizî, Salât 205; Ebû Dâvud, Salât 158.

⁴⁰⁴ Tirmizî, Salât 201.

⁴⁰⁵ Ebû Dâvud, Salât 141; Tirmizî, Salât 199; Nesâî, İftitah 128.

⁴⁰⁶ Ebû Dâvud, Salât 141; Tirmizî, Salât 200; Nesâî, İftitah 128.

⁴⁰⁷ Tirmizî, Salât 214.

⁴⁰⁸ Buhârî, Ezân 142, Ebû Dâvud, Salât 142; Tirmizî, Salât 213; Nesâî, İftitah 181.

⁴⁰⁹ Muvatta, Kasru's-Salât 74; Canan, a.g.e, 8, 462.

2.2.5.2 Hanefi ve Şafilere Konu ile ilgili Görüşleri

Âlimler tam bir secdenin yedi aza üzerinde yapılacağı hususunda ittifak etmişlerdir: bunlar yüz, iki el, iki ayak ve iki dizdir. Secdede alınla birlikte burnu da yere koymak âlimlerin çoğunluğuna göre müstehaptır. Cumhura göre secdede azaların mutmain olması farz, Hanefilere göre ise rükû konusunda açıklandığı üzere vaciptir. Secdenin alın üzerinde yapılması ittifakla şarttır. Hanefilere göre alına iki ayak ilâve edilir. Şafilere göre ise iki el, iki ayak ve iki diz ilâve edilir.

Secdeden ikinci rekata kalkışta Şafilere göre, kişi secdeden kalkarken hafif bir oturuştan sonra kalkar, bunun delili şu hadis-i şeriftir: *“Resulullah (s.a.v) ikinci secdeden sonra başını kaldırdığı zaman, çok kısa bir süre oturur, sonra kalkardı.”*

Hanefilere göre ise arada hiç oturmadan hemen kıyama kalkmalıdır, delilleri şu hadis-i şeriftir: *“Resulullah (s.a.v) ikinci rekat içini başını kaldırdığı zaman, hemen ayaklarının üzerine kalkardı.”* Eğer burada hafif bir oturuş olsaydı secdeden oturuşa, oturuştan kıyama tekbirle geçiş olması gerekirdi ve hadislerde böyle bir zikir bulunmamaktadır.

İki secde arasında oturmak âlimlerin çoğunluğuna göre rükun, Hanefilere göre ise vaciptir.⁴¹⁰ Bunun delili, namazını kötü bir şekilde kılan bedevî ile ilgili hadisteki şu ifadedir: *“Sonra başını oturmada mutmain olacak şekilde kaldır.”* Buharı ile Müslim'de şu ifade vardır: *“Hz. Peygamber (a.s.) başını secdeden kaldırdığı zaman, düzgün bir şekilde oturmamakça tekrar secdeye varmazdı.”*⁴¹¹

2.2.6 Ka'de-i Ahire

Namazda "son oturuş" demektir. bütün mezheplere göre farzdır.

2.2.6.1 Konu ile İlgili Âhâd Haberler

1. Ali İbnu Abdirrahmân el-Mu'âvî anlatıyor: “Ben namazda çakıl taşlarını kurcalarken İbnu Ömer beni gördü. Namazdan çıkınca beni bundan nehyetti ve:

⁴¹⁰ Mebsut, 1, 43-45; Bidayetü'l-Müctehid, 1, 294-296; Mühezzeb I, 68-70; Mugni'l Muhtac I, 175-177; Hidaye, I, 109-112; Zuhayli, 1, 520-524.

⁴¹¹ Buhârî, Ezân 143.

"Sen de Resûlullah (a.s.)'ın yaptığı gibi yap!" dedi. Ben:

"Resûlullah (a.s.) ne yapmıştı?" diye sordum. Ben:

"Namazda oturduğu zaman, Efendimiz sağ avucunu sağ dizinin üzerine koyarak, bütün parmaklarını yumar, başparmağını takip eden parmağıyla da işarette bulunurdu. Sol avucunu da sol uyluğunun üstüne koyardı."

2. Nâfî'nin İbnu Ömer'den yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Sol eli de sol dizinin üstüne açmış olarak koydu."

3. Nesâî'nin Ali İbnu Abdirrahmân'dan kaydettiği bir rivayette der ki: "İbnu Ömer'in yanında namaz kıldım ve namazda çakılları alt üst ettim. Bana:

"Çakılları alt üst etme. Zîra çakılların çevrilmesi şeytan işidir. Sen de Resûlullah'ın yaptığı gibi yap. Ben O'nun ne yaptığını gördüm" dedi. Ben:

"Resûlullah'ın ne yaptığını gördün?" diye sordum.

"Şöyle" dedi ve sağ ayağını dikti, solunu yatırdı. Sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini de sol uyluğu üzerine koydu. Şehadet parmağıyla da işaret etti."

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Baş parmağı takip eden parmağı ile kibleye işaret etti, nazarlarını da ona dikti."⁴¹²

4. Yine İbnu'z-Zübeyr anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) (namazda oturur vaziyette iken), dua edince, hareket ettirmeksizin parmağıyla işaret yapar, bu vaziyette duâ (teşehhüd) okurdu. Sol eliyle de sol uyluğunun üzerine dayanırdı."⁴¹³

5. Ebû Ya'fûr diyor ki: "Mus'ab İbnu Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediğini işittim: "Babamın yanında namaz kılmış, namazda avuçlarımı iç içe kavuşturup uyluklarımın arasına koymuştum. Babam bu tarzdan beni men' etti ve: "Biz de bir ara böyle yapmıştık. Ondan nehyedildik ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi."⁴¹⁴

6. Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "... (Namazın sünneti) sağ ayağını dikmen, parmaklarını kibleye yöneltmen ve sol (ayak) üzerine de oturmandır."⁴¹⁵

7. Tâvus anlatıyor: "İbnu Abbâs'a (namaz'da) iki ayak üzerine ik'â hakkında sordum.

"Bu sünnettir" dedi. Kendisine:

⁴¹² Müslim, Mesâcid 114-116; Muvatta, Salât 48; Ebû Dâvud, Salât 186; Tirmizî, Salât 220; Nesâî, İftitah 189, Sehv 32-35.

⁴¹³ Ebû Dâvud, Salât 186; Nesâî, İftitah 189; Sehv 35, 39.

⁴¹⁴ Buhârî, Ezân 118; Müslim, Mesâcid 29; Ebû Dâvud, Salât 150; Nesâî, İftitah 91.

⁴¹⁵ Buhârî, Ezân 145; Muvatta, Salât 51; Nesâî, İftitah 189, 190.

"Biz bunu erkeğe eziyet görüyoruz!" dedik. O tekrar:

"Bilakis, o, Peygamberiniz (a.s.)'in sünnetidir!" dedi."

Ebû Dâvud'da, "iki ayak üzerine" tabirinden sonra "secdede" ziyadesi mevcuttur.⁴¹⁶

8. İbnu Mes'ud anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ilk iki rek'atte oturunca, (çabuk) kalkmak için sanki kızgın taş üzerine oturmuş gibiydi."⁴¹⁷

Teşehhüd Sözleri

1. İbnu Mes'ud anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bana, avucum avuçlarının içinde olduğu halde, Kur'ân'dan sûre öğretir gibi teşehhüd'ü öğretti." "Tahiyât, tayyibât ve salavât Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûludur."

Bir rivayette "Allah'ın sâlih kulları" ibaresinden sonra şöyle denmiştir: "*Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdeki bütün sâlih kullara selam vermiş olursunuz.*"⁴¹⁸

2. Bir diğer rivayette: "(Teşehhüdden) sonra dilediği senâyı yapmakta muhayyerdir" denmiştir.

3. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "*Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir*" (dersiniz). Sonra her biriniz hoşuna giden duâyı seçip onunla duâ etsin."

4. Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "...bize onları öğretirdi veya şu duâları bize teşehhüdü öğrettiği gibi öğretirdi: "*Allah'ım! Kalplerimizi birleştir, aramızdaki geçimsizliği düzelt. Bizi selâmet yollarına sevk et, zulümâtta nûra kavuştur. Bizi, çirkinliklerin açık ve gizli olanlarından uzak tut. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, zevcelerimizi ve çocuklarımızı hakkımızda mübârek ve hayırlı kıl. Tevbelerimizi kabul et, sen rahimsin, tevbeleri kabul edersin. Bizleri*

⁴¹⁶ Müslim, Mesâcid 32; Ebû Dâvud, Salât 143; Tirmizî, Salât 210.

⁴¹⁷ Ebû Dâvud, Salât 188; Tirmizî, Salât 270; Nesâî, İftitah 195.

⁴¹⁸ Canan, VIII, 471.

verdiğin nimetlere şâkir, onlarla senâ edici, onları kabul edici kıl, onları (ahirette de nasib ederek) hakkımızda tamamla."

5. Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah (a.s.)'la namaz kılınca: "Selam Allah'ın üzerine, selam Cibrîl ve Mikâil üzerine olsun" derdik. Resûlullah (a.s.):

"Selam Allah'ın üzerine olsun demeyin. Zîra Allah selam'ın kendisidir. Ancak şöyle deyin: "Tahiyyât... Allah içindir..."⁴¹⁹

6. İbnu Abbâs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bize, Kur'ân'dan sûre öğrettiği gibi teşehhüdü öğretirdi. Şöyle derdi: *"Tahiyyât, mübârekât, salavât, tayyibât Allah içindir. Ey Nebi selam, Allah'ın rahmet ve bereketi sana olsun. Selam bize, Allah'ın sâlih kullarına olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür."* Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "...Selam sana olsun, selam bize olsun." Yani her iki "selam" kelimesi de eliflamsızdır."⁴²⁰

7. Muvatta'da şöyle gelmiştir: "(Nâfi der ki:) "İbnu Ömer şöyle teşehhüd okurdu: "Bismillâhi, ettahiyyâtu lillâhi, ve'ssalavâtu lillâhi, ez-Zâkiyâtu lillâhi, es-Selâmu ale'n-Nebiiyi ve Rahmetullahi ve berekâtuhu, es-Selâmu aleynâ ve ala ibâdillâhi's-Sâlihîn. Şehidtü en lâ-ilâhe illallâhu ve şehidtü enne Muhammeden Resûlullâhi."

Bunu ilk iki rek'at(in ka'desin)de okur ve teşehhüdünü tamamlayınca duâ ederdi. Namazın sonunda oturunca da yine böyle teşehhüdde bulunur ve teşehhüd'ü öne alırdı. Sonra dilediği duâyı okuyarak duâ ederdi. Teşehhüdünü tamamlayıp selamı vermek isteyince şöyle derdi: "Esselâmu ale'n, Nebiiyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu esselâmu aleynâ ve alâ ibadillâhi'ssâlihîn."

Sonra sağına, esselâmu aleyküm derdi. Sonra mukâbeleten imama selam verirdi. Solundan biri kendisine selam verirse mukâbeleten ona da selam verirdi." Rezîn şunu ilave etti: "Ve dedi ki: "Resûlullah (a.s.) böyle yapmayı emretti."⁴²¹

8. İbnu Mes'ud 'dan yapılan rivayete göre şunu demiştir: "Teşehhüd'ün sessiz okunması sünnettir."⁴²²

⁴¹⁹ Buhârî, Ezân 148, 150, Amel fi's-Salât 4, İstizân 3, 28, Da'avât 17, Tevhid 5; Müslim, Salât 55-61; Ebû Dâvud, Salât 182; Tirmizî, Salât: 215.; Nesâî, İftitah 189.

⁴²⁰ Müslim, Salât 60; Ebû Dâvud, Salât 182; Tirmizî, Salât 216; Nesâî, İftitah 193.

⁴²¹ Muvatta, Salât 54; Ebû Dâvud, Salât 182.

⁴²² Ebû Dâvud, Salât 185; Tirmizî, Salât 217.

2.2.6.2 Hanefi ve Şafiiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Son oturuş, cumhura göre farzdır, namazda teşehhüd vacib midir değil midir ve tercih edilen teşehhüd hangisidir diye ihtilâf edilmiştir. İmam Ebû Hanife ve bir grup teşehhüdü vacib görmemişlerdir. Onlara göre kişinin teşehhüd okumasa bile okuyacak miktarda oturması yeterlidir. Delilleri İbni Mes'ud'un hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendisine teşehhüdü öğrettiği zaman şöyle buyurmuştur: Bunu söylediğin yahut yaptığın zaman namazın tamam olmuştur."* Yani, teşehhüdü okuduğun yahut oturma işini yaptığın zaman namazın tamamdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) namazın tamamlanmasını fiile bağlamıştır. Bu fiil de oturma işidir. İster teşehhüdü okusun ister okumasın fark etmez. Hz. Peygamber (a.s.) kıraati ancak oturduğu zaman yapmıştır. Dolayısıyla namazın gerçekten tamam olması oturmaya bağlıdır. Çünkü oturmak kıraati gerektirir. Bir şeye bağlı olan şey, onsuz bulunmaz. Namazın tamam olması vacip yahut farzdır. Oturma olmaksızın da namaz tamamlanmaz. İbni Mes'ud'un haberinin farzlık ispat eden âhad haber oluşu, Kitabın mücmelini açıklamak için olmasına binaendir. Bunun için zannî bilgiye dayalı bir açıklama yeterlidir.

Bir grup da vacib olduğunu söylemiştir ki İmam Şafii bunlardandır. Onlar ise Hz. Peygamber (a.s.)'in oturmasını, buna ibadetleri boyunca devam etmesini ve İbni Abbas hadisinde oturmayı emretmesini delil getirmişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ettehiyyatü üllâhi"* deyin", Yine Hz. Peygamber (a.s.) bunu unuttuğu zaman sehiv secdesi yapmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) aynı zamanda şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız sizler de öyle namaz kılın."* İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Teşehhüt bize farz kılınmadan önce" Esselâmu alellahi kable ibadihi, esselâmu ala Cibrile, esselâmu alâ Mikaîle, esselâmu ala filânın" derdik. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Allah'ın üzerine selâm olsun manasında, Essalâmu alellahi, demeyin. Çünkü Allah'ın kendisi selâmdır. Fakat, ettehiyyatü lillâhi, deyin."*

Bu ihtilâfın sebebi, kıyasın hadisin zahiri ile çelişmesidir. Çünkü kıyas, teşehhüdün, namazın vacib olmayan diğer okuyuşları gibi olmasını gerektirmektedir. Zira namazda yalnız Kur'an okumanın vacib olduğunda ittifak edilmiştir. Teşehhüd

ise Kur'an değildir ki vacib olsun.⁴²³

Tercih Edilen Teşehhüd

Teşehhüt hakkında rivayet edilmiş iki siğa (şekil) vardır: Hanefilere göre teşehhüt şudur: *“Bütün tazim, dualar ve senalar, dil ile beden ve mal ile yapılan bütün ibadetler Allah’a mahsustur. Ey Peygamber! Allah’ın selamı, rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah’ın bütün iyi kulları üzerine olsun. Şahitlik ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki, Muhammed, O’nun kulu ve resulüdür.”*⁴²⁴ Bu İbn Mesud’un rivayet ettiği teşehhüddür. Hanefilerin bu rivayeti tercihinin nedeni, İbn Mesud’un, Resulullah’tan nakli ve kaydı güzel ve güvenli olduğu içindedir.

İmam Şafi İse İbn Abbas’tan rivayet edilen şu teşehhüdü tercih eder: *“En mubarek en güzel dualar Allah’a mahsustur. Ey Peygamber selam sanadır, Allah’ın rahmeti ve bereketi sanadır. Selam bizim üzerimize ve Allah’ın bütün iyi kulları üzerine olsun. . Şahitlik ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki, Muhammed, O’nun kulu ve resulüdür.”*⁴²⁵ İmam Şafi’ye göre, İbn Abbas sahabilerin gençlerindendir. Onlar bir işin en son üzerinde karar kılınan şeklini etrcih ederlerdi. İbn Mesud ise o yaşlılardandır, ilk devirlerde varolanı da nakleder.

Farz namazların ilk oturuşunda teşehhüdün durumu

Hanefilere göre, farz namazlarda ilk oturuşta, teşehhüdden başka bir şey okunmaz, bunun delili Hz. Aişe’den rivayet edilen şu hadistir: *“Resulullah (s.a.v) ilk oturuşta teşehhüdden başka bir şey okumazdı.”*⁴²⁶

Şafilere göre ise Ümmü Seleme’den nakledilen; *“Her iki rekâta bir teşehhüt ve Peygamberlere, onlara tabi olan Allah’ın Salih kullarına selam vardır”* diye nakledilen hadise dayanarak okunacağı görüşündedir. Hanefiler bu hadisi, nafilâ namazlar için geçerlidir, şeklinde yorumlamışlardır. Çünkü nafilâ namazlarda her iki

⁴²³ Bidayetü'l-Müctehid, I, 125; Muğni'l-Muhtâc, I, 173; Fethu'l-Kadîr, I, 113.

⁴²⁴ Buhari, Amelü fi's-Salat 4; Müslim, Salat 55; Ebu Davud, Salat 177-178; İbn Mace, İkametü's-Salat 24.

⁴²⁵ Müslim, Salat 60; Tirmizi, Salat 170; Ebu Davud, Salat 177-178; İbn Mace, İkametü's-Salat 25.

⁴²⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned I/436; Tirmizi, Salat 270.

rekât bağımsız birer namazdır yahut da buradan kasıt teşehhüd içindeki selam olabilir şeklinde yorumlamışlardır.⁴²⁷

Teşehhüdden sonra Peygambere salât getirmek

Şafii'ye göre, namazın farzlarından biridir. Onsuz namaz caiz değildir. Delilleri şu hadistir: *“Namazında bana salât-ü selam getirmeyenin namazı yoktur.”*⁴²⁸ Aynı zamanda Allah Teâlâ, bize Resulullah'a salât getirmemizi emrediyor. Mutlak emir de farz ifade eder.

Hanefilere göre ise namazın farzlarından değildir. Delilleri Ka'b b. Ucre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *“O, Ya Resulullah, sana selamı biliyoruz. Peki, salâtı nasıl getireceğiz? Diye sordu. Resulullah (s.a.v.): “Allah'ım Muhammed ve ehl-i beytine salât eyle deyiniz”*⁴²⁹ O (s.a.v) kendisine soruluncaya kadar bunu sahabeye öğretmemiştir. Eğer namazda okunması gerekir olsaydı çoktan öğretmiş olması gerekirdi. Ayet de (Ahzab, 56) ömürde bir defa Resulullah'a salât getirmenin farz olduğu belirtilir. Ancak mutlak emir, tekrar tekrar yapılması gerektiğini ifade etmez.⁴³⁰

⁴²⁷ Mebsut, I, 54.

⁴²⁸ İbn Mace, Taharet 41.

⁴²⁹ Buhari, Da'vat 33; Müslim, Salat 66; Ebu Davud, Salat 178-179; İbn Mace, İkametü's Salat 26.

⁴³⁰ Mebsut, I, 55-57; Bidayetü'l-Müctehid I, 282-283; Mühezzeb I, 72-74; Mugni'l Muhtac I, 177-178; Hidaye, I, 116-119; Zuhayli, 1/526-529.

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

FARZ, VACİP VE NAFİLE NAMAZLAR İLE İLGİLİ HABER-İ VÂHİD ÖRNEKLERİ

Hanefiler dışındaki çoğunluk, vacip hüküm kategorisini kabul etmedikleri için namazı genel olarak farz ve nafîle olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. Ancak Hanefilere göre namazlar; farz, vacip ve nafîle olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

3.1 FARZ OLAN NAMAZLAR

Farz olan namazlar, aynî farz (farz-ı ayn) ve kifaî farz (farz-ı kifaye) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Farz-ı ayn olan namazlar, herkesin bizzat kılmakla sorumlu olduğu namazdır. Bunlar, âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre her gün kılınan beş vakit namaz ve her hafta cuma günleri kılınan cuma namazlarıdır. Farz-ı kifaye olan namaz ise, bir grup Müslüman tarafından yapılmasıyla diğerlerinin üzerinden sorumluluğun kalktığı namazdır. Bu ise, bir müslüman vefat ettiğinde başta yakınları, komşuları ve tanıyanları olmak üzere müslümanlarca kılınması gereken cenaze namazıdır.

3.1.1 Konuyla İlgili Âhâd Haber Örnekleri

Beş Vakıt Namaz

1. Hz. Enes anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (a.s.)'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:

"Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?"

"Allah kullarına beş vakti farz kıldı."

Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Resûlullah (a.s.): *"Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!"* buyurdu.⁴³¹

⁴³¹ Müslim, İman 10; Tirmizî, Zekât 2; Nesâî, Salât 4; Buharî, Kitabu'l-İlm 6.

2. Hz. Âişe anlatıyor: "Allah namazı (ilk defa farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti. Sonra onu hazer için (dörde) tamamladı. Yolcu namazı ilk farz edildiği şekilde sabit tutuldu."⁴³²

3. Hz. Ömer anlatıyor: "Kurban bayramında kılınan namaz iki rek'attir, Fıtır (Ramazan) bayramında kılınan namaz iki rek'attir, sefer namazı iki rek'attir, cum'a namazı da iki rek'attir. Bunlar Resûlullah (a.s.)'ın lisanı üzere, tamamdır, kısaltma yoktur."⁴³³

4. Abdullah İbnu Fudâle, babası (Fudâle'den) naklen anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ın bana öğrettikleri arasında: *"Beş vakit namaza devam edin!"* emri de vardı. Ben: "Bu beş vakit, benim meşguliyetlerimin bulunduğu anlardır. Bana (bunların yerine geçecek) cami (kapsamlı) bir şey emret, öyle ki onu yaptım mı, benden beş vakit namaz borcunun yerine geçsin!" dedim. Bunun üzerine: "Öyleyse Asreyn'e devam et!" buyurdu. Bu kelime bizim dilimizde yoktu. Bu sebeple: "Asreyn nedir?" diye sordum. "Güneş doğmazdan önceki namazla güneş batmazdan önceki namaz" buyurdu."⁴³⁴

5. Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur."*

6. Buhârî ve Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: *"Sizden biriniz namaz sırasında yatmış idiyse veya namaza karşı gaflet etmiş (ve unutmuş) ise, hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zira Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: "Beni anmak için namaz kıl!"* (Tâhâ 14).⁴³⁵

7. Hz. Câbir 'in anlattığına göre, Resûlullah (a.s.)'ın şöyle söylediğini işitmiştir *"Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır."*⁴³⁶

8. Hz. Büreyde anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terkederse küfre düşer."⁴³⁷

⁴³² Buhârî, Salât 1, Taksîru's-Salât 5, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 2; Muvatta, Kasru's-Salât 8; Ebû Dâvud, Salât 270; Nesâî, Salât 3.

⁴³³ Nesâî, Cum'a 37; Taksir 1; İdeyn 11.

⁴³⁴ Ebû Dâvud, Salât 9.

⁴³⁵ Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 37; Müslim, Mesâcid 314; Tirmizî, Salât 131; Ebû Dâvud, Salât 11; Nesâî, Mevâkît 52, 53.

⁴³⁶ Müslim, İman 134; Ebû Dâvud, Sünnet 15; Tirmizî, İman 9.

⁴³⁷ Tirmizî, İman 9; Nesâî, Salât 8; İbnu Mâce, Salât 77.

Cuma Namazı

1. Târik İbnu Şihâb anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Cuma namazı, dört kişi hariç geri kalan her müslüman üzerine cemaat içinde yapması gereken vacib bir hakk'dır. Cumadan istisna edilen bu dört kişi şunlardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta."*⁴³⁸

2. Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Ezanı her işitene cuma farzdır."*⁴³⁹

3. Hz. Hafsa anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Her ihtilam olan erkeğe cumaya gitmek vacibtir. Cumaya her gidene de gusûl vacibtir."*⁴⁴⁰

4. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Cuma namazından veya başkasından bir rek'ate yetişenin namazı tamam olmuştur."*⁴⁴¹

5. Ebû'l-Ca'd ed-Dumrî anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim önemsemiyerek üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler "*⁴⁴²

6. Semüre İbnu Cündüb anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Cuma namazını özürsüz olarak kim terkedecek olursa bir dinâr para tasadduk etsin, (bu kadar) bulamazsa, yarım dinâr tasadduk etsin."*⁴⁴³

Cenaze Namazı

1. Yine Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.), Necâşî rahimehullah'ın vefatını, ölümünün aynı gününde haber verdi. Ashâbıyla musallâya gitti, orada saf bağlatıp dört tekbir getirerek namaz kıldırdı."

2. Humeyd İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (cenaze) namazı kıldı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç sefer tekbir

⁴³⁸ Ebû Dâvud, Salât 215.

⁴³⁹ Ebû Dâvud, Salât 212.

⁴⁴⁰ Ebû Dâvud, Tahâret 129; Nesâî, Cuma 2.

⁴⁴¹ Nesâî, Mevâkîf 30;

⁴⁴² Ebû Dâvud, Salât 210; Tirmizî, Salât 359; Nesâî, Cuma 2.

⁴⁴³ Ebû Dâvud, Salât 211; Nesâî, Keffâret 3; İbnu Mâce, İkâmet 93.

getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kibleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selam verdi."⁴⁴⁴

3. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlasla dua edin."*⁴⁴⁵

4. Ebu Hüreyre anlatıyor: "Siyahî bir kadın - veya bir genç - mescidin kayyumluk hizmetini yürütüyor (süpürüp temizliyor)du. Resûlullah (a.s.) bir ara onu göremez oldu. "Kadın - veya genç - hakkında (ne oldu? Diye) bilgi sordu.

"O öldü!" dediler. Bunun üzerine

"Bana niye haber vermediniz?" buyurdular. Ashab sanki kadıncağızın - veya gencin - ölümünü (mühim addetmeyip) küçümsemişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Kabrini bana gösterin!"* diye emrettiler. Kabir gösterildi. Resûl-i Ekrem kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Sonra:

"Bu kabirler, sâhiplerine karanlıkla doludur. Allah, onlar için kıldığınız namazla kabirleri onlara aydınlatır" buyurdular.⁴⁴⁶

3.1.2 Hanefi ve Şafîilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Her gün kılınması gereken beş vakit namaz, sabah namazı 2, öğle namazı 4, ikindi namazı 4, akşam namazı 3, yatsı namazı 4 rekat olmak üzere toplam 17 rekattır. Beş vakitte namaz kılmanın farziyeti tüm alimlerce kabul edilmiştir. *"Şüphesiz ki namaz müminlere belli vakitlerde farz kılınmıştır."*⁴⁴⁷ âyeti ve Peygamberimiz'den rivayet edilen; *"Kim beş vakit namazı, devamlı olarak vakitlerinde kılsa, bu onun için Allah katında kıyamet gününde affedileceğine bir ahit olur."* hadisi gibi onlarca hadis bu farziyetin delili olmaktadır.

Cuma namazı farz-ı ayn olup bu namazı inkâr eden kâfir olur. Âlimlerin görüşü böyledir. Cuma namazının farz olduğunun Kur'an'dan delili şu âyettir: *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığıınız zaman Allah'ı zikretmeye gidin ve alış verişi bırakın."*⁴⁴⁸ Bir şeye koşmaya emir, ancak onun farz oluşundan dolayıdır. Ayrıca mübah olan alış-verişin de ondan dolayı terk edilmesi emri de onun farz

⁴⁴⁴ Buhârî, Cenâiz 65.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvud, Cenâiz 60; İbnu Mâce, Cenâiz 23.

⁴⁴⁶ Buhârî, Cenâiz 67, Salât 72, 74; Müslim, Cenâiz 71; Ebu Dâvud, Cenâiz 67.

⁴⁴⁷ Nisa 4/103.

⁴⁴⁸ Cuma 62/9.

oluşuna delildir. Sünnetten delili de yukarıda zikredilen hadis-i şeriflerdir. Cuma namazının farz olduğunun delillerinden biri de icma dır. Bütün Müslümanlar cuma namazının farz olduğunda ittifak etmişlerdir.

Müslümanların şehit dışındaki ölünün cenaze namazını kılması icma ile ölüyü hazırlama, yıkama, kefenleme, defnetme işlemlerinde olduğu gibi farzı kifayedir. Bu namazı bir kişi olsun kılsa diğer bütün müslümanların üzerinden günah düşer. Gerek Peygamberimiz zamanındaki uygulamalar gerekse de sahabe dönemindeki uygulamalar bu hükmün delilleridir.

Hanefî ve Şafilere göre ölen her müslüman üzerine cenaze namazı kılınması farzdır. Ancak dört kişi bunlardan müstesnadır. Onlar da: İslâm devletine isyan edenler, yol kesenler (savaşta öldürüldükleri zaman), ırkçılık davası güdenler, şehirde gece silâhla insanlara saldıran, yani eşkıyalık yapanlar yahut gece insanları iple boğan kimselerdir. Bir kimse bile bile intihar ederse Hanefî ve Şafilere fetvayı esas olan görüşe göre yıkanır ve cenaze namazı kılınır. Günahı büyük olsa da bu kimse fasıktır, fakat yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışmamıştır. Ebu Yusuf ve İbn Hümam gibi Hanefî müçtehitlerinden bir topluluk, intihar eden kimsenin cenaze namazının kılınmayacağı görüşündedirler.

3.2 VACİP OLAN NAMAHLAR

3.2.1 Konu İle İlgili Âhâd Haber Örnekleri

Vitir Namazı

1. Hz. Büreyde anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir." Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti."⁴⁴⁹

2. Hz. Ali anlatıyor: "Vitir namazı farz namaz gibi kesin değildir. Ancak Resûlullah (a.s.): *"Allahu Teâlâ hazretleri tektir, tek'i sever, öyleyse ey ehl-i Kur'an vitri kılın!"* buyurmuştur."⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Ebû Dâvud, Salât 337.

⁴⁵⁰ Tirmizî, Salât 333; Ebû Dâvud, Salât 336; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 27.

3. Ebû Eyyûb anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Vitr her müslüman üzerine bir haktır (vazifedir). Kim beş ile vitir kılmayı severse yapsın. Kimde üç ile vitir kılmak isterse yapsın. Kim tek rek'atli vitir kılmayı dilerse kılsın."⁴⁵¹

4. Ümmü Seleme anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) onüç rek'at kılarak vitir yapardı. İhtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'atte vitir yaptı."⁴⁵²

5. Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Gece namazı ikişer ikişerdir. Gece namazından ayrılacağın zaman, tek rek'at daha kıl, bu sana kıldığın namazların tek olmasını sağlar."⁴⁵³

6. Hârice İbnu Huzâfe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti ki, O sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır. İşte bu namaz vitirdir. Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafağın sökmesi arasına koydu."⁴⁵⁴

7. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) her gece vitir kıları. Gecenin evvelinde de kıldı, ortasında da kıldı; sonunda da kıldı (ölümü sırasında) gecenin sonunda kıldı."⁴⁵⁵

8. Ebû Saîd anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Vitr namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığı veya uyandığı zaman hemen kılsın."*⁴⁵⁶

Bayram Namazı

1. İbnu Abbâs anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bayram günü çıkıp iki rek'at namaz kıldırdı. Ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kıldırmadı."⁴⁵⁷

2. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.), fîr (ramazan) ve kurban bayramlarının namazlarında, birinci rek'atte yedi (ziyade) tekbir getirirdi, ikinci rek'atte ise, iki rûkû tekbirinden başka beş (ziyade) tekbir getirirdi."⁴⁵⁸

⁴⁵¹ Ebû Dâvud, Salât 338; Nesâî, Salâtu'l-Leyl 40; İbnu Mâce, İkâmet 123.

⁴⁵² Tirmizî, Salât: 336; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 40, 45.

⁴⁵³ Buhârî, Vitr 1, Salât 24, Teheccüd 10; Müslim, Müsâfirîn 155-147; Muvatta, Salâtu'l-Leyl 13; Tirmizî, Salât 323; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 26; 35.

⁴⁵⁴ Ebû Dâvud, Salât 336; Tirmizî, Salât 332.

⁴⁵⁵ Buhârî, Vitr 2, Müslim, Müsâfirîn 137; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30; Tirmizî, Salât 334, Sevâbu'l-Kur'an 23; Ebû Dâvud, Salât 343.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvud, Salât 341; Tirmizî, Salât 342.

⁴⁵⁷ Buhârî, İydeyn 8, 16, 18, 26, 32, Ezân 161, Zekât 21, 33, Tefsir, Mümtahine 1, Nikâh: 124, libâs 56, 57, 59, İtisâm 16; Müslim, İydeyn 13; Ebû Dâvud, Salât:256; Tirmizî, Salât 387; Nesâî, İydeyn 29.

⁴⁵⁸ Ebû Dâvud, Salât 252.

3. Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer dedi ki: "Resûlullah (a.s.), Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr (radiyallahu anhümâ), bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı."⁴⁵⁹

Sehiv ve Tilavet Secdesi

1. Abdullah İbnu Mâlik İbnu Büheyne anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)öğle namazının ilk iki rekâtini tamamlamıştı (oturması gerektiği halde oturmadan) kalktı. Namazı bitirince iki (ziyade) secde daha yaptı, ondan sonra selam verdi."⁴⁶⁰

2. Ebû Saîdi'l-Hudrî anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Biriniz namazında, iki mi kıldım, üç mü kıldım diye şekke düşerse, şekki atsın, yakîn kesbettiği hususu esas alsın, sonra da selam vermezden önce iki secdede bulunsun. Eğer (bu kıldığı ile) beş rek'at kılmışsa, namazını onunla (sehiv secdesiyle) çift yapmış olur. Dördü tam kılmış idiyse, o iki secdesi, şeytanın burnunu sürtme olur."*⁴⁶¹

3. Abdurrahman İbnu Avf anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Biriniz namazında yanılır da bir mi iki mi kıldığını bilemezse, namazını bir üzerine bina etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse iki üzerine bina etsin. Üç mü dört mü kıldığını bilemezse üç üzerine bina etsin, sonra da selam vermezden önce iki (ziyade) secde yapsın..."⁴⁶²

4. Ebû Hureyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namazın ikinci rek'atında selam verip bitirdi. Zülyedeyn kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselam:

"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" diye sordu. Herkes:

"Evet!" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem (a.s.) de iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi, sonra tekbir getirip iki secde daha yaptı. Bu iki secde diğer secdelerinin uzunluğunda idi veya biraz daha uzundu. Sonra namazdan kalktı."⁴⁶³

⁴⁵⁹ Buhârî, İydeyn 7, 8; Müslim, İydeyn 8; Tirmizî, Salât 383; Nesâî, İydeyn 9.

⁴⁶⁰ Buhârî, Sehv 1, 5; Ezân 145, 147, Eymân 15; Müslim, Mesâcid 85; Muvatta, Salât 65; Ebû Dâvud, Salât 200; Tirmizî, Salât 288; Nesâî, Sehv 21,28; İftitâh 196; İbnu Mâce, İkâmet 131.

⁴⁶¹ Müslim, Mesâcid 88; Muvatta, Salat 62; Ebu Davud, Salat 197; Tirmizi, Salat 291; Nesai, Sehv 24; İbnu Mace, İkamet 132, 133.

⁴⁶² Tirmizî, Salât 291.

⁴⁶³ Buhârî, Sehv 3, 4, 5, Mesâcid 88, Cemâat 69, Edeb 45, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 97; Muvatta, Salât 58; Ebû Dâvud, Salât 195; Tirmizî, Salât 289; 292, (399); Nesâî, Sehv 22-23.

5. İbnu Mes'ud anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) namaz kılmıştı. Namazda (unutarak) ziyade veya noksanda bulundu. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" diye soruldu.

"*Bunu niye sordunuz?*" diye O da merak etti.

"Şöyle şöyle kıldınız" dediler. Resûlullah (a.s.) hemen dizlerini bükerek kibleye yöneldi ve iki adet sehiv secdesinde bulundu, sonra selam verdi ve yüzünü bize çevirerek:

"*Şâyet namazda yeni bir şey hâsıl olsaydı ben size haber verirdim. Ancak ben bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Öyleyse bir şey unutursam bana haber verin. Biriniz namazında şekke düşecek olursa doğruyu araştırın ve onun üzerine, kalanı bina etsin, sonra da iki (sehiv) secdesi yapsın*" dedi."⁴⁶⁴

6. Muğîre İbnu Şu'be anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "*İmam, (yanılarak ikinci rek'atte oturacağı yerde müteakip) rek'ate kalkmaya teşebbüs eder ve tam doğrulmadan hatırlarsa, hemen otursun. Tam kalkıp doğrulmuşsa artık (geri dönüp) oturmasın, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın.*"⁴⁶⁵

3.2.2 Hanefi ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Vitir Namazı

Vitir, ittifakla kılınması istenen bir namazdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Ey Kur'an ehli! Vitir namazı kılın. Çünkü Allah tektir, teki sever.*" Vitir namazı Hz. Peygamber (a.s.)'c vacip idi. Bunun delili şu hadis-i şeriftir: "*Üç şey vardır ki, bana farzdır, fakat size farz değildir: Kuşluk namazı, kurban ve vitir namazı.*"⁴⁶⁶

Vitir namazı, Ebu Hanîfe'ye göre, bayram namazları gibi vacip bir namazdır.

Ebu Hanîfe'nin dayandığı delil şu hadistir: "*Allah size bir namaz daha fazladan ilâve etmiştir. Bu namaz da vitirdir. Vitir namazını yatsı ile sabah vakti doğun-*

⁴⁶⁴ Buhârî, Sehiv 2, Salât 31, 32, Eymân 15, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 89; Ebû Dâvud, Salât 196,; Nesâî, Sehv 26; Tirmizî, Salât 289.

⁴⁶⁵ Ebû Dâvud, Salât 201; Tirmizî, Salât 269.

⁴⁶⁶ Bu hadisi Hakim ve Ahmed İbni Abbas'tan tahrir etmiştir. Hadis münker ve gariptir. Nasbu'r-Râye, II, 115.

caya kadar geçen zaman içinde kılın."⁴⁶⁷ Bu hadisteki kılın sözü emirdir, emir ise vacip olmayı gerektirir. Hanefîlerin ittifakı ile bu namazı inkâr eden kimsenin kafir olmamasının sebebi âhâd sünnet ile sabit olmasıdır.

Vitir namazı Hanefîlerden Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ve diğer âlimlere göre ise sünnet-i müekkededir.

Delilleri şu hadislerdir:

"Hz. Peygamber (a.s.)'e bir bedevî "Benim üzerimde farz bir namaz var mıdır? diye sorduğu zaman: "Beş vakit namaz" cevabını vermiştir. Bedevî: "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" sorusunu tekrarlayınca Hz. Peygamber (a.s.): "Hayır, ancak nafîle kılarsan bu müstesna" buyurmuştur."

Ubade b. Sâmî, vitir namazı vaciptir diyen bir adamı yalanlamış ve şöyle demiştir: "Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum: Beş vakit namazı Allah kullar üzerine gece ve gündüz farz kılmıştır."

Hanefîler'e göre; vitir namazı üç rekât olup bunların arası selâm ile ayrılmaktadır. Selâmı sonundadır. Akşam namazı gibidir. Hatta bir kimse birinci teşehhüt oturuşunu unutursa geri dönmez, geri dönerse namazı bozulur. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: "Hz. Peygamber (a.s.) üç rekât ile vitir kılar, ancak üç rekâtın sonunda selâm verirdi." ⁴⁶⁸

Şâfiler'e göre; vitir namazının en azı bir rekât, en çoğu on bir rekâttır. Bir rekâttan fazla kılanlar için en faziletlisi, rekâtları selâm ile ayırmaktır. Önce iki rekâta niyet edilir ve selâm verilir. Sonra vitirden bir rekâta niyet edilip selâm verilir. ⁴⁶⁹ Bunun dayanağı İbni Hibban'ın rivayet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (a.s.) iki rekât sünnet ile vitir arasını ayırırdı." ⁴⁷⁰

Bayram Namazı

Bayram Namazının meşru olduğunun delili Kitap, sünnet ve icmadır.

Kitaptan delil Allahu Tealâ'nın: "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"⁴⁷¹ âyetidir. Tefsir kaynaklarında meşhur olan görüşe göre, bu ayetteki namazdan

⁴⁶⁷ Tirmizi rivayet etmiştir.

⁴⁶⁸ Hidaye, I, 66.

⁴⁶⁹ Fethü'l Kadir, I, 300-310; Mühezzeb, I, 83.

⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 84.

⁴⁷¹ Kevser, 107/2.

kastedilen mana Kurban bayramı namazı ve kurbandır.

Sünnetten delil şudur: Resulullah (a.s.)'ın iki bayram namazını da kıldırıldığı tevâtür yolu ile sabittir. Hz. Peygamber (a.s.)'in ilk kıldırıldığı bayram namazı, Hicre-tin ikinci yılındaki Ramazan bayramı namazıdır, İbni Abbas şöyle anlatmıştır: *"Re-sulullah (a.s.), Ebu Bekir ve Ömer ile beraber Ramazan bayramı namazlarında bu-lundum. Hepsi bayram namazını hutbeden önce kıldırırlardı."* Yine İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazlarını ezansız ve kametsiz olarak kıldırdı."*⁴⁷² Bütün Müslümanlar da iki bayram namazının da meşru olduğu konusunda icma etmişlerdir.

Ancak bayram namazının fikhî hükmüne bakıldığında burada ulema ihtilaftadır. Bu konuda üç görüş vardır: farz-ı kifayedir, vaciptir yahut sünnettir.

Hanefiler'e göre, Cuma namazı farz olan kimselere bayram namazı, şartları ile birlikte vaciptir. Hutbe ise namazdan sonra okunur, sünnettir. Hanefilerin bu görüşlerinde dayandıkları delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu namaza devam etmesidir.

Şafilere'e göre ise, Cuma namazı farz olan kimseler için Bayram namazları kuvvetli (müekked) sünnet olup kuvvetlilikte vitir namazından sonradır. Şartları ise şunlardır; erkek olmak, ergenlik çağına girmiş olmak, hür olmak, cuma namazı kılınan belde de ikamet etmek yahut cuma namazı kılınan yere bir fersah (5544 m.) uzakta bulunmak. Bayram namazlarının sünnet olduğu hakkındaki görüşlerinin dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz hakkında soru soran bedevîye söylediği şu sözlerdir: *"Beş vakit namaz vardır ki, Allah tealâ bunları kullarına fan kılmıştır."* Bedevî Hz. Peygamber'e: *"Bu namazlardan başka bir borç var mıdır?"* diye sorunca: *"Hayır, ancak nafile yaparsan o başka!"* buyurdu." Bayram namazlarının kuvvetli sünnet olmasının sebebi, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu namazlara devam etmesidir.

Bayram namazı kılınırken alınan tekbirler konusunda da ihtilaf vardır. Hanefiler'e göre; ilk rekâta üç, ikinci rekâta üç tekbir vardır. Dayandıkları delil İbn Mesud'dan gelen şu rivayettir: *"İmam namaza başlamak için önce bir tekbir alır, bundan sonra da üç kere tekbir alır, sonra kıraatte bulunur. Sonra tekbir getirip rükûya varır. Sonra secdeye varır. Sonra kalkar, sonra kıraatte bulunur, sonra üç kere tekbir getirir. Sonra tekbir alıp rükûya varır. Sonra ikinci rekâtı selâma kadar"*

⁴⁷² Müslim, İydeyn 4,1, Mesâcid 26; Tirmizî, Cuma 36; Nesâî, İydeyn 19, İbn Mâce, İkâme 155; Ahmed b. Hanbel, I, 34, 141, 227, 232, 242.

tamamlar."

Şafilere göre ise birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş adet tekbir vardır. Şafilere tekbirlerin sayısı hakkında dayandıkları delil Tirmizi'nin rivayet ettiği ve hasen dediği şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) iki bayram namazında birinci rekâta kıraatten Önce yedi, ikinci rekâta yine kıraatten önce beş tekbir atmıştır."*⁴⁷³

Sehiv ve Tilavet Secdeleri

Sehiv Secdesi

Namazdaki farz veya vacip hareketlerden birinde yanılmaktan ötürü, farzın tehiri, vacibin terki veya tehiri nedeniyle namazın sonunda yapılan secdedir. Buna yanılma secdesi denilir. Yanılma secdesinin meşru olduğu hususunda hiç şüphe yoktur.

Hanefilerde sahih olan görüşe göre sehiv secdesi vacip, genel olarak diğer mezheplere göre, sünnettir. Hanefiler bu konuda şöyle demişlerdir: "Sahihi olan görüşe göre, sehiv secdesi vaciptir. Namaz kılan kişi bu secdeyi terk etmekle günahkâr olur, fakat böyle bir kimsenin namazı batıl olmaz. Çünkü bu iş, kaybolmuş bir işin tazmin edilmesidir. Bir şeyin tazmini ise ancak vacip olur. Sehiv secdesi, vacip olan işlerin yapılmamasından doğan günahı kaldırır. Sehiv secdesinin vacip olmasının dayandığı delil, İbni Mes'ûd hadisidir. Hadis şöyledir: *"Sizden biri namazında şüpheye düşerse, doğrusunu araştırın ve namazını ona göre tamamlayın, sonra selâm versin ve sehiv secdesi yapsın, yani yanıldığı için iki secde yapsın."* Hz. Peygamber (a.s.) ile sahabenin gerektiği durumda sehiv secdesi yapmaları bu secdenin vacip oluşunun delilidir. Hacdaki noksanları tamamlamak için kefareti kurbanı kesilmesi gibi sehiv secdesi de namazdaki noksanların tamamlanması için vaciptir.

Şafilere göre, sehiv secdesi hem imam hem de tek başına namaz kılan kimse-ler için sünnettir. Ancak bir durumda sehiv secdesi vacip olur. O da cemaatin imama uyma durumudur. Eğer imam sehiv secdesi yaparsa, cemaatin de ona uyması vacip

⁴⁷³ Tirmizî, 536; İbn Mâce, 1279; Ebu Davud, 1149, 1151; İbn Mâce, 1278.

olur.⁴⁷⁴

Hanefiler'e göre sehiv secdesinin yeri, sünnet olduğu üzere selâmdan sonradır. Bu konudaki delilleri Muğîre hadisidir: *"Muğîre namazını tamamlayınca selâm verdi ve sonra iki defa secde etti, sonra yine selâm verdi. Nitekim Resulullah (a.s.) da böyle yapmıştır."* Daha önce geçen İbni Mes'ud hadisi de Hanefilerin dayandıkları deliller arasındadır. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) öğle namazını beş rekât olarak kıldırdı. Kendisine: "Namaza ilâve mi yapıldı ? " diye sorulunca: "Nedir o? " diye sordu. Cemaat dedi ki: "Beş rekât kıldırдың." Bunun üzerine selâm verdikten sonra iki secde ederek namazı tamamladı."*

Şafililer'e göre, sehiv secdesinin yapılacağı yer, teşehhüt ile selâm arasındır. Bir kişi kasten selâm verirse en sahih görüşe göre sehiv secdesi kaçırılmış olur. Sehiv secdesinin yerinin selâmdan önceki zaman olduğu hususundaki delilleri Müslim ile Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği Ebu Saîd el-Hudrî hadisidir. *"Sonra selâmdan önce iki defa secde eder."* İbni Buhayne hadisi de Şafililerin dayandıkları delillerdendir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazını tamamlayınca iki defa secde etti ve selâm verdi."*⁴⁷⁵

Tilavet Secdesi

Ebû Hanîfe'ye göre, okuyan ve dinleyen üzerine tilavet secdesi vâcibtir, işiten dinlemeyi kastetmemiş, âyet kulağına tesadüfen ulaşmış bile olsa.

Hanefiler bu hükme varırken şu âyetleri delil kılarlar: *"Onlara ne oluyor ki iman etmiyor, kendilerine Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar"* ⁴⁷⁶Bir diğer âyet *"Artık Allah'a secde edip ibâdet edin"* ⁴⁷⁷

Hanefiler bazı hadislerden de vucûb ma'nâsı çıkarırlar: *"Secde, secde âyetini işitene gerekir."* Keza: *"Secde, secde âyetini dinleyenidir."* Birinci hadis ihtiyarsız da olsa, işiteni ifade ederken ikinci hadis, kasıtlı dinleyeni ifade eder.

İmam Şâfi'ye göre tilâvet secdesi sünnet-i müekkededir. Ancak mezhep mensupları dinleme kasdı olmadan, secde âyeti kulağına geldiği için işiten hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

⁴⁷⁴ Bedayi, I, 163-179; Muğni'l Muğtac, I, 204-214; Zuhayli, II, 216-217.

⁴⁷⁵ Buhari, Sehv 21.

⁴⁷⁶ İnşikâk 84/20-21.

⁴⁷⁷ Necm 53/62.

a) Kasıdsız olarak işiten kimsenin secde yapması müstehabtır, sünnet-i müekkede değildir.

b) Böyle birinin kasden dinleyenden farkı yoktur, yani ona da sünnet-i müekkededir.

c) Böyle biri hakkında sünnet de değildir. Gazâlî bu kanaattedir.⁴⁷⁸

Bu konudaki delilleri Zeyd b. Sâbit'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.)'a Necm suresini okudum ve bizden hiç bir kimse secde etmedi."*⁴⁷⁹ ile sahabenin bu konudaki icmasıdır. *"Allah bize secde etmeyi farz kılmamıştır. Ancak kendiliğimizden, dilersek yaparız."*⁴⁸⁰

3.3 NAFİLE OLAN NAMAZLAR

Farzın dışında kılınan namazlara nafil denir. Bunların çeşitleri var. Bir kısmı beş vakit namaza bağlı olarak kılınır. Onlardan önce veya sonradır veya öğle ve yatsıda olduğu gibi hem önce hem de sonradır. İşte bu çeşit namaza belli bir vakti bulunduğu için râtib (râtibe) cemi olarak revâtıb denir. Teravih namazı da revâtib sünnetlerdendir. Revâtib sünnetler dışındaki nafil namazlar ise regâib sünnet adını alırlar. Bunlar Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle ya da kişinin kendi isteğine bağlı olarak sevap kazanmak ve Allah'a yaklaşmak amacıyla kılınan namazlardır. Bunlar kişinin gönüllü olarak kendiliğinden kılması dolayısıyla "tatavvu (gönüllü) namazlar" olarak da adlandırılırlar.

3.3.1 Konuyla İlgili Âhâd Haberler

3.3.1.1 Revatib Sünnetler

1. Beş Vakıt Namazla Kılınan Sünnetler

1. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ile birlikte iki rek'at öğleden evvel, iki rek'at sonra, keza iki rek'at cum'adan sonra, iki rek'at akşamdan sonra, iki rek'at

⁴⁷⁸ Fethü'l Kadir, I, 380-392; Mühezzeb, I, 85 vd.; Mebsut, I, 167; Zuhayli, II, 235-245.

⁴⁷⁹ Buhârî, Sücûd 6; Müslim, Mesâcid 106; Tirmizî, Cum'a 52; Nesâî, İftitah, 50.

⁴⁸⁰ Şevkânî, III, 102.

yatsıdan sonra namaz kıldım. Akşam ve yatsı(dan sonrakiler) evinde idi."⁴⁸¹

2. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Sünnette gelen oniki rek'ate kim devam ederse Allah ona cennette bir ev bina eder. Bu oniki rek'atin:

- * Dördü öğleden önce,
- * İki öğleden sonra,
- * İki akşamdan sonra,
- * İki yatsıdan sonra,
- * İki de sabahtan önce."⁴⁸²

3. Yine Hz. Âişe anlatıyor: "İki namaz var ki, Resûlullah (a.s.) bunları ne gizli ne de alenî olarak seferde ve hazerde hiç terketmedi: Sabahtan önce iki rek'at, ikindiden sonra iki rek'at"⁴⁸³

4. Hz. Ali anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) sabah ve ikindi hariç her namazın arkasında iki rek'at (nafile) namaz kılardı."⁴⁸⁴

5. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) nafilelerden hiçbirine, sabah namazının iki rek'atlık nafilesine kadar aşırı ilgi göstermemiştir."

6. Yine Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) sabah namazında ezanla ikâmet arasında hafif iki rek'at namaz kılardı."

7. Diğer bir rivâyette şu ibare var: "O iki rek'atı öyle hafif tutardı ki, ben "bunlarda Fatiha'yı okudu mu?" derdim."⁴⁸⁵

8. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim sabahın iki rek'atını vaktinde kılamazsa güneş doğduktan sonra kılsın."*⁴⁸⁶

9. Yine Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde Hz. Âişe şöyle der: "Resûlullah (a.s.) öğlenin farzdan önceki dört rek'atlı sünneti, namazdan önce kılamazsa sonra kılardı."⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Buhârî, Teheccüd 29, 25, 34; Cuma 39; Müslim, Müsâfirîn 291; Cuma 71; Ebû Dâvud, Salât 290; Nesâî, İkâmet 64, Cuma 43; Tirmizî, Salât 220.

⁴⁸² Tirmizî, Salât 206; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 66; İbnü Mâce, İkâmet 100.

⁴⁸³ Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 33, 73; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 300; Ebû Dâvud, Salât 290; Nesâî, Mevâkîtu's-Salât 36, Kıyâmu'l-Leyl 56.

⁴⁸⁴ Ebû Dâvud, Salât 299.

⁴⁸⁵ Buhârî, Teheccüd 28, 12; Müslim, Müsâfirîn 90; Muvatta, Salâtu'l-Leyl 29; Ebû Dâvud, Salât 292; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 60; 58.

⁴⁸⁶ Tirmizî, Salât 314.

⁴⁸⁷ Tirmizî, Salât 317

10. Hz. Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Öğleden önce zevâlden sonra dört rek'at vardır ki bunlar seherde kılanan emsalleri değerindedirler. Her ne varsa, bu saatte mutlaka Allah'ı tesbih eder."

Resûlullah, sonra şu âyeti okudular: "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?" (Nahl 48).⁴⁸⁸

2- Teravîh Namazı

1. Hz. Ebû Hüreyre 'nin anlattığına göre: "Resûlullah (a.s.) onları, kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki: *"Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve bunu elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir."*

"Resûlullah (a.s.) -bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan- vefat etti. Bu durum (terâvih'in ferden kılınması) Hz. Ebû Bekr'in hilafeti zamanında da böylece devam etti, Hz. Ömer'in hilafetinin başında da böyle devam etti."⁴⁸⁹

2. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) (bir gece) mescidde (nafile) namaz kılmıştı. Birçok kimse de (ona iktida ederek) namaz kıldı. (Sabah olunca "Resûlullah geceleyin mescidde namaz kıldı" diye konuşular.) Ertesi gece de Efendimiz namaz kıldı. (Halk yine olanları konuştu, katılacakların) sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. (Öyle ki mescid, insanları alamayacak hâle gelmişti.) Ancak aleyhissalâtu vesselâm (bu dördüncü gecede) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:

*"Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır" dedi. İşte bu hadise ramazanda cereyan etmişti."*⁴⁹⁰

3. Hz. Ebû Hüreyre buyurdular ki: "Resûlullah (a.s.) Ramazan'da, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğramıştı.

⁴⁸⁸ Tirmizî, Tefsir, Nahl; (3127).

⁴⁸⁹ Buhârî, Terâvih: 1, Müslim, Müsâfirîn: 174, (759); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1371); Tirmizî, Savm: 83, (808) Nesâî, Siyam: 39, (4, 154, 155); Muvatta, Salât fi Ramazan: 2, (1, 119).

⁴⁹⁰ Buhârî, Salâtü't-Teravîh: 1, Cuma: 29, 5; Müslim, Müsâfirîn: 177, (761); Muvatta, Salâtü'r-Ramazan: 1, (1, 113); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1373, 1374); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 4, (3, 202).

"Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Bunlar, yanlarında (ezberlenmiş fazla) Kur'ân bulunmayan kimselerdir. Übeyy İbnu Ka'b bunlara namaz kıldırıyor!" dediler. Efendimiz (a.s.): "İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!" buyurdular."⁴⁹¹

3.3.1.2 Regâib Sünnetler

1-Teheccüd (gece) Namazı

1. Hz. Bilâl anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Size geceleyin kalkmayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizden önce yaşayan sâlihlerin adetidir; Rabbinize yakınlık (vesilesi)dir; günahlardan koruyucudur; kötülüklere kefârettir, bedenden hastalığı kovucudur."*⁴⁹²

2. Ubâdetu'bnu's-Sâmit anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Geceleyin kim uyanırsa şunu söylesin: "Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na aittir, O herşeye kâdirdir. Hamd Allah'a aittir, Allah münezzektir, Allah büyüktür, bütün amel ve ibadetler için gereken güç ve kuvvet Allah'tandır."*

Sonra Aleyhissalâtu Vesselâm buyurdular: *"Rabbim beni affet!"* desin veya dua ederse duasına cevap verilir. Eğer abdest alır ve namaz kılsa namazı kabul edilir."⁴⁹³

3. Muğîre İbnu Şu'be anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ayakları kabarıncaya kadar geceleri kalkıp namaz kılardı. Kendisine: "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)" denildi.

"Şükredici bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi."⁴⁹⁴

4. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) gece namazını hiç terketmezdi. Öyle ki hastalanacak veya ağırlık hissedecek olsa oturarak kılardı."⁴⁹⁵

5. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, hanımı imtina ettiği takdirde*

⁴⁹¹ Ebû Dâvud, Salât: 318, (1377).

⁴⁹² Tirmizî, Da'avât: 112, (3543, 3544).

⁴⁹³ Buhârî, Teheccüd: 21.

⁴⁹⁴ Buhârî, Teheccüd 16, Tefsîr, Feth 1, Rikâk 20; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn 79; Tirmizî, Salât 304; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17.

⁴⁹⁵ Ebû Dâvud, Salât 307.

yüzüne su döken kula rahmetini bol kılsın. Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, kocası imtina edince yüzüne su döken kadına da rahmetini bol kılsın."⁴⁹⁶

6. Yine Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: "Biriniz uyuyunca ensesine şeytan üç düğüm atar. Her düğümü atarken, düğüm yerine eliyle vurarak "üzerine uzun bir gece olsun, yat" dilediğinde bulunur. Adam uyanır ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür, namaz kılsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha erer. Aksi halde habis ruhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir halde sabaha erer."⁴⁹⁷

7. Mesrûk anlatıyor: "Hz. Âişe (radiyallahu anhâ)'ye sordum: "Resûlullah (a.s.)'a göre hangi amel efdaldi?" Bana: "Devamlı olan!" diye cevap verdi. Ben tekrar: "Gecenin hangi vaktinde kalkardı?" dedim. "Bağıranı -yani horozu- işittiği zaman kalkardı!" diye cevap verdi."⁴⁹⁸

8. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ın gece namazı on rek'atti. Bir rek'at de tek kılardı. Sabahın sünnetini iki rek'at kılardı. Böylece hepsi onüç rek'at olurdu."⁴⁹⁹

2- Kuşluk Namazı

1. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) kuşluk namazını her kılışında mutlaka ben de kıldım."⁵⁰⁰

2. Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ anlatıyor: "Bize, Resûlullah (a.s.)'ın kuşluk namazı kıldığını Ümmü Hânî'den başka kimse anlatmadı. O dedi ki:

"Resûlullah (a.s.) Fetih günü, benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bundan daha hafif bir namazı hiç görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam yapıyordu."⁵⁰¹

⁴⁹⁶ Ebû Dâvud, Salât 307; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5.

⁴⁹⁷ Buhârî, Teheccüd 12, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Müsâfirîn 207; Muvatta, Kasru's-Salât 95; Ebû Dâvud, Salât 307; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5.

⁴⁹⁸ Buhârî, Teheccüd 7, Rikâk 18; Müslim, Müsâfirîn 131; Ebû Dâvud, Salât 312; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 8.

⁴⁹⁹ Buhârî, Teheccüd 10, Müslim, Müsâfirîn 121, 124; Muvatta, Salâtü'l-Müsâfirîn 8; Ebû Dâvud, Salât 316; Tirmizî, Salât 325; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 35, 36, 44, 53.

⁵⁰⁰ Buhârî, Teheccüd 5, 32; Müslim, Müsâfirîn 75, 77; Ebû Dâvud, Salât 301; Nesâî, Savm 35.

3. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Dostum Aleyhissalâtu Vesselâm, bana her ay üç gün oruç tutmamı, iki rek'at kuşluk, yatmazdan önce de vitir namazı kılmamı tavsiye etti."⁵⁰²

4. Ebû Zerr anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Her gün, sizin her bir mafsalinız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmid bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'lma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'lmünker de bir sadakadır. Bütün bunlara kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'at namaz kâfi gelir."*⁵⁰³

5. Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim kuşluğun bir çift (namaz)ına devam ederse, deniz köpüğü kadar çok da olsa, Allah günahlarını affeder."*⁵⁰⁴

6. Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılsa Allah Teâlâ Hazretleri cennette onun için altından bir köşk bina eder."*⁵⁰⁵

3- Evvabin Namazı

1. Ebu Hureyre'den şöyle nakledilmiştir: Resulullah şöyle buyurmuştur: *"Kim Akşam namazından sonra kötü bir şey konuşmaksızın altı rekat namaz kılsa, bu kendisi için on senelik ibadete denk kılınır."*⁵⁰⁶

4- İstihare Namazı

1. Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) bize, Kur'an'dan bir sûre öğrettiği gibi her işte istiharede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki: *"Biriniz bir işi yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: "Allah'ım, senden hayır talep ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya*

⁵⁰¹ Buhârî, Teheccüd 31, Teksîru's-Salât 12, Megâzî 50; Müslim, Hayz 71; Müsâfirîn 80; Ebû Dâvud, Salât 301; Tirmizî, Salât 346; Nesâî, Tahâret 143; Gusl 11.

⁵⁰² Buhârî, Teheccüd 33, Savm 60; Müslim, Müsâfirîn 85; Ebû Dâvud, Salât 342; Tirmizî, Savm 54; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 28.

⁵⁰³ Müslim, Müsâfirîn 84; Ebû Dâvud, Salât 301.

⁵⁰⁴ Tirmizî, Salât 346.

⁵⁰⁵ Tirmizî, Salât 346.

⁵⁰⁶ Tirmizî, Salât 202.

kudret taleb ediyorum, zira sen vermeye kadirsin, Rabbim yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen her şeye kadirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben câhilim. Sen gayıbları bilirsin. Allah'ım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, hayatım ve sonum için -veya hal-i hazırda ve ileride demişti- hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübarek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve âkıbetim için -veya hal-i hazırda ve ileride dedi- zararlıdır; onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdirel!"

H. Câbir dedi ki: "Bu duadan sonra yapacağı işi zikrederdi."⁵⁰⁷

5- Yağmur Namazı (ve Duası)

1. H. Enes anlatıyor: "İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resûlullah (a.s.) bir cuma günü hutbe verirken bir bedevî kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, malımız helâk oldu, ailemiz aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırdı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini geri çekmeden semâda dağlar gibi bulutlar peyda oldu. Derken daha minberden inmemişti bile ki, sakalından yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki günde de yağdı, onu takip eden günde de yağdı, hatta müteakip cumaya kadar yağış devam etti. Öyle ki, o bedevî veya bir başkası kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırıp:

"Allahım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" diye dua ettiler. Eliyle bulutlara doğru hangi istikametteki buluta işaret etti ise, bulutlar orada açıldı. Bütün Medîne buluttan temizlendi."

Bir rivâyette de de şöyle denmiştir: "Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım, dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten

⁵⁰⁷ Buhari, Da'avât 48; Teheccüd 25, Tevhîd 10; Ebu Dâvud, Salât 366; Tirmizî, Salât 394; Nesâî, Nikâh 27; İbnu Mâce, İkâmet 188.

yerlere olsun!" Hz. Enes der ki: "Bulut hemen çekildi, biz de çıkıp güneşte yürüdük."⁵⁰⁸

2. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'a yağmur kıtlığından şikâyet edildi. Bunun üzerine bir minber getirilmesini söyledi. Musallaya minber kuruldu. Halka, oraya gidilecek gün tesbit edildi."

Hz. Âişe devamla der ki: "Güneşin kızılığı ufukta görülür, görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturdu. Tekbir getirdi. Allah'a hamdetti. Sonra:

"Sizler memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal yağma zamanında gelmeyip gecikmesinden şikâyetlendiniz. Allah (celle celâluhu) kendisine dua etmenizi emrediyor. Duanıza icâbet edeceğini vaadetti" buyurdular ve sonra şöyle dediler:

"Hamd âlemlerin Rabbine aittir ve Rahim'dir, âhiret gününün sâhibidir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Ecel zamanımıza kadar yetecek kıl!"

Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki, koltuk altı beyazlığı göründü. Sonra sırtını halka dönderdi, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka yöneldi. Minberden indi ve iki rek'at namaz kıldı. Anında Allah bulut hâsıl etti. Gök gürledi. Şimşek çaktı. Allah'ın izniyle yağmur başladı.

Resûlullah daha mescidine dönmeden seller aktı. Aleyhissalâtu Vesselam, cemaatin sığınağa dönmekteki acelelerini görünce azı dişleri görününceye kadar güldü. Ve: *"Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben de Allah'ın kulu ve Resulüyüm"* buyurdular."⁵⁰⁹

3. Hz. Enes anlatıyor: "Biz Resûlullah (a.s.) ile beraberken bize yağmur isabet etti. Efendimiz elbisesini açtı, bedenine yağmur isâbet etti.

"Bunu niye yaptınız?" diye sorduk.

"O Rabbinden yeni geliyor" buyurdular."⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Buhârî, İstiskâ 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 24, Menâkıb 25, Cum'a 34, 35, Edeb 68, Da'avât 24; Müslim, İstiskâ 9; Ebû Dâvud, Salât 260; Nesâî, İstiskâ 1, 9, 10, 17, 18.

⁵⁰⁹ Ebû Dâvud, Salât 260.

⁵¹⁰ Ebû Dâvud, Edeb 114; Müslim, İstiskâ 13.

6- Tahiyetü'l Mescid Namazı

1. Ebu Katâde anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Biriniz mescide girince oturmazdan önce iki rek'at kılıversin."*⁵¹¹

2. Ka'b İbnu Mâlik anlatıyor: "Resûlullah (a.s.), bir seferden dönünce önce mescide uğrar, orada iki rek'at namaz kılar, sonra insanlar (ile görüşmek için) otururdu."⁵¹²

7- Tesbih Namazı

1. İbnu Abbâs ve Ebu Râfî anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) Abbâs İbnu Abdilmuttalib (radıyallahu anh)'e dediler ki:

"Ey Abbâs, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı? Sana bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı-kasden yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenîsini yâni hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rek'at namaz kıalarsın, her bir rek'atte Fâtiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rek'atte kıraati tamamladın mı, ayakta olduğun halde onbeş kere "Subhanallahi velhamdülillahi ve lâîlahe illallahu vallahu ekber" diyeceksin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söyleyeceksin, sonra başını rükûdan kaldıracaksın, aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın, onları onar kere söyleyeceksin. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra başını kaldırır, bunları on kere daha söylersin. Böylece her bir rek'atte bunları yetmişbeş defa söylemiş olursun.

*Aynı şeyleri dört rek'atte yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada bir kere yap, haftada yapamazsan her ayda bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olsun ömründe bir kere yap."*⁵¹³

⁵¹¹ Buharî, Salât 60, Teheccüd 25; Müslim, Müsafirîn 69; Ebu Dâvud, Salât 19; Tirmizî, Salât 235.

⁵¹² Ebu Dâvud, Cihâd 178.

⁵¹³ Ebu Dâvud, Salât 303; Tirmizî, Salât 350; İbnu Mâce, İkamet 190.

8- Tевbe Namazı

1. Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir'den rivayet edildiğine göre; Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: *“Mümin bir kul bir günah işler de sonra kalkıp güzelce temizlenir (abdest alır), namaz kılar ve sonra da Allah'tan mağfiret dilerse, Allah onu mutlaka affeder”* arkasından da şu Âyet-i Kerime'yi okumuşlardır: *“Onlar çirkin bir iş yaptıkları zaman ya da kendilerine zulmettikleri zaman hemen Allah'ı hatırlayıp, günahlarının affedilmesini isterler; zaten günahları Allah'tan başka kim affedebilir ki! Bunlar o günahı bile bile bir daha yapmazlar”*(Âl-i İmran, 3/135)⁵¹⁴

9- Hacet Namazı

1. Abdullah İbnu Ebi Evfâ anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) buyurdular ki: *"Kimin Allah'a veya herhangi bir insana ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest alsın, abdesti de güzel yapsın, sonra iki rek'at namaz kılsın, sonra Allah Teâla Hazretlerine senâda bulunsun, Resûlullah (a.s.)'a salât okusun, sonra şu duayı okusun:*

*"Halîm, kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Arş-ı Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabbine âittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı (hakkımda yaratmanı) taleb ediyor, her çeşit gûnahtan koruman için yalvarıyor, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit gûnahtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntıyı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!"*⁵¹⁵

10- Kûsuf ve Hûsuf Namazları

1. Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) zamanında güneş tutulmuştu. Hemen kalkıp halka namaz kıldırđı. Namazda kırâatı uzun tuttu. Sonra rûkûya gitti, rûkûyu da uzun tuttu. Sonra başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rûkû yaptı ve rûkûyu uzattı, ancak önceki

⁵¹⁴ Tirmizi, Salat 402.

⁵¹⁵ Tirmizî, Salât 348; İbnu Mâce, İkamet 189.

rükûdan kısa idi. Sonra başını kaldırdı, sonra secdeye gidip iki secde yaptı. Sonra kalkıp, birinci rek'atte yaptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneşde açıldı.

Sonra kalkıp halka hitab etti. Dedi ki: *"Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın âyetlerinden iki âyetidir, kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun."*⁵¹⁶

2. Kabîsa el-Hilâlî'den; demiştir ki: Resulullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) telaşla ve sür'atle çıktı. O gün ben de Medine'de onunla beraberdim- iki rekat namaz kıldırıp ikisinde de kıyâmı uzattı. Sonra (namazdan) ayrıldı ve güneş açıldı. Akabinde Efendimiz şöyle buyurdu:

*"Bunlar (güneş ve ay tutulmaları) ancak Allah'ın kendileri ile korkuttuğu alâmetlerdir. Onları gördüğünüz zaman en yeni (son) kıldığınız farz namaz gibi namaz kılınız."*⁵¹⁷

11- Korku Namazı

1. Sehl İbnu Ebî Hasme anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) ashâbına korku namazı kıldırdı. Bu maksadla ashâbı arkasında iki saf yaptı. Hemen arkasında bulunan safa birinci rek'atı kıldırdı. Sonra ayağa kalktı ve arkasındakilere bir rek'at namaz kıldırınca kadar kıyâmda kaldı. Sonra gerideki safta bulunanlar ilerledi, ön safdakiler de geriledi. Bu şekilde ilerleyenlere de bir rek'at namaz kıldırdı, Sonra gerileyenler bir rek'at namaz kılınca kadar yerinde oturdu. Sonra da selam verdi."⁵¹⁸

2. Hz. Câbir anlatıyor: "Biz Zâturrikâ'da Resûlullah (a.s.) ile beraberdik. Koyu gölgeli bir ağacın yanına gelmiştik. Bu ağacı, altında dinlenmesi için Aleyhissalâtu Vesselâm'a bıraktık. (Resûlullah kılıncını ağaca asıp istirahete çekilmişti ki, O'nu gizlice takip eden) müşriklerden biri gelip (asılı olan kılıncı kapıp) kınından sıyrarak (Resûlullah'a):

"Benden korkmuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm:

⁵¹⁶ Buhârî, Kûsûf 2, 4, 5, 13, 19, Amel fi's-Salât 11, Bed'ü'l-Halk 4, Tefsir, Maide 13; Müslim, Kûsûf 1, 8; Ebû Dâvud, Kûsuf 261, 263, 264, 265; Tirmizî, Salât 396; Nesâî, Kûsûf 6, 7, 10, 11.

⁵¹⁷ Buhârî, Kûsûf 6; Nesâî, Kûsûf.

⁵¹⁸ Buhârî, Megâzî 31; Müslim, Mûsâfirîn 309; Muvatta, Salâtu'l-Havf 1; Tirmizî, Salât 398; Ebû Dâvud, Salât 282; Nesâî, Salâtu'l-Havf 1.

"Hayır!" deyince:

"Peki seni benden kim kurtaracak?"dedi. Efendimiz:

"Allah!" diye cevap verdi. (Duruma muttali olan) ashab adamı tehdid etti. (O da kılıncı kınına koydu ve ağaca astı).

Sonra namaz kılındı. Resûlullah (a.s.) bir gruba iki rek'at kıldırıldı. Bunlar geri çekildiler. Sonra ikinci grup geldi, onlara da iki rek'at namaz kıldırıldı. Resûlullah'ın namazı dörde tamamlanmıştı, cemaatin namazı ise iki rek'atti."⁵¹⁹

3. Ebû Ayyâş ez-Zürakî anlatıyor: "Biz Usfân'da Resûlullah (a.s.) ile beraberdik. Müşriklerin başında (henüz müslüman olmayan) Hâlid İbnu'l-Velîd vardı. Öğleyi kılmiştık. Müşrikler (kendi kendilerine aralarında şöyle) konuştular: "İyi bir fırsat elimize geçmişti, onlar namazda iken saldırsaydık ya!"

Bunun üzerine hemen kasr (namazı kısaltma) ile ilgili âyet öğle ile ikindi arasında nâzil oldu. İkinci vakti olunca, Resûlullah (a.s.) kalkıp kibleye karşı durdu. Müşrikler de önlerindeydi. Arka tarafına da bir saf yaptı. Bu safın arkasına da bir saf koydu. Resûlullah rükûya varınca hep birlikte rükû yaptılar. Resûlullah secde yaptı, hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptı. Diğerleri (rükûdan) doğrulup onları korumak üzere kıyâmda kaldılar. Bunlar iki secdeyi tamamlayıp kalkınca arkalarında bulunanlar secdeye gittiler. Sonra Resûlullah'ın arkasındaki saftakiler diğerlerinin yerlerine gittiler, arkadaki saftakiler de öndekilerin yerine ilerlediler. Sonra Resûlullah rükûya gitti, hepsi O'nunla birlikte rükû yaptı. Sonra Resûlullah secde yaptı ve hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptılar. Bu sırada arkadakiler bunları korumak üzere kıyamda kaldılar.

Aleyhissalâtu Vesselâm ve arkasındakiler oturunca, en arkadakiler secdeye gittiler. Sonra hep beraber oturup hep beraber selam verdiler."⁵²⁰

4. İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) korku namazını iki gruptan birine tek rek'at olarak kıldırırken, diğer grup düşmâna karşı durmuştur. Kılanlar kalkıp, düşmâna dönük vaziyette, (bekleyen) arkadaşlarının yerine geçtiler, onlar da gelip (Resûlullah'ın arkasına geçtiler), O da bunlara bir rek'at namaz kıldırıldı, sonra da bu iki gruptan her biri birer rek'at namazlarını kazâ ettiler."⁵²¹

⁵¹⁹ Buhârî, Megâzi 31, 84, 87; Müslim, Müsâfirîn 307-311; Nesâî, Salâtu'l-Havf 1.

⁵²⁰ Ebû Dâvud, Salât 281; Nesâî, Salâtu'l-Havf 1.

⁵²¹ Buhârî, Salâtu'l-Havf 2, Megâzi 31, Tefsir Bakara 44; Müslim, Müsâfirîn 205; Ebû Dâvud, Salât 285; Tirmizî, Salât 398.

5. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (a.s.) Dacnân ile Usfân arasında, müşriklerle sarılmış bir yere indi. Müşrikler (aralarında):

"Bu müslümanların bir namazları var (toplucu kılarlar), bu onlara evlatlarından da, bâkirelerinden de kıymetlidir, işte bu, ikinci namazlarıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan bir kerede çullanın!" dediler. Cebrâil (aleyhisselam), Resûlullah (a.s.)'a gelerek ashabını iki kısma ayırmasını, onlardan bir grupla namaz kılarken diğer grubun geri tarafta ayakta beklemesini, tedbirli olmalarını ve silahlarını beraberlerine almalarını, birinci gruba bir rek'at kıldırmasını, bu kısmın birinci rekatten sonra geri çekilmesini, arkadaki grubun öne ilerlemesini, bu yeni gruba da bir rek'at kıldırmasını, böylece her bir grubun Resûlullah'la birlikte birer rek'atlerinin olmasını, Resûlullah'ın da böylece iki rek'at kılmış olmasını emretti."⁵²²

3.3.2 Hanefi ve Şafiilerin Konu ile İlgili Görüşleri

Ulema, nafîle namazlar ikişer rek'at olarak mı, yoksa üçer veya dörder rek'at olarak mı kılınır diye ihtilâf etmişlerdir.

İmam Şafii, Gece kılınsın, gündüz kılınsın nafîle namazları ikişer rek'at olup her iki rek'at'ta selam verilir, demiştir.

İmam Ebû Hanife, kişi muhayyerdir, -aralarında selam vermemek şartı ile- isterse ikişer rek'at, isterse üçer, isterse dörder veyahut altışar ya da sekizer rek'at olarak kılabilir demiştir.

Kimisi de, gece ile gündüzü birbirinden ayırarak: "Gece namazları ikişer, gündüz namazları ise dörder rek'at'tır." demiştir. Bu ihtilâfın sebebi, bu mevzuda varid olan hadis mefhumlarının çeşitli olmasıdır. Zira İbn Ömer'den rivayet olduğuna göre adamın biri Peygamber (s.a.s) Efendimiz'e gece namazını sormuş, Efendimiz (s.a.s):

Gündüz ve gece namazlarının ikişer ikişer rek'at olduğunu söyleyenler, bu hadise dayanmışlardır: *"Gece namazı ikişer ikişer rek'attır. Ancak biriniz sabah olacağından korktuğu zaman, kılmış olduğu rek'atları tekleştirecek bir tek rek'at*

⁵²² Ebû Dâvud, Salât 284; Tirmizî, Tefsîr, Nisa; Nesâî, Salâtu'l-Havf 1.

daha kılar”⁵²³ diye cevap vermiştir.

Dört rekat kılınır diyenlerin delileri ise şu hadislerdir:, Hz. Âişe (r.a.) Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in namazını tarif ederken,

“Dört rek'at kıları ki onların güzellik ve uzunluğundan sorma, sonra dört daha kıları ki onların da güzellik ve uzunluğundan sorma, sonra üç rek'at daha kıları. Kendisine 'Ya Rasûlallah, vitir namazını kılmadan mı yatıyorsun?' sorunca: uyur, fakat kalbim uyumaz» buyurdu”⁵²⁴ demiştir.

Ebû Hüreyre yolu ile de Peygamber (s.a.s) Efendimizin, «Kim Cum'anın farzından sonra namaz kılacak olursa dört rek'at kılsın» buyurduğu sabit olmuştur. Ayrıca bu konuda Ebu Hanife'nin delili Hz. Peygamber'in yatsı namazından sonra dört rekat namaz kıldığı, yine kuşluk vaktinde dört rekat namaza devam ettiği şeklinde Hz. Âişe'den rivayet edilen hadislerdir.⁵²⁵

Küsun Namazı

Alimler Güneş tutulduğu zaman kılman namazın sünnet olduğu ve cemaatle kılındığı hususunda mütefiktirler. Ancak bu namaz ne şekilde kılınır, hutbe okumak bu namazın şartlarından mıdır ve ay tutulması da güneş tutulması gibi midir konularında ihtilâf etmişlerdir.

Küsun ve husuf namazları fakihlerin ittifakı ile sabit olan sünnettir. Dayandığı delil Allah tealâ'nın: *"Allah'ın varlığını gösteren ayetlerden biri, gece ile gündüz, ay ile güneştir. Ne güneşe, ne de aya secde etmeyin. Bunların hepsini yaratan Allah'a secde edin."*⁵²⁶ ayetidir. Bu ayetteki secdeden maksat, ay ile güneş tutulunca namaz kılınmasıdır.

Bunun gibi Hz. Peygamber (a.s.) oğlu İbrahim öldüğü gün şöyle buyurmuştu: *"Ay ile güneş Allah'ı gösteren ayetlerdendir. Hiç bir kimsenin ne ölümünden ne de hayatından ötürü tutulmazlar. Böyle bir durumu gördüğümüz zaman ay veya güneş açılıncaya kadar namaz kılın, dua edin."*

Hanefilere göre iki rekattır. Diğer namazlar gibi her bir rekâtı bir rûku ve iki

⁵²³ Buhârî, Vitr, 14/1, Buhârî, Cum'a, 11/397.

⁵²⁴ Müslim, Cum'a, 7/18; Ebû Dâvûd, Salât, 2/244.

⁵²⁵ Bidayetü'l-Müctehid, I, 403-404.

⁵²⁶ Fussilet, 41/37.

secde ile kılınır. Bu namazda hutbe, ezan ve kamet yoktur. Delili; Abdullah b. Ömer, Numan b. Beşir, Ebu Berke ve Semure b. Cündeb'den çeşitli lafızlarla gelen şu hadistir: *“Peygamber güneş tutulduğunda en uzun kıldığı namaz gibi kıldı. Bitirdiğinde ise güneş tamamen açılmıştı”*.⁵²⁷

Şafilere göre ise, her rekâtı iki rûku iki secde ile kılınır delili; Hz. Aîşe ve ibn Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir: *“Peygamber küsuf namazını dört rûku ve dört secde ile kıldı.”*⁵²⁸

Bu namazdan sonra hutbe okumanın, namazın şartından olup olmadığı konusunda da ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafii şart olduğunu söylemiştir. İmam Ebû Hanife ise: «Bu namazda hutbe yoktur» demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi şudur: Hz. Âişe (r.a.)'den rivayet olunduğuna göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu namazı kıldıktan sonra Allah'a hamd ve sena edip,

“Şüpheniz olmasın ki güneş ile ay, Allah'ın kudret ve büyüklüğünü gösteren âyetlerden birer âyettirler, ne kimsenin ölümü, ne de dirimi için tutulmazlar...” diye bir hutbe irad buyurmuştur.⁵²⁹

Alimler de, Efendimiz (a.s)'in bu hutbeyi niçin irad ettiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafii, bu namaz da bayram ve yağmur duası namazları gibi hutbe gerektirdiği için irad buyurduğunu ileri sürmüştür. Diğerleri de, o gün vefat eden Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in oğlu İbrahim'in ölümü yüzünden güneş tutuldu diyenler olduğu için, Efendimiz (s.a.s) bu hutbeyi vermek ihtiyacını duymuştur demişlerdir.⁵³⁰

Husuf Namazı

Ay tutulmasında da -güneş tutulmasında olduğu gibi- namaz kılınıp kılınmadığında ihtilâf etmişlerdir.

Hanefilere göre: Husuf namazı, aynen nafil namazlarda olduğu gibi, evlerde iki yahut dört rekât olarak yalnız başına kılınır.

Şafilere göre: Ay tutulması namazı güneş tutulması namazı gibidir. Her

⁵²⁷ Amed b. Hanbel, Müsned V/37, Buhari, Küsuf 5; Ebu Davud, İstiska 4; Nesai, Küsuf 16.

⁵²⁸ Buhari, Küsuf 2; Müslim, Küsuf 1; Ebu Davud, Salat 261; Tirmizi, Sefer 396; Nesai, Küsuf 10.

⁵²⁹ Buhârî, Küsûf 10/2; Müslim, Küsûf 10/1.

⁵³⁰ Bidayetü'l-Müctehid, 1/412-413.

rekâtta, cemaatle iki rükû, iki kıyam, iki kıraat ve iki secde ile kılınır. Şafîlilere göre bu iki namaz gizli değil açıktan okunarak eda edilir. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ay tutulması namazında açıktan okudu, iki rekâtta dört rükû ve dört secde yaptı."*⁵³¹

Yağmur Duası Namazı

Ebu Hanîfeye ve Ebu Yusuf'a göre yağmur duasında namaz kılınmaz sadece dua yapılır. İmam Muhammed'e göre ise, bayram namazı gibi iki rekât namaz kılınır ancak tekbirler yoktur.

Delilleri, şu ayettir: *"Dedim ki: Rabbinize karşı istiğfar edin. Çünkü Rabbiniz çok mağfiret sahibidir. Gökten size bol yağmur göndersin."*⁵³² Enes (ra)'dan şu hadis nakledilmiştir: *"Bir bedevi Peygamber minberde iken yağmur yağması için dua etmesini istedi. Peygamber ellerini kaldırarak dua etmeye başladı. Minberden inmeden bir bulut ortaya çıktı. Gelecek cumaya kadar yağmur yağdı."*

İmam Şafiye göre yağmur duası namazında bayram tekbirleri gibi tekbir vardır. Delili ise İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir: *"Peygamber yağmur duasında cemaate iki rekat namaz kıldırdı."*⁵³³ Ve yine İbn Abbas'ın *"Rasûlullah (s.a.s) iki bayramda ne şekilde namaz kılıyor idiyse bu namazı da o şekilde kılardı."*⁵³⁴ şeklinde rivayet ettiği hadistir.

Hanefilere göre Peygamber'in yağmur duasında namaz kıldığına dair nakledilen hadis herkesin başına gelen bir konu hakkında olduğu için şazz rivayet olarak kabul edilir. Âlim ve cahil herkes tarafından bilinmesi gereken olaylar hakkında şazz rivayetler kabul edilemez.⁵³⁵

Diğer nafîle namazlar konusunda âlimler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur, hepsi bu namazların kılınmasının faziletli olduğu konusunda ittifak halindedirler.

⁵³¹ Buhârî, Kûsûf 19; Ebu Dâvud, İstiskâ' 6, 1190; Nesâî, Kûsûf 18, 21.

⁵³² Nuh 71/10-11.

⁵³³ Ebû Davud, Salat 259; İbn Mâce, İkametü's Salat 153.

⁵³⁴ Ebû Dâvûd, Salât, 258.

⁵³⁵ Bidayetü'l-Müctehid, 1, 415-417; Mebsut, III, 217.

SONUÇ

İslam hukukunda âhâd haberlerin delil olma değeri ile ilgili tartışmalar, ilk asırlardan beri süregelmiştir. İslam hukukçularının âhâd haberle ilgili tartışmalarının özünü, âhâd haberlerin bilgi ve amel yönünden değeri oluşturmaktadır. Âlimlerin çoğu, âhâd haberlerin mütevâtir haberler gibi kesin bilgi kaynağı olmadığı görüşündedir. Genel olarak âhâd haber, kesin bilgi ifade etmemekle beraber, kendisiyle amel gerektiği kabul edilmiştir. Bu genel görüşten farklı olarak âhâd haberlerin kesin bilgi gerektirdiğini söyleyen âlimler de vardır.

Hz. Peygamber'in dini ve dünyevi meselelerde âhâd haber niteliğindeki bilgilerle amel ettiği, bir kişinin haberini dikkate aldığı, tek kişiden oluşan veya mütevâtir derecesine ulaşmamış grupları, anlaşma yapmak, kendisinin emirlerini tebliğ etmek, dini hükümleri uygulamak üzere görevlendirdiği bilinmektedir. Ayrıca sahabe döneminde de genel olarak âhâd haberle amel edilmiştir. Bir kişinin başka bir ülkeye elçi veya vali olarak gönderilmesi, bir veya iki kişiden gelen bir haberle var olan hükmün değiştirildiği sahabe yaşantısında gözlemlenen durumlardandır. Ancak biz, sahabîlerin de bazı ravilerin rivayetlerini hemen kabul etmediklerini, onlardan şahit getirmelerini istemek veya haberi getiren kişiye yemin ettirmek gibi uygulamalarda bulundukları hususuna konumuz içinde değindik.

İlk üç asırdan günümüze kadar gelmiş, değişik örneklerine sahip olduğumuz “âhâd haberle amelin vucubuna” en kuvvetli delil sahabe ve tabîinin icma etmeleridir. Tedbir olarak bazen ikinci bir şahsın şahitliğini isteyen bu nevi uygulama örneklerinde, haber sahipleri hep tek kişidir. Ancak sonraki nesillerde yayılan anlayışa göre haber-i vâhid; “tevâtür yoluyla gelen haberlerin dışında kalan haberler” olarak tanımlanmış, râvi sayısı iki, üç veya daha fazla da olsa mütevâtir sayısına ulaşmamışsa âhâd haber olarak anlaşılmıştır.

Âlimlerin çoğunluğu, âhâd haberleri, zan ifade ettiği gerekçesiyle itikadi meselelerde delil olarak kabul etmemişlerdir. Bazı mezhep imamları ve bazı İslam hukukçuları içtihatlarında âhâd haberleri delil olarak kullanmışlardır. Ancak bazıları çerçeveyi biraz daraltmış, bazıları da geniş tutmuştur. Onlar, en ihtiyatlı davranışı ortaya koymak ve Kuran-Sünnet uyumunun sağlanması için en uygun metodun belirlenmesinde farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bazıları İslam hukukunun genel

kurallarına başvurarak, kuvvetlendirici unsur aramanın daha ihtiyatlı olacağını düşünmüş; bazıları da başka unsur aramak yerine habere uymanın asıl ihtiyatlı tutum olacağı görüşünde olmuşlardır.

Hanefî usûlcüler eserlerinde haber bahislerinde sünnetin değerinden ziyade sünnet olarak aktarılan bilginin değerini ispatlamaya çalışmışlardır. Sünnetin değeri ile ilgili işlenen konular ise onun vahiy ile ilişkisini ispatlamaya yöneliktir.

Sahîh bir haber-i vâhidin ilim gerektirmediği halde ameli gerektireceği kanaatinde olan Hanefî usûlcüler, eserlerinde âhâd haberlerin sıhhatinin tespit yöntemlerine büyük önem vermişlerdir. Amel edilecek olan haber-i vâhidin, hadis usûlünün sahîh hadis kriterlerinin ötesinde bir takım özelliklere sahip olması gerektiğine vurgu yapan Hanefî usûlcülerin haber-i vâhidde aradıkları şartlar, sahabeyi merkeze alarak incelemeleri açısından daha başından hadis usûlü âlimlerinin sistemleriyle farklılık göstermiştir. Onların, zabt konusunu işlerken râvinin fakîhliğine büyük önem vermeleri ve bu konudaki açılımları ise, hadis âlimleri ile aralarındaki bir diğer farkı oluşturmuştur. Hanefî âlimleri hadis konusundaki bu hassasiyetlerinden dolayı pek çok âlim tarafından eleştirilmiş, hadis bilmemek veya hadis düşmanlığı gibi nitelendirmelere maruz kalmışlardır.

Şafiî âlimler, sıhhat şartlarını taşıyan haber-i vâhidlerin hüccet olduğunu ileri sürerler. Onlara göre bir haber-i vâhid, râvi için öne sürdükleri sıhhat şartlarını taşıyorsa ve senedi muttasıl ise güvenilirdir ve kendisiyle hüküm verilebilir. İmam Şafi'ye göre sahih bir isnad ile Hz. Peygamber'e ulaşan hadis sünnettir. İmam Şafiî "er-Risale" adlı eserinde haber-i vâhid'in delil olması üzerine büyük bir bölüm ayırmış ve bu konuda Kur'an, sünnet, icma ve kıyastan uzun uzun deliller getirmiştir.

İki mezhebin namaz konusunda farklı hükümler koymuş olmasının sebebinin, gördük ki konu ile ilgili vârid olan âhâd haberlerin kabulü ve yorumlanması konusundaki farklılıklardan meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Özetle diyebiliriz ki, haber-i vâhid adı altında toplanan bütün rivâyetler, ibadetler konusunda kuvvetli bir delil ve bilgi kaynağıdır. Onun bu kuvveti kazanması için, râvisi istenen şartlara sahip, kendisi kesin olarak Peygamber'e dayanan, sıhhatini bozan her türlü şeyden arınmış bir haber olmalıdır. Âlimlerin tartıştığı, belli kurallar koyarak ortaya koymaya çalıştıkları şey; bir konuda hüküm

ıkarırken en ufak bir hataya dahi düşmemek için Kur'an'dan sonra en önemli delil kabul edilen sünnetin sıhhatini ortaya koymaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Mektebetü'l-İslami, Beyrut, 1969.

Amidi, Seyfuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Ali b. Muhammed, **İhkam fi Usuli'l-Ahkâm**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405.

Askalânî, İbn Hacer, **Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetü'l Fiker Şerhi**, Çev: Talat Koçyiğit, AÜİF Yayınları, Ankara, 1971.

Atar, Fahrettin, **Fıkıh Usulü**, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

Buhârî, İsmail b. İbrahim, **Câmiu's- Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Canan, İbrahim, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi (Hadis Ansiklopedisi)**, Akçağ Yayınevi, İstanbul, ty.

Ceziri, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi**, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.

Coşkun, İbrahim, “Hz. Muhammed’in Evrensel Mesajını Gölgeleyen bir Âmil: “Usulu’d-Din” de Haber-i Vâhid’in Delil Sayılması” **Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu**, 20-22 Nisan 2007, ss. 137-152.

Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, **Kitabu't-Ta'rîfât**, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, Beyrut, 2003.

Çiftçi, Şaban, “İmam Şafî'nin er-Risalesi ve Hadis İlmi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1998.

Çakan, İsmail Lütflî, **Hadis Usulü Şekil ve Örneklerle**, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

Darekutni, Ali b. Ömer, **Sünen-i Darekutni**, Thk: Ebu't-Tıb Muhammed Şems, Daru'l-Mehasin, Kahire, 1386.

Ebu Abdullah Talib b. Muhammed, **Neylü'l Gaye fi Tertibi Ehadis ve Âsâr: Nasbu'r Raye**, Daru'l-Aksa, Kuveyt, 1986.

Ebu'l Baka, el-Hüseynî, Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah el- Ukberî, **Külliyat**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1287.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdi es-Sicistani, **Sünen-i Ebi Davud**, Humus, 1969.

Ebu Zehra, Muhammed, **İslam Hukuk Metodolojisi**, Çev: Abdülkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara, 1979.

Ebu Zehra, Muhammed, **İmam Şafi**, Çev: Osman Keskioglu, DİB Yayınları, Ankara, 1996.

Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanife**, Çev: Osman Keskioglu, DİB Yayınları, Ankara, 1999.

Ebu Zehv, Muhammed Muhammed, **El-Hadis ve'l Muhaddisun**, Matbaatü Mısır, Mısır, 1958.

El-Hatib, Muhammed Şirbini, **Muğni'l Muhtac ile Mağrifeti Maani'l-Elfazi'l Minhac**, Matbaatü Mustafa, Mısır, 1958.

El-Şirazi, Ebu İshak, **El-Mühezzeb**, Mısır, ty.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vâhid” **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1996.

Fetava-i Hindiyye, Çev: Mustafa Efe, Akça Yayınları, Ankara, 1985.

Gınbıroğlu, Mustafa, “İslam Hukuk Metodolojisinde Âhâd Haber ve Cessâs’ın Âhâd Habere Yaklaşımı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006.

Güler, Zekeriya, “İmam Ebu Hanife’nin Hadis İlminde Zayıf Olduğu İddiasının Tahlili”, **İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Düşünce Sistemi Sempozyumu**, Bursa, 2003.

Hanbelî, Şakir, **Fıkıh Usulü**, Çev: Mustafa Yıldırım, İzmir İlf. Yayınları, İzmir, 2010.

Harisi, Muhammed Kasım Abduh, **Muhaddisler Nazarında İmam Ebu Hanife**, Çev: Ahmet Yücel-İbrahim Tüfekçi, Misvak Yayınları, İstanbul, 2004.

Hatib, Muhammed Accac, **Sünnetin Tesbiti**, Çev: Mehmet Aydemir, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006.

İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz Dimaşki, **Reddü’l Muhtar Ale’d Durru’l Muhtar**, Çev: Ahmed Davudoğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1982.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali el-Endelusi, **İhkam fi usuli’l-Ahkâm**, Daru’l-Cil, Beyrut, 1407.

İbn Mâce, Hafız Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid el-Kazvinî, **Kitabu’s-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İbnu Manzur, Ebu'l Fadl Cemalettin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikıyyı'l-Mısri, **Lisanu'l Arab**, Daru Sadır ve Daru Beyrut, Beyrut, 1955.

İbn Rüşd, el-Hafid, **Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985.

Kasâni, Alâeddin Ebu Bekir b. Mesud, **Kitabu Bedaiu's- Sinaî Tertibu's-Şirai**, el-Mektebetü'l-İslami, Beyrut, 1972.

Koçkuzu, Ali Osman, **Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değerleri**, DİB Yayınları, Ankara, 1988.

Koçyiğit, Talat, **Hadis Istılahları**, AÜİF Yayınları, Ankara, 1980.

Koçyiğit, Talat, “Âhâd Haberlerin Değeri” **A.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XIV, 1966, ss. 125-146.

Malik b. Enes, **Muvatta**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Mergînanî, Burhaneddin Ebu'l Hasan Ali b Ebu Bekir, **El-Hidaye**, Mısır, yy.

Mergînanî, Burhaneddin Ebu'l Hasan Ali b Ebu Bekir, **İslam Fıkhi el-Hidaye Tercemesi**, Çev: Ahmed Meylani, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1992.

Müslim, İbn Haccac el- Kuseyrî en- Neysâbûrî, **Câmiu's- Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerif, **Metn-i Minhac**, 1958.

Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerif, **el-Mecmu**.

Nesâî, Ahmed bin Suayb bin Ali, **Sünen-i Nesâî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Öğüt, Salim, **İslam Hukuk Metodolisinde Haber-i Vâhitlerin Kaynak Değeri**, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Sahiron Syamsuddin, “Ebu Hanife’nin Haber-i Vâhid’i Delil Olarak Kullanması” **K.S.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, ss. 145-160.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, Kitabu’l **Mebsût**, Beyrut, 1993.

Serahsi, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed **Usulu’s-Serahsi**, Thk. Ebu’l-Vefâ el-Efgânî, Beyrut, 1973.

Serahsi, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. **Mebsut**, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul, 2008.

Sıbai, Mustafa, **İslam Hukukunda Sünnetin Yeri**, Çev: Halil Kendir, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2009.

Sivasi, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid, **Fethü’l Kadir**, Mısır, 1970.

Şaban, Zekiyüddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)**, Çev: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV, Ankara, 1990.

Şafi, Muhammed b. İdris, **er-Risale (İslam Hukukunun Kaynakları)**, Çev: Abdülkadir Şener- İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları, Ankara, 1997.

Şafi, Muhammed b. İdris, **er-Risale**, Thk: Ahmet Muhammed Şakir, Kahire, 1309.

Şafii, Muhammed b.İdris, **el-Umm**, Daru'l-Ma'rife, Mısır, 1325.

Şener, Abdülkadir, **Makaleler, Tebliğler ve Diğer Yazılar**, İzmir İlf Vakfı Yayınları, İzmir, 2001.

Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Ahbar**, Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1971.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünen**, Mısır, 1975.

Uluslar arası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, İzmir 16-18 Eylül 1985, ss. 287-292.

Yunus, Apaydın, “Haber-i Vâhid” **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1996.

Zeydan, Abdülkerim, **Fıkıh Usulü**, Çev: Ruhi Özcan, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Zuhaylî, Vehbe, **İslam Fıkıh Ansiklopedisi**, Feza Yayınları, İstanbul, 1994.